

Μεταλωρύχοι

Ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους
μέσα από την τέχνη

Σχολή Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Μεταλωρύχοι

Ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους
μέσα από την τέχνη

Σχολή Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Η παρούσα έκδοση διατίθεται δωρεάν

ISBN 978-618-82612-6-6

© Σχολή Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Αθήνα 2019

Έργο Εξωφύλλου

Ράλλης Κοψίδης, «Λαύριο (στον άγνωστο μιναδόρο)»
Λάδι σε καμβά, 1988

Συλλογή: Σοφίας Κοψίδου

Φωτογραφία: Λεωνίδας Κουργιαντάκης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
Μεταλλωρύχοι του Κόσμου. Ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη	10
Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας. Ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη	62

Πρόλογος

Με αφορμή τα 70 χρόνια από την ίδρυσή της, η Σχολή Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών ξεκίνησε ένα ταξίδι αυτογνωσίας του κλάδου. Ένας από τους σημαντικούς στόχους ήταν η σκιαγράφηση της ταυτότητας του μεταλλωρύχου. Ποιοι είναι οι άνθρωποι που παράγουν τις πρώτες ύλες σε ολόκληρο τον κόσμο; Τι χαρακτήρες διαμορφώνει το ιδιαίτερο περιβάλλον μέσα στο οποίο μοχθούν; Υπάρχει και, αν ναι, ποια είναι η κοινή ταυτότητα των μεταλλωρύχων σε κάθε γωνιά της γης;

Δύο συζυγείς εκδηλώσεις, με απόσταση σχεδόν έναν χρόνο, έδωσαν τις πρώτες απαντήσεις. Η πρώτη, «Μεταλλωρύχοι του κόσμου: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη», στις 6 Μαΐου του 2017. Και η δεύτερη «Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη», στις 2 Ιουνίου του 2018. Διαλέξαμε, όχι τυχαία, το Λαύριο ως τόπο των εκδηλώσεων. Το νεώτερο Λαύριο γεννήθηκε τον 19^ο αιώνα ως τυπική μεταλλευτική πόλη (company town). Οι σημερινοί του κάτοικοι, στην μεγάλη τους πλειονότητα, έχουν πατεράδες και παππούδες που έζησαν μια ζωή στα μεταλλεία και στη μεταλλουργία. Συνδιοργανωτές των εκδηλώσεων ήταν το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου, ο Δήμος Λαυρεωτικής και τοπικοί φορείς της πόλης: η Εταιρεία Μελετών Λαυρεωτικής, ο Επιμορφωτικός - Εκδρομικός Σύλλογος και η Χορωδία Λαυρίου. Τις εκδηλώσεις παρακολούθησαν εκατοντάδες άνθρωποι,

φοιτητές και μηχανικοί του κλάδου, κάτοικοι της Λαυρεωτικής με ιδιαίτερη την παρουσία των παλιών μεταλλωρύχων, απόγονοι μεταλλωρύχων και μελετητές της μεταλλευτικής ιστορίας από άλλες μεταλλευτικές περιοχές όπως η Σέριφος, η Μύκονος, η Ερμιόνη κ.ά.

Διαλέξαμε έναν δρόμο προσέγγισης, λίγο διαφορετικό, αλλά ίσως τον πλέον κατάλληλο για να αφουγκραστούμε την ψυχή του μεταλλωρύχου: αυτόν της τέχνης. Τα καθημερινά τεχνουργήματα που διηγούνται τον σκληρό μόχθο, τις αντιξοότητες, τις ελπίδες, τους αγώνες αυτού του περήφανου κλάδου. Αλλά και τις επιρροές σε αυτό που ονομάζεται υψηλή τέχνη, σε καλλιτέχνες που έχουν εμπνευστεί από τον σκληρό αλλά και δυναμικό κόσμο των μεταλλωρύχων.

Από τις εκδηλώσεις φάνηκε καθαρά ότι οι μεταλλωρύχοι όλου του κόσμου, και μέσα σε αυτούς και οι μεταλλωρύχοι της Ελλάδας, μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά που απορρέουν από τις ιδιαίτερες συνθήκες εργασίας. Αυτές οδηγούν σε ένα είδος ανθρώπων με σπάνια αντοχή, χαλύβδινη θέληση και, πάνω απ' όλα, με ισχυρή συλλογικότητα. Και κάτι ακόμη: η εργασία σε ένα περιβάλλον ακραίων συνθηκών, η συνεχής υπενθύμιση του κινδύνου, ακόμη και του θανάτου, όχι μόνο δεν οδηγούν σε μια μίζερη και παθητική αντιμετώπιση της ζωής αλλά, απεναντίας, γεννούν μια τρομακτική δίψα για ζωή, σε όλες της τις εκφράσεις. Εξαιτίας αυτού του συνδυασμού των χαρακτηριστικών οι μεταλλωρύχοι ασκούν μια ιδιαίτερη γοητεία σε ολόκληρο τον κόσμο.

Η παρούσα έκδοση της Σχολής Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών στηρίζεται στα πρακτικά των εκδηλώσεων, ελάχιστα διαμορφωμένα ώστε να καλύπτουν τις βασικές απαιτήσεις του γραπτού λόγου. Οι εκδηλώσεις στηρίχτηκαν σε μεγάλο βαθμό σε οπτικοακουστικό υλικό και σε ζωντανές απαγγελίες, με αποτέλεσμα να είναι δύσκολο, αν όχι ακατόρθωτο, το «κλίμα» που αναπτύχθηκε σε αυτές να αποδοθεί σε ένα κείμενο. Από την άλλη πλευρά, οι εκδηλώσεις γέννησαν ένα πρωτόγνωρο δυναμικό συνέχισης της υπόθεσης της με-

λέτης της μεταλλευτικής ιστορίας, και ιδιαίτερα των ανθρώπων της. Η παρούσα έκδοση μπορεί να δώσει τα πρώτα ερεθίσματα σε αυτούς που θέλουν να μάθουν και τη βάση σε αυτούς που θέλουν να συνεχίσουν.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους συνδιοργανωτές των εκδηλώσεων, όσους αναφέρονται ονομαστικά στο κείμενο για τη μεγάλη τους συμβολή, τους δεκάδες άλλους που με τον ένα ή άλλο τρόπο συνεισέφεραν, όπως, επίσης, όλους όσοι συμμετείχαν σε αυτές. Για τη Σχολή και για τον κλάδο οι εκδηλώσεις αυτές άνοιξαν ένα σημαντικό κεφάλαιο μελέτης, αλλά κυρίως προσέγγισαν μια πηγή αστείρευτης έμπνευσης. Ας διδαχθούμε, λοιπόν, σε μια εποχή μεγάλων δυσκολιών από τη στάση ζωής των μεταλλωρύχων, ας σηκώσουμε κεφάλι, κι ας πούμε: «Τίποτε δεν είναι ακατόρθωτο!»

Δημήτρης Καλιαμπάκος
Κοσμήτορας ΣΜΜΜ

Μεταλωρύχοι του Κόσμου

Ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

ΜΕΤΑΛΛΩΡΥΧΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
Ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Ομιλητής:
Δημήτρης Καλαματάκος
Καθηγητής Ε.Μ.Π.
Κοιμητορας Σχολής ΜΜΜ

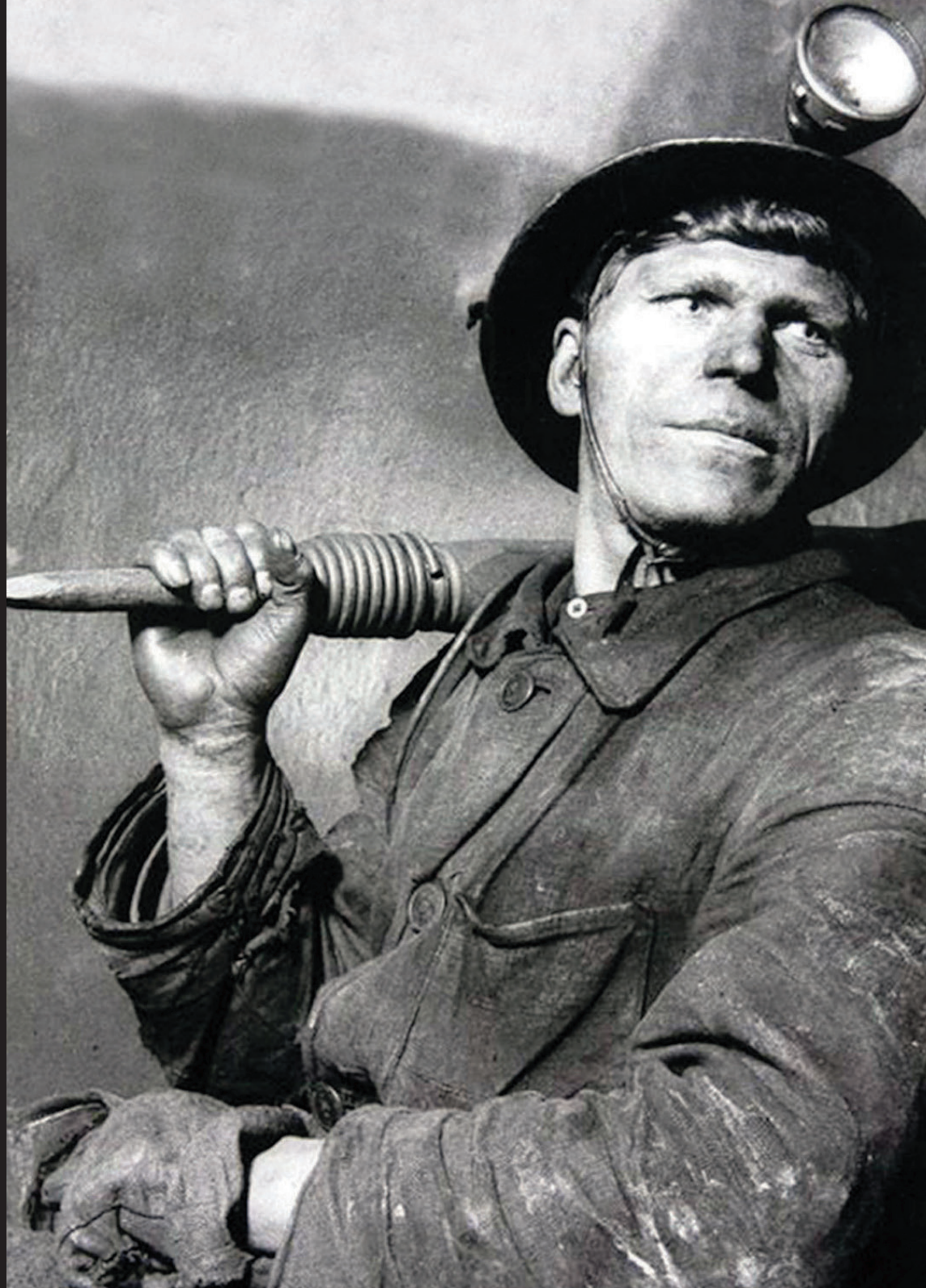
70
ΧΡΟΝΙΑ
Ε.Μ.Π. - ΣΙΟΦΙΑ
ΜΕΤΑΛΛΕΙΩΝ
ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΙΩΝ

Τεχνολογικό Παιδαγωγικό
Πύραυλο Λαρίσης
Μετανοσογεία

Σάββατο
6 Μαΐου
7:30μμ

Επιχειρησιακή Υπηρεσία ΕΚΜΕΤΕΚ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΚΜΕΤΕΚ
© Πανεπιστήμιο Στερεάς Ελλάδας - 2020

-Τ. Βλάδος: Σας καλωσορίζουμε στη σημερινή μας εκδήλωση που διοργανώνει η Σχολή Μηχανικών Μεταλλείων – Μεταλλουργών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου με τη συνεργασία του Τεχνολογικού Πολιτιστικού Πάρκου Λαυρίου του Δήμου Λαυρεωτικής και των φορέων μας, της Εταιρείας Μελετών Λαυρεωτικής, του Επιμορφωτικού - Εκδρομικού Συλλόγου Λαυρίου και της Χορωδίας Λαυρίου. Τίτλος της εκδήλωσης: «Μεταλλωρύχοι του κόσμου: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη». Ο κύριος Καλιαμπάκος, κοσμήτορας της Σχολής Μηχανικών Μεταλλείων – Μεταλλουργών και Αντιπρόεδρος του Τεχνολογικού Πολιτιστικού Πάρκου Λαυρίου, είναι εκείνος που θα κάνει την κεντρική ομιλία στην σημερινή εκδήλωση και, βέβαια, είμαι σίγουρος ότι θα μας παρουσιάσει κάτι διαφορετικό, κάτι πρωτότυπο, όπως πάντα.

Θα ξεκινήσουμε καλώντας το δήμαρχο Λαυρεωτικής κύριο Δημήτρη Λουκά, να κάνει ένα χαιρετισμό στην εκδήλωση.

-Δ. Λουκάς: Κύριε πρόεδρε, κύριοι αντιπρυτάνεις, συνάδελφε δήμαρχε απ' τη Σέριφο, καλωσήρθες, αγαπητοί φίλοι και επισκέπτες εδώ της πόλης, του δήμου μας, πραγματικά είναι ιδιαίτερη σήμερα ημέρα.

Σήμερα δίνουμε τον απαιτούμενο φόρο τιμής στους μεταλλωρύχους όλου του κόσμου, σε όλες τις γενιές που πέρασαν, σε αυτούς τους ανθρώπους που μόχθησαν για να βγάλουν αυτό το πολύτιμο μέταλλο απ' τα σπλάχνα της γης και να δημιουργήσουν τη δική τους ιστορία και την υπεραξία του προϊόντος, και να μας αφήσουν ως πολιτιστική κληρονομιά τα κτήρια αυτά που βλέπετε, που είμαστε τώρα μέσα.

Το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο, του Μετσόβιου Πολυτεχνείου είναι πραγματικά τιμή μας και τύχη που εδρεύει εδώ στην πόλη του Λαυρίου. Τιμή μας είναι επίσης ότι επιλέχθηκε η πόλη μας για την εκδήλωση που επιμελήθηκε και θα μας παρουσιάσει ο κ. Καλιαμπάκος, αντιπρόεδρος του Πάρκου.

Εγώ θέλω να πω ότι η συνεργασία μας με το Μετσόβιο Πολυτεχνείο είναι πάρα πολύ στενή, σημαντική. Μόλις πριν

από δύο μέρες κάναμε μια συνεργασία και θα γίνει μια προγραμματική σύμβαση που θα έχει ως στόχο, ως σκοπό, τη μελέτη και προτάσεις αναστήλωσης της γαλλικής σκάλας του Λαυρίου, αυτή την τόσο ιστορική σκάλα, και ευτυχώς δηλαδή θα είναι και από τις συμβάσεις που θα ελεγχθούν και περνάνε από τον επίτροπο γι' αυτό το θέμα. Λοιπόν, εγώ θέλω να ευχηθώ καλή ακρόαση, καλή θέαση και να συγχαρώ και τους τρεις φορείς της πόλης μας, την εταιρεία μελετών, την χορωδία μας και τον Επιμορφωτικό - Εκδρομικό Σύλλογο, γι' αυτή τους τη συνεργασία μαζί με το Δήμο και το Πολυτεχνείο ώστε σήμερα να 'μαστε εδώ και να απολαύσουμε την εκδήλωση.

Ευχαριστώ πάρα πολύ.

-Τ. Βλάχος: Ευχαριστούμε κύριε δήμαρχε. Θα παρακαλέσω να έρθει στο βήμα ο κύριος Αναγνωστόπουλος, αντιπεριφερειάρχης Ανατολικής Αττικής.

-Ν. Αναγνωστόπουλος: Κυρίες και κύριοι, θα ήθελα να μεταφέρω τις καλύτερες ευχές της Ρένας Δούρου, της περιφερειάρχη. Ευχόμαστε η ψυχή σας, που αποτυπώνεται μέσα απ' αυτή την εκδήλωση να μας εμπνεύσει όλους. Ξέρετε, σαν μηχανικός, ιχνηλατώντας την ταυτότητα των μηχανικών, είχα κάνει μια μαθηματική προσέγγιση. Ότι τη ζωή τους οι πολιτικοί μηχανικοί τη μετράνε με δύο δεκαδικά. Οι αρχιτέκτονες με ένα δεκαδικό. Οι τοπογράφοι με τρία. Οι μηχανολόγοι με τέσσερα. Οι μεταλλειολόγοι αποδεικνύεται ότι τη μετράνε με την ψυχή τους. Η απόδειξη είναι αυτή η εκδήλωση. Χωρίς την ψυχή τους, δεν θα βλέπαμε αυτό το αποτέλεσμα.

Μαζί σας δουλεύουμε και θέλουμε να συνεχίσουμε να δουλεύουμε σαν περιφέρεια, και για τη γαλλική σκάλα δήμαρχε, και για ό,τι άλλο μπορεί να αναδεικνύει αυτή την ιστορία των μεταλλείων και των μεταλλωρύχων. Συγχαρητήρια και είμαστε μαζί σας.

Ευχαριστώ πολύ.

-Τ. Βλάδος: Ευχαριστούμε τον κ. Αναγνωστόπουλο, που άλλωστε πρέπει να πω ότι είναι πρόεδρος της επιτροπής παρακολούθησης του έργου του μουσείου κεραμικής ΑΚΕΛ “ΠΑΝΟΣ ΒΑΛΣΑΜΑΚΗΣ”, που με την ουσιαστική παρουσία του βοηθάει στην υλοποίηση του Έργου.

Θα παρακαλέσω τον πρύτανη του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, τον κύριο Γκόλια, να προλογίσει την εκδήλωση και να κηρύξει την έναρξή της.

-Ι. Γκόλιας: Κύριε δήμαρχε και κύριε δήμαρχε, γιατί υπάρχει και δεύτερος δήμαρχος, κύριε περιφερειάρχα, κύριε αντιπρόεδρε του πάρκου του Λαυρίου, κύριοι αναπληρωτές πρυτάνεις, κύριοι κοσμήτορες, κυρίες και κύριοι καθηγητές, κυρίες και κύριοι προσκεκλημένοι. Καταρχάς θα ήθελα να εκφράσω την ιδιαίτερη ευχαρίστησή μου για τη σημερινή εκδήλωση, που συνδιοργανώνουν η Σχολή Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών του ΕΜΠ, η οποία φέτος γιορτάζει τα 70 χρόνια της, και το Τεχνολογικό και Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου με τη συνεργασία του Δήμου Λαυρεωτικής, της Εταιρείας Μελετών, του Επιμορφωτικού - Εκδρομικού Συλλόγου και της Χορωδίας Λαυρίου, όπως ειπώθηκε. Η ευχαρίστησή μου αυτή έχει να κάνει όχι μόνο με το αντικείμενο το πολύ ενδιαφέρον της σημερινής εκδήλωσης και όλα τα άλλα που θα συνδυαστούνε, το οποίο θα αναλυθεί στην κύρια ομιλία του κ. Καλιαμπάκου, αλλά έχει να κάνει με το γεγονός ότι η σημερινή εκδήλωση αποτελεί στην πραγματικότητα την έναρξη της περιόδου εορτασμού των 180 ετών ζωής του ΕΜΠ, γεγονός στο οποίο θα ήθελα να αναφερθώ στη συνέχεια συνοπτικά.

Η ανακοίνωση της έναρξης της περιόδου θα γίνει την επόμενη εβδομάδα, αλλά αυτή η εκδήλωση είναι η πρώτη εκδήλωση. Η παρουσία και η πορεία του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου στα 180 χρόνια της ιστορίας του συμπυκνώνεται στο τρίπτυχο εκπαίδευση, έρευνα, κοινωνική προσφορά. Παράλληλα με την τέλεση του επιστημονικού του έργου, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο δεν ήταν ποτέ αποξενωμένο

από την κοινωνική πραγματικότητα. Είχε πρωταγωνιστικό ρόλο στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση μεγάλων προγραμμάτων, για την αντιμετώπιση των κοινωνικών αναγκών της χώρας, πολλά χρόνια πριν, από τον 19^ο αιώνα, από την προσπάθεια που έκανε για να περάσουν στα ελληνικά χέρια οι τηλεγραφίες στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, κατά τον μεσοπόλεμο, στη στέγαση σε προσφυγικούς οικισμούς των ελληνικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας και του Πόντου. Κατά την μεταπολεμική περίοδο, ανασυγκρότηση οδική, σιδηροδρομική, του συστήματος λιμένων. Η αναδιοργάνωση του υπουργείου ανοικοδόμησης, ο εξηλεκτρισμός της χώρας και η δημιουργία της ΔΕΗ και πάρα πολλά άλλα οφείλονται στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Στο πλαίσιο αυτό και συνεπές και στην ιστορία του και στην αποστολή του, το ΕΜΠ βρέθηκε εδώ στο Λαύριο, όταν η περιοχή υπέφερε απ' την αποβιομηχάνιση και απ' την ανεργία, στα δύσκολα χρόνια της δεκαετίας του '90, και ίδρυσε το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου. Στα 20 αυτά χρόνια, το πάρκο έγινε κομμάτι της τοπικής κοινωνίας, αποτέλεσε σε σύμμαχο της σε όλες τις μάχες της, μικρές και μεγάλες, συνεργάστηκε στενά με την τοπική κοινωνία και συνεχίζει να συνεργάζεται, όπως ακούσατε και τον δήμαρχο προηγουμένως.

Το τρέχον έτος είναι για το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο επετειακό. Συμπληρώνονται 180 χρόνια από την ίδρυσή του. Θα γιορτάσει αυτή την επέτειο χωρίς τυπικούς πανηγυρισμούς, χωρίς κομπασμούς. Στόχος του εορτασμού είναι η σε βάθος μελέτη της ιστορίας του για την απόκτηση της αυτογνωσίας, που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχημένη αντιμετώπιση κρίσιμων προκλήσεων που παρουσιάζονται και σήμερα. Δεν είναι καθόλου τυχαίο, ότι το Πολυτεχνείο ξεκινά τις εκδηλώσεις εορτασμού των 180 χρόνων και η Σχολή Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών ξεκινά το δικό της εορτασμό των 70 ετών εδώ, με τη σημερινή εκδήλωση στο σημείο αυτό. Το ΕΜΠ, όχι μόνο δεν ξεχνά

ότι γεννήθηκε ως Κυριακάτικο σχολείο μαστόρων, αλλά είναι υπερήφανο γι' αυτό. Επιλέγει λοιπόν, ως ένδειξη του σεβασμού του στον κόσμο της εργασίας, στον κόσμο της παραγωγής, η πρώτη εκδήλωση που κάνει, να είναι αφιερωμένη σε ένα από τα πιο σκληρά εργαζόμενα τμήματα, στους μεταλλωρύχους της Ελλάδας και του κόσμου. Κι επιλέγει, επίσης, το Λαύριο ως σημείο έναρξης, την πόλη η οποία γεννήθηκε ως πόλη μεταλλωρύχων κι η οποία, ταυτόχρονα, συνέδεσε το όνομά της με τη βιομηχανική επανάσταση στη χώρα.

Σήμερα, που η Ελλάδα βιώνει μια αδυσώπητη κρίση, το ΕΜΠ μοιράζεται την ίδια αγωνία με την ελληνική κοινωνία. Συναισθάνεται τις αρνητικές επιπτώσεις, ιδιαίτερα της προοπτικής της νέας γενιάς. Εμπνεόμενο, όμως, από την ιστορία του, φιλοδοξεί και σήμερα να βρεθεί στην πρώτη γραμμή της μάχης για την παραγωγική και κοινωνική ανόρθωση της χώρας. Θα 'ταν σημαντική παράλειψή μου να τελειώσω χωρίς να αναφερθώ και να ευχαριστήσω, για μια ακόμη φορά, όλους τους ανθρώπους του Τεχνολογικού Πολιτιστικού Πάρκου Λαυρίου. Στις σημερινές δύσκολες εποχές, ακόμη και η παραμικρή επιτυχία απαιτεί δυσανάλογα μεγάλη προσπάθεια, απαιτεί επιμονή, απαιτεί όραμα. Η διοίκηση του Ε.Μ.Π., και πλέον -είμαι πεπεισμένος- όλο το Πολυτεχνείο, έχουν επίγνωση των εξαιρετικών και συστηματικών προσπαθειών, που καταβάλλουν οι άνθρωποι αυτοί, πέραν από εκείνες που θα ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν τυπικά. Για όλα αυτά, τους ευχαριστώ πολύ, και είμαι βέβαιος ότι όλες και όλοι θα συνεχίσουν και με το ίδιο πνεύμα προσφοράς στο μέλλον, θα συντελέσουν στην πρόοδο και στην ανέλιξη του Πολιτιστικού Πάρκου Λαυρίου.

Ευχαριστώ.

-Τ. Βλάχος: Ευχαριστούμε τον κύριο πρόεδρο. Εμείς, ως εκπρόσωποι των φορέων του Λαυρίου, οφείλουμε να πούμε ότι έχουμε στηρίξει από την αρχή πολλές ελπίδες στη συνεργασία της πόλης με το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, και

εξακολουθούμε να ακουμπάμε σε αυτές τις ελπίδες, οι οποίες σύντομα φανταζόμαστε ότι θα ευοδωθούν ξανά ως ευκαιρίες ανάπτυξης μέσα από αυτούς εδώ τους, πολύμακρους ιστορικά, χώρους του σημερινού Τεχνολογικού Πολιτιστικού Πάρκου Λαυρίου.

Νομίζω ότι ήρθε η ώρα να δώσουμε το λόγο στον κύριο Δημήτρη Καλιαμπάκο, καθηγητή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, κοσμήτορα της Σχολής Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών.

-Δ. Καλιαμπάκος: Το Ε.Μ. Πολυτεχνείο κάνει την ιδιαίτερη τιμή στη Σχολή μας, σε όλους μας, να ξεκινάει τον εορτασμό των 180 χρόνων του από αυτήν την εκδήλωση και από αυτήν την πόλη. Ο πρύτανης αναφέρθηκε σε αυτό.

Η Σχολή των Μηχανικών Μεταλλείων- Μεταλλουργών είναι μια ιδιαίτερη Σχολή -αναφέρθηκε και ο αντιπεριφερειάρχης σε αυτό-. Ξέρετε, η Σχολή Μ.Μ.Μ έχει ένα αρνητικό ρεκόρ. Έχει τις χαμηλότερες πρώτες επιλογές υποψηφίων στις πανελλήνιες στο ΕΜΠ. Πώς γίνεται, όμως, στη συνέχεια να φεύγουν τόσο πολλοί ερωτευμένοι με τη Σχολή; Αυτό θα προσπαθήσουμε να αποκωδικοποιήσουμε στη συνέχεια.

Έχω ιδιαίτερο σεβασμό και μεγάλη αγάπη για τους άλλους συνδιοργανωτές της εκδήλωσης. Δήμαρχε, ο πατέρας σου μεταλλωρύχος, ε; (ακούγεται ... «και ο παππούς και ο προπάππος»). Αυτός είναι ο τόπος στον οποίο διαλέξαμε να κάνουμε την εκδήλωση για τους μεταλλωρύχους. Και για τους άλλους συνδιοργανωτές της εκδήλωσης ισχύει το ίδιο. Πατεράδες, θείοι, παππούδες, όλοι στα μεταλλεία. Έχω βαθύ σεβασμό σ' αυτήν την κοινωνία και νοιώθω μεγάλη αίσθηση ευθύνης για αυτά τα οποία θα πω σήμερα. Δεν είναι μια εύκολη ομιλία, έχω προβληματιστεί πολλές φορές πάνω στο θέμα και στον τρόπο με τον οποίο θα απευθυνθώ σε όλους εσάς.

Επιλέξαμε να ξεκινήσουμε με μια εκδήλωση όχι για τους μεταλλωρύχους της Ελλάδας, αλλά για τους μεταλλωρύχους

του κόσμου. Η ιδέα είναι η εξής: θα ανακαλύψουμε ότι ορισμένα στοιχεία της ταυτότητας των μεταλλωρύχων γεννιούνται από τα χαρακτηριστικά της δουλειάς τους, γι' αυτό είναι κοινά σε διεθνές επίπεδο. Έτσι, κάνοντας μια βόλτα στον κόσμο θα ανακαλύψουμε ότι οι πιο κοντινοί μας άνθρωποι είναι φτιαγμένοι από μια πάστα, από ένα μέταλλο, που τα χαρακτηριστικά της δουλειάς τους τα διαμόρφωνε. Και θα το ανακαλύψουμε αυτό όχι με πολλές κουβέντες, και βαριές αναλύσεις, αλλά με τραγούδια και παραμύθια.

Η μεταλλευτική δραστηριότητα είναι μια γιγαντιαία δραστηριότητα, ασύλληπτη για τους περισσότερους. Κάθε χρόνο εξορύσσονται 20 δισεκατομμύρια τόνοι πρώτων υλών. Το νούμερο αυτό ίσως να μη σας λέει πολλά, να μη μπορείτε να φανταστείτε καν τι σημαίνει, αλλά ένα επόμενο στοιχείο ίσως δώσει τις πραγματικές διαστάσεις της μεταλλευτικής δραστηριότητας σήμερα, αλλά και αύριο. Η ανθρωπότητα θα ζητάει πρώτες ύλες με ακόρεστη δίψα σε όλο το προσεχές μέλλον. Ας σκεφτούμε ένα μέγεθος, έναν τεράστιο αριθμό. Τις ποσότητες των πρώτων υλών που έχουν εξορυχτεί στον κόσμο, τα χιλιάδες χρόνια που μεσολαβούν από την αυγή της ανθρωπότητας μέχρι το 2000. Ε, λοιπόν, τα επόμενα 60 χρόνια, από το 2000 μέχρι το 2060, θα εξορυχτούν πέντε φορές περισσότερες πρώτες ύλες! Αυτό που βλέπετε στη διαφάνεια ^(Εικόνα 1) είναι ένα high-tech μηχάνημα, που θα βουτήξει στους ωκεανούς και θα κάνει εξόρυξη σε βάθη αδιανόητα σε άλλες εποχές.

Αλλά στην εκδήλωσή μας σήμερα δε μας ενδιαφέρουν τα μηχανήματα. Μας ενδιαφέρουν οι άνθρωποι. Σήμερα, περισσότεροι από 25 εκατομμύρια άνθρωποι δουλεύουν στα μεταλλεία. Σε πολύ διαφορετικές συνθήκες, βέβαια. Κάποιοι από αυτούς είναι από τους πιο υψηλά αμειβόμενους εργαζόμενους στον κόσμο και με κατοχυρωμένα εργασιακά δικαιώματα. Πολλοί άλλοι, και σήμερα ακόμη, δουλεύουν σε φρικτές συνθήκες. Στην εκδήλωσή μας σήμερα θα κάνουμε

μια μεγάλη διαδρομή στον κόσμο, προσπαθώντας να ιχνηλατήσουμε την ψυχή των μεταλλωρύχων, όπως αυτή εμφανίζεται στα σημάδια που άφησαν στην τέχνη.

Όταν ήμουν φοιτητής είχα συγκλονιστεί από τη φωτογραφία αυτή^(Εικόνα 2). Τη φωτογραφία αυτή την ξανάδα, τυχαία, λίγα χρόνια πριν. Είναι μια φωτογραφία του Sebastião Salgado, του μεγάλου Βραζιλιάνου φωτογράφου, που, παρεμπιπτόντως, αποτελεί το κεντρικό πρόσωπο της ταινίας “The salt of the Earth”, Το Αλάτι της Γης, του Wim Wenders, του 2014. Αλλά, όντας φοιτητής ακόμη, αναρωτιόμουν. Τι ειν’ αυτή η ανθρώπινη μυρμηγκοφωλιά; Πότε έχει συμβεί αυτό; Ανακάλυψα, πολλά χρόνια αργότερα, ότι αυτή η εικόνα, στον Αμαζόνιο, ήταν μια εικόνα της δεκαετίας του ’80, μόλις.

Ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι; Γιατί είναι εκεί; Τι ανθρώπους φτιάχνει αυτή η δουλειά;

Μια άλλη αφορμή για τη σημερινή εκδήλωση ήταν η εξής: όταν κάναμε την εκδήλωση, δήμαρχε, για το τι συνδέει

Εικόνα 1.
Ρομποτικό μηχάνημα
για την εξόρυξη
μεταλλευμάτων από
τον πυθμένα των
ωκεανών.

Εικόνα 2.
Sebastiao Salgado,
χρυσωρυχείο Serra Pelada,
Βραζιλία, 1986.

το Λαύριο με τη Σέριφο, με αφορμή τα 100 χρόνια από την απεργία της Σεριφου, σκέφτηκα στην ομιλία μου να μην πω τα τυπικά λόγια, να πω λίγους στίχους από το “Sixteen Tons”, το πιο διάσημο τραγούδι των μεταλλωρύχων. Αυτό ξένισε μεν, άρεσε δε. Αυτό γέννησε την ιδέα της εκδήλωσης αυτής.

Θα ήθελα καταρχήν να ακούσουμε το πιο γνωστό, το πιο διάσημο τραγούδι των μεταλλωρύχων.

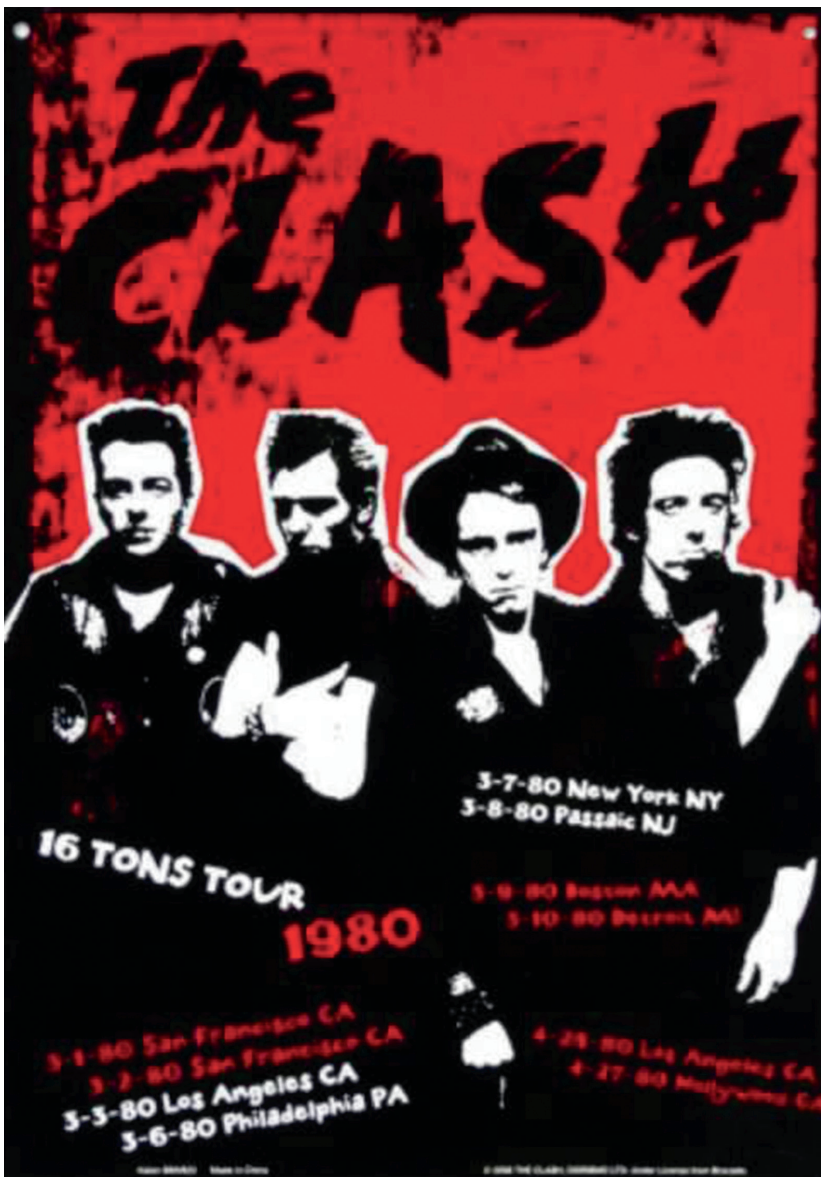
[Ακούγεται το Sixteen Tons, σε εκτέλεση από τον Tennessee Ernie Ford]

Το τραγούδι έχει πάνω από πενήντα εκτελέσεις, ανάμεσα σε αυτές των Platters, B. B. King, Bo Diddley, Stevie Wonder, Tom Jones, Johnny Cash, αλλά και των πολύ πιο πρόσφατων Dandy Warhols, Eels, κ.λπ. Είναι ένα τραγούδι που έχει σημαδέψει την αγγλοσαξονική κουλτούρα. Για παράδειγμα, οι Clash το 1980, όταν βρίσκονταν στους πρωταγωνιστές μιας μεγάλης τομής στη rock μουσική, κάνουν περιοδεία και της δίνουν τίτλο “16 TONS TOUR”.

Το τραγούδι αυτό είναι γραμμένο απ’ τον Merle Travis. Ο πατέρας του ήταν μεταλλωρύχος, ο αδερφός του μεταλλωρύχος. Το ρεφρέν του τραγουδιού είναι φτιαγμένο από αποσπάσματα από γράμματα μεταλλωρύχων. Παρεμπιπτόντως, δεν υπάρχει πιο δύσκολο πράγμα από τη μετάφραση των στίχων ενός τραγουδιού. Η γλώσσα και το περιεχόμενο είναι τόσο στενά δεμένα, που κάθε προσπάθεια είναι πολύ επικίνδυνη. Κάναμε μια προσπάθεια και συγχωρέστε τις αδυναμίες μας. Εδώ οι συνεργάτες μου που με βοήθησαν σε αυτό, για να του δώσουν λίγο τον «μάγικο» χαρακτήρα που έχει, χρησιμοποίησαν τη φόρμα του ρεμπέτικου:

[Διαβάζονται μεταφρασμένοι οι στίχοι. Εδώ παρατίθεται στην αυθεντική μορφή τους].

Μεταλλωρύχοι του κόσμου: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Εικόνα 3.
Η αφίσα της
περιοδείας
των Clash, 1980.

Sixteen Tons

*Some people say a man is made out of mud
A poor man's made out of muscle and blood
Muscle and blood and skin and bones
A mind that's weak and a back that's strong*

*You load sixteen tons, whattaya get?
Another day older and deeper in debt
St. Peter don'cha call me, 'cause I can't go
I owe my soul to the company store*

*I was born one morning when the sun didn't shine
I picked up my shovel and I walked to the mine
I loaded sixteen tons of number-nine coal
And the straw boss said, "Well bless my soul!"
You load sixteen tons, whattaya get?
Another day older and deeper in debt
St. Peter don'cha call me, 'cause I can't go
I owe my soul to the company store*

*I was born one morning, it was drizzlin' rain
Fightin' and trouble are my middle name
I was raised in the cane
Break by an old mama lion
Can't no high-toned woman make me walk the line*

*You load sixteen tons, whattaya get?
Another day older and deeper in debt
St. Peter don'cha call me, 'cause I can't go
I owe my soul to the company store*

*If you see me comin' better step aside
A lotta men didn't, a lotta men died
One fist of iron, the other of steel
If the right one don't getcha then the left one will*

*You load sixteen tons, whattaya get?
Another day older and deeper in debt
St. Peter don'cha call me, 'cause I can't go
I owe my soul to the company store*

Αυτό είναι το “Sixteen Tons”. Τα τραγούδια των μεταλλωρύχων δεν χρειάζονταν ιδιαίτερη φαντασία για να φτιαχτούν. Χρειάζονταν απλώς να γίνουν τραγούδια, πράγματα που είχαν συμβεί ήδη στη ζωή.

Το επόμενο τραγούδι μιλάει για έναν γίγαντα μεταλλωρύχο, ένα μεταλλωρύχο με μεγάλη καρδιά, τον Big Bad John. Πώς να το πούμε τώρα αυτό στα ελληνικά; Αυτό το Big Bad John δεν αλλάζει με τίποτα, χωρίς να χάσει τη δύναμή του. Ο μεγάλος, ο ζόρικος ο John; Θα σας διαβάσω τους στίχους και μετά θα παρακολουθήσουμε ένα βιντεάκι που αφηγείται με κινούμενα σχέδια την ιστορία, κυρίως για να απολαύσουμε την υπέροχη μουσική.

[Διαβάζονται μεταφρασμένοι οι στίχοι του Big Bad John. Εδώ παρατίθενται στην αυθεντική μορφή τους].

Big bad John

(Big John)... (Big John)...
*Every morning at the mine you could see him arrive
He stood six-foot-six and weighed two-forty-five
King of broad at the shoulder at narrow at the hip
And everybody knew you didn't give no lip to Big John*

(Big John)... (Big John)... (Big Bad John)... (Big John)

*Nobody seemed to know where John called home
He just drifted into town and stayed all alone
He didn't say much a kind a quiet and shy
And if you spoke at all you just said "hi" to Big John*

*Somebody said he came from New Orleans
Where he got in a fight over a Cajun Queen
And a crashing blow from a huge right hand
Sent a Louisiana fellow to the promised land. Big John*

*Then came the day at the bottom of the mine
When a timber cracked and the men started crying
Miners were praying and hearts beat fast
And everybody thought that they'd breathed
their last 'cept John*

*Through the dust and smoke of this man made hell
Walked a giant of a man that the miners knew well
Grabbed a sagging timber and gave out with a groan
And like a giant oak tree just stood there alone*

*And with all of his strength he gave a mighty shove
Then a miner yelled out there's a light up above
And twenty men scrambled from a would be grave
And now there's only one left down there to save
Big John
With jacks and timbers they started back down
Then came that rumble way down in the ground
And smoke and gas belched out of that mine
Everybody knew it was the end of the line for Big John*

*Now they never reopened that worthless pit
They just placed a marble stand in front of it
These few words are written on that stand
At the bottom of this mine lies a big, big man*

[Παίζει το βίντεο με τα κινούμενα σχέδια που αφηγείται την ιστορία του Big Bad John, φτιαγμένο από τον Austin Waylan (<https://www.youtube.com/watch?v=GdIHBaQ9eJs>)].

Όμως, η ψυχή των μεταλλωρύχων δε δέχεται ότι πεθαίνουν τέτοιοι άνθρωποι. Και βγαίνει δεύτερο τραγούδι, στο οποίο η Cajun Queen, η αγαπημένη του Big John, έρχεται, μπαίνει στο μεταλλείο και τον σώζει. Σας διαβάζω τους στίχους.

[Διαβάζονται μεταφρασμένοι οι στίχοι, ενώ ακούγεται το Cajun Queen, σε εκτέλεση από τον Jimmy Dean. Εδώ παρατίθενται στην αυθεντική μορφή τους].

Cajun Queen

*She kinda breezed into town from New Orleans,
And said, "Boys, I'm Big John's Cajun Queen,
Now I didn't come here to argue or waste anybody's time,
I just came to get my man from your dirty old mine,
'Cause he moves me!
Now where you give up's where old Queenie's
gonna start,
'Cause I got a powerful love in my heart,
So just show me the hole way down in the ground,
And tell the whole wide world Big John's been found,
And he's livin'!"*

*So down in the mine without a sign of a light,
Old Queenie went a-lookin' for John that night,
She found him there at the bottom of the pit,
And placed a red hot kiss on those cold blue lips!
He started breathin'!
She waited a minute and then she kissed him again,
And old John got the power of a hundred men,
Up he come a-clawin' and a-diggin' like a mole,
And said, "Come on Queenie, we're gonna leave
this hole!"
They started walkin'!*

*Now a roar from the crowd greeted this fine pair,
As they both walked out in that cool night air,
And up for silence went Big John's hand,
And the Queen said, "I told you I'd get my man,
'Cause he moves me!"
You can find them today, they're down in New Orleans,
Big Bad John and his Cajun Queen,
They're a little bit wrinkled from the strain of time,
But their love's just as strong as that night in the mine,
A hundred and ten grandchildren!*

*Now the moral of this story has a real clear omen,
Don't you ever underestimate the power of a woman!*

Αλλά, βεβαίως, όταν μιλάμε για τους μεταλλωρύχους, δε μπορούμε να αφήσουμε απ' έξω τα τραγούδια των αγώνων τους. Αυτό θα πρέπει να το έχετε ακούσει, ε; Συνοδεύει κινητοποιήσεις κινητοποιήσεων, σε ολόκληρο τον κόσμο: Which Side are You on?

[Ακούγεται το Which Side are You on? σε εκτέλεση από τη Natalie Merchant].

Τώρα θα ακούσουμε μια εκτέλεση, ίσως όχι τόσο όμορφη όπως αυτή που ακούσαμε.

[Εμφανίζεται στην οθόνη η φωτογραφία της Florence Reece].

Αυτή είναι η Florence Reece, η οποία σε μεγάλη ηλικία, τραγουδάει ξανά το τραγούδι αυτό που το έγραψε η ίδια. Υπάρχει μια ιστορία γύρω από το τραγούδι αυτό. Το έγραψε σε πολύ δύσκολες στιγμές. Μιλάει για έναν Σερίφη, ένα σκληρό Σερίφη, τον James Blair Harlan County, άγριες εποχές, λίγο πριν από μια μεγάλη απεργία. Ο Σερίφης πάει στο σπίτι της Florence Reece, ψάχνει τον άντρα της, τον Sam Reece, ο οποίος ήταν αρχηγός του συνδικάτου των μεταλλωρύχων. Αυτός, ειδοποιημένος έγκαιρα, έχει φύγει από το σπίτι. Όμως οι άντρες του Σερίφη μένουν στο σπίτι. Όλο το

βράδυ είναι εκεί, τρομοκρατούν την οικογένεια. Η Florence Reese, με παιδιά, μικρά παιδιά, γράφει τους στίχους αυτούς στο ημερολόγιο που υπήρχε σε έναν τοίχο στην κουζίνα, και τους τραγουδάει με βάση έναν ύμνο των βαπτιστών. Ας την ακούσουμε.

[Ακούγεται το Which Side are You on? σε εκτέλεση από τη Florence Reese. Διαβάζονται μεταφρασμένοι οι στίχοι. Εδώ παρατίθενται στην αυθεντική μορφή τους].

Which Side are You on?

*Come all you good workers
Good news to you I'll tell
Of how the good old union
Has come in here to dwell*

*Which side are you on boys?
Which side are you on?*

*My daddy was a miner
He's now in the air and sun
He'll be with you fellow workers
Until the battle's won*

*Which side are you on boys?
Which side are you on?*

*They say in Harlan County
There are no neutrals there
You'll either be a union man
Or a thug for J. H. Claire*

*Which side are you on boys?
Which side are you on?*

*Oh workers can you stand it?
Oh tell me how you can
Will you be a lousy scab
Or will you be a man?*

*Which side are you on boys?
Which side are you on?*

*Don't scab for the bosses
Don't listen to their lies
Poor folks ain't got a chance
Unless they organize*

*Which side are you on boys?
Which side are you on?*

[Εμφανίζεται η φωτογραφία ενός νέου με φουσαρμόνικα και κιθάρα].

Αυτό το παλικαράκι το γνωρίζετε; (Εικόνα 4) Το γνωρίζετε! Αλλά έχει μεγαλώσει λίγο.

Αυτός εδώ είναι. Αυτός που κέρδισε το Νόμπελ λογοτεχνίας το 2016. Ο Bob Dylan.

Ο Bob Dylan, λοιπόν, στον περίφημο δίσκο “The times they are a-changin’” (Εικόνα 5), τον δίσκο-σύμβολο της δεκαετίας του '60, μιας δεκαετίας που γέννησε θυελλώδεις ανέμους, αφιερώνει ένα τραγούδι στους μεταλλωρύχους. Το τραγούδι λέγεται “North Country Blues”, αλλά όλοι το ξέρουν σαν “The Miners’ Song”. Έλα, όμως, που δεν είναι αφιερωμένο στον μεταλλωρύχο αλλά στην γυναίκα του μεταλλωρύχου! Κάπου στη μέση του τραγουδιού καταλαβαίνεις ότι είναι η γυναίκα του μεταλλωρύχου αυτή που μιλάει. Θα ακούσουμε αυτό το

Εικόνα 4.
Ο Bob Dylan
σε νεαρή ηλικία.

Μεταλλωρύχοι του κόσμου: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Θαυμάσιο μουρμουρητό του Dylan, θα σας μεταφράσω τους στίχους. Είναι ένα υπέροχο τραγούδι. Είναι 10 στροφές, κάθε στροφή είναι ένα ακόμα χτύπημα σε αυτήν στη γυναίκα.

[Ακούγεται το North Country Blues, από τον Bob Dylan. Διαβάζονται μεταφρασμένοι οι στίχοι. Εδώ παρατίθενται στην αυθεντική μορφή τους].

North Country Blues

*Come and gather 'round friends
And I'll tell you a tale
Of when the red iron ore pits ran a-plenty
But the cardboard filled windows
And old men on the benches
Tell you now that the whole town is empty*

*In the north end of town
My own children have grown
But I was raised on the other
In the wee hours of youth
My mother took sick
And I was brought up by my brother*

Εικόνα 5.
Εξώφυλλο του
δίσκου του Bob
Dylan "The
times they are
a-changin'".

*The iron ore poured
As the years passed the door
The drag lines and the shovels they was a-humming
'Til one day my brother
Failed to come home
The same as my father before him*

*With a long winter's wait
From the window I watched
My friends they couldn't have been kinder
And my schooling was cut
As I quit in the spring
To marry John Thomas, a miner*

*Oh the years passed again
And the givin' was good
With the lunch bucket filled every season
But with three babies born
The work was cut down
To a half-a-day shift with no reason*

*Then the shaft was soon shut
And more work was cut
And the fire in the air, it felt frozen
'Til a man come to speak
And he said in one week
That number eleven was closin'*

*They complained in the East
They are paying too high
They say that your ore ain't worth digging
That it's much cheaper down
In the South American towns*

Μεταλλωρύχοι του κόσμου: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

*Where the miners work almost for nothing
So the mining gate's locked
And the red iron rotted
And the room smelled heavy from drinking
Where the sad silent song
Made the hour twice as long
As I waited for the sun to go sinking*

*I lived by the window
As he talked to himself
This silence of tongues it was building
Then one morning's wake
The bed it was bare*

Εικόνα 6. Ο χάρτης της περιοχής των "Ore Mountains".

*And I's left alone with three children
The summer is gone
The ground's turning cold
The stores one by one they're a-foldin'
My children will go
As soon as they grow
For there ain't nothing here now to hold them.*

Πόσες φορές ανέφερα αριθμούς μέχρι τώρα; “16 tons of number 9 coal”, “Number 11 is closing”, «κλείνει το πηγάδι No 11». Κοιτάξτε, όταν μια δραστηριότητα αναπτύσσεται ραγδαία, εκρηκτικά, όπως η μεταλλευτική δραστηριότητα, δεν μπορεί ποτέ να περιγραφεί από τοπωνύμια, ονόματα κ.λπ. Μόνο τα νούμερα μπορούν να την «προφτάσουν». Όπως και στην περίπτωση των μεγάλων αμερικάνικων πόλεων. Στις δικές μας πόλεις, τις ευρωπαϊκές, που αναπτύχθηκαν σταδιακά μέσα στα χρόνια, κάθε δρόμος έχει το όνομά του. Στις αμερικάνικες πόλεις, που ξαφνικά γιγαντώθηκαν, πολύ συχνά τα ονόματα των δρόμων είναι απλά αριθμοί (π.χ. 5^ο λεωφόρος). Αλλά, ακριβώς όπως και σε αυτήν την περίπτωση, αυτοί οι απρόσωποι αριθμοί, επειδή γρήγορα συνδέονται με έντονες καταστάσεις, με δραματικά γεγονότα, αποκτούν ψυχή. Για όποιον μεταλλειολόγο είναι λίγο πάνω από τα τριάντα, η φράση «ήμουν στο 51 σήμερα», ακούγεται με μια αίσθηση δέους. Γιατί στο 51^ο χιλιόμετρο βρίσκονταν τα γραφεία της τότε S&B, που αποτελούσε το κέντρο της μεταλλευτικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Εδώ οι Λαυριώτες έλεγαν (και λένε) «το 80», «το 60», και δεν χρειάζονταν να πουν τίποτε άλλο. Τα νούμερα αυτά έλεγαν τα πάντα. Είναι αριθμοί που αποκτούν ψυχή, από τους ανθρώπους που τα «ποτίζουν» με την ψυχή τους.

Ας αλλάξουμε ήπειρο. “Ore Mountains”, τα βουνά των μεταλλευμάτων, κάπου ανάμεσα στη Γερμανία, Τσεχία και Σλοβακία^(Εικόνα 6). Το κάρβουνο της Αγγλίας και τα μεταλλεύματα από αυτά τα βουνά τροφοδότησαν τη βιομηχανική επα-

Μεταλλωρύχοι του κόσμου: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

νάσταση στην Ευρώπη. Εκεί γεννήθηκε και η περίφημη φράση “Glück Auf”.

Δεν σημαίνει, ακριβώς, «καλή τύχη». Σημαίνει, επίσης, «βρες μέταλλευμα», «γύρνα ζωντανός». Όμως, πάνω απ’ όλα, είναι το σύμβολο μιας κάστας, των μεταλλωρύχων. Σε όλη την περιοχή δεν υπάρχει ούτε καλημέρα, ούτε καλησπέρα, υπάρχει το Glück Auf! “Alles kommt vom Bergwerk her!”, «Όλα προέρχονται από το μεταλλείο», λένε στην περιοχή. Ας δούμε μέχρι που φτάνει αυτό. Αυτά τα στολίδια, είναι παραδοσιακά χριστουγεννιάτικα στολίδια ^(Εικόνα 7). Βλέπετε, τον άγγελο και τον μεταλλωρύχο, με την παραδοσιακή στολή του.

Δε μου λέτε, πώς φαντάζεστε το τραγούδι των Γερμανών μεταλλωρύχων;

[Ακούγεται το Glück Auf. Εδώ δίνεται η μετάφρασή του].

Εικόνα 7. Άγγελος και μεταλλωρύχος με παραδοσιακή στολή. Παραδοσιακά χριστουγεννιάτικα στολίδια της περιοχής των Ore Mountains.

Glück Auf

*Glück auf, Glück auf, der
Steiger kommt.
Und er hat sein helles Licht bei
der Nacht,
schon angezünd't*

*Schon angezünd't! Das gibt
ein'n Schein,
und damit so fahren wir bei
der Nacht,
ins Bergwerk ein*

*Ins Bergwerk ein, wo die
Bergleut' sein,
die da graben das Silber und
das Gold bei der Nacht, aus
Felsgestein*

*Der Eine gräbt das Silber,
der and're gräbt das Gold,
doch dem schwarzbraunen
Mägdelein, bei der Nacht,
dem sein wir hold*

*Ade, nun ade! Lieb'
Schätzelein!
Und da drunten in dem tiefen
finst'ren Schacht, bei der
Nacht, da denk' ich dein*

*Und kehr ich heim, zum
Schätzelein,
dann erschallet des
Bergmanns Gruß bei der
Nacht,
Glück auf, Glück auf!*

Καλή τύχη

Καλή τύχη, καλή τύχη,
ο επιστάτης έρχεται.
Και έχει το έντονο φως του
τη νύχτα,
ήδη αναμμένο.

Ήταν ήδη αναμμένο! Αυτό μας
φωτίζει,
και έτσι κατεβαίνουμε
τη νύχτα,
μέσα στο ορυχείο

Μέσα στο ορυχείο, όπου είναι
οι μεταλλωρύχοι,
που σκάβουν το βράχο
για το ασήμι και τον χρυσό
τη νύχτα

Ο ένας σκάβει το ασήμι,
ο άλλος σκάβει το
χρυσό, αλλά όλοι μας τη
νύχτα σκεφτόμαστε το
μαυροντυμένο κορίτσι

Αντίο, τώρα αντίο! Γλυκιά
αγαπημένη μου!
Και κάτω εκεί στο βαθύ,
σκοτεινό πηγάδι, τη νύχτα, σε
σκέφτομαι

Και επιστρέφω στο σπίτι,
στην αγαπημένη μου,
τότε ο χαιρετισμός του
μεταλλωρύχου αντηχεί
στη νύχτα,
Καλή τύχη, καλή τύχη!

Εικόνα 8. Οι παίκτες της ποδοσφαιρικής ομάδας της Schalke στο γήπεδο “Glück Auf”.

[Εμφανίζεται η φωτογραφία των παικτών της ποδοσφαιρικής ομάδας της Schalke].

Τι ζητάει εδώ η Schalke, η γνωστή γερμανική ομάδα ποδοσφαίρου; Όπως, φαίνεται στη φωτογραφία το γήπεδο της Schalke, μέχρι λίγα χρόνια πριν, ονομαζόταν “Glück Auf”. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό...^(Εικόνα 8).

[Προβάλλεται video από το γήπεδο της Schalke, στο οποίο ακούγονται οι οπαδοί να τραγουδούν το “Glück Auf”].

Ο ύμνος της Schalke, λοιπόν, είναι το τραγούδι των μεταλλωρύχων! Σε όποια κοινωνία υπάρχουν μεταλλωρύχοι, αυτοί αφήνουν ανεξίτηλη, για χρόνια, τη σφραγίδα πάνω της. Σεριφιώτες και Μυκονιάτες που είστε, επίσης, σήμερα εδώ, οι μεταλλωρύχοι άφησαν πίσω τους ένα ισχυρό απόθεμα με πολύτιμα χαρακτηριστικά. Έχει πολύ μεγάλη σημασία αυτό το «αποτύπωμα» να επανανακαλυφθεί και να αναδειχθεί.

Πάμε τώρα να δούμε το στίγμα των μεταλλωρύχων στην έβδομη τέχνη. Υπάρχουν δεκάδες ταινίες που αφορούν στους μεταλλωρύχους. Δεκάδες, κυριολεκτικά! Γιατί; Γιατί όταν το Hollywood θέλει να βρει μια δυνατή, πραγματική

Μεταλλωρύχοι του κόσμου: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

ιστορία, μια ιστορία σαν παραμύθι, αρκεί να ψάξει στα μεταλλεία. Υπάρχουν δεκάδες... Όλες σχεδόν οι ταινίες που αφορούν στα μεταλλεία συνοδεύονται από το περίφημο "...based on an amazing true story". Όλες είναι πραγματικές ιστορίες. Κάποια αποσπάσματα από αυτές θα δούμε σήμερα.

Αυτοί είναι οι περίφημοι Δέκα του Hollywood (The Hollywood Ten) ^(Εικόνα 9). Σε άγριες εποχές, στις εποχές του μακαρθισμού, δέκα απ' τα πιο μεγάλα ονόματα του Hollywood μπαίνουν σε «μαύρη λίστα», εξ' αιτίας των πεποιθήσεών τους. Θα μιλήσουμε για έναν από αυτούς. Τον Michael Wilson, ο οποίος φτιάχνει το πρώτο, αυθεντικό «Αλάτι της Γης» το 1954. Θυμάστε πως είπαμε την ταινία του Wenders, στην αρχή; Επίσης, «Το αλάτι της Γης». Ένα από τα αριστουργήματα της εβδομης τέχνης. Φυλάσσεται σήμερα στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης στη Ν. Υόρκη και είναι χαρακτηρισμένο ως εθνικός θησαυρός της αμερικάνικης λογοτεχνίας και τέχνης.

Εικόνα 9.
Οι Δέκα του
Hollywood.
Στο κέντρο
διακρίνεται
ο Michael Wilson.

Θα δούμε μια σκηνή, η οποία θα μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε τι είναι εκείνο που ενώνει τις κοινωνίες έξω από μεταλλεία. Θεωρείται μια από τις πρώτες φεμινιστικές ταινίες γιατί, ενώ μιλά για τον αγώνα των μεταλλωρύχων, για μια απεργία, τον δείχνει από την πλευρά μιας γυναίκας, της Εσπεράντζα. Παρεμπιπτόντως, η ταινία κριτικάρει ισχυρά και το συνδικάτο των μεταλλωρύχων. Γιατί, ενώ ήταν ριζοσπάστες και δυναμικοί και διεκδικούσαν τα δικαιώματά τους, στο σπίτι ήταν εξαιρετικά συντηρητικοί. Γι' αυτούς, η γυναίκα έπρεπε να μείνει σπίτι. Και περιγράφει μια διπλή επανάσταση των γυναικών, ενάντια στην κατάσταση στο μεταλλείο αλλά και ενάντια στους άντρες που τις ήθελαν σπίτι. Η ταινία ξεκινάει ως εξής: «Το όνομά μου είναι Εσπεράντζα, Εσπεράντζα σημαίνει ελπίδα». Θα δούμε τη σκηνή με τη σειρήνα του ατυχήματος, τη σειρήνα της φρίκης, όταν όλοι αγωνιούν, όταν κανείς δεν ξέρει αν θα βγει δικός του άνθρωπος τραυματισμένος ή σκοτωμένος από το μεταλλείο. Θα δούμε μια σκηνή φτιαγμένη από απλούς ανθρώπους, όχι ηθοποιούς, - ο σκηνοθέτης στη μαύρη λίστα δε μπορούσε να βρει ηθοποιούς και γύρισε σχεδόν ολόκληρη την ταινία με απλούς ανθρώπους -.

Ας θυμηθούμε, επίσης, πως ο τίτλος προέρχεται από την ευαγγελική ρήση: *Ἵμεῖς ἐστε τὸ ἄλας τῆς γῆς*.

[Προβολή σκηνής].

Η επόμενη ταινία, απόσπασμα της οποίας θα δούμε, είναι το October Sky. Και αυτή είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα ταινία. Το October Sky μιλάει για έναν πισσικάρ, ο οποίος κάνει την επανάστασή του ενάντια σε μια κοινότητα μεταλλωρύχων. Ζει στο Coalwood. Ο παππούς του ήταν ανθρακωρύχος, ο πατέρας του είναι ανθρακωρύχος και αυτός προορίζεται να γίνει, επίσης, ανθρακωρύχος και μάλιστα, σύμφωνα με τα πρώτα δείγματα, καλός. Τότε η Σοβιετική Ένωση είχε στείλει πρώτη δορυφόρο στο διάστημα. Βλέπει, λοιπόν, ένα βράδυ τον Sputnik, να περνάει πάνω από το Coalwood και επιλέγει το δρόμο που θέλει να ακολουθήσει στη ζωή. Θέ-

λει να γίνει αεροναυπηγός και να σχεδιάζει πυραύλους. Είναι μια πραγματική ιστορία, όπως όλες όσες θα αναφερθούμε. Με κάποιους άλλους συνομήλικούς του φτιάχνει μια ομάδα και κερδίζει έναν διαγωνισμό για νεαρούς εφευρέτες. Κάνει την επανάστασή του και φεύγει απ' το Coalwood. Η κοινωνία των μεταλλωρύχων αρχικά αντιτίθεται, μετά τον αγκαλιάζει. Θα σας δείξω όμως, πάλι, μια σκηνή ατυχήματος, για να καταλάβετε λίγο ορισμένα χαρακτηριστικά απ' το πώς είναι να δουλεύει κανείς στο μεταλλείο, και μάλιστα στα υπόγεια.

[Προβολή σκηνής].

Ο επικεφαλής της ομάδας των μεταλλωρύχων, ας πούμε ο εργοδηγός, σώζει τον εργάτη και μετά τον απολύει, γιατί ήταν επικίνδυνος και για τον εαυτό του και για τους άλλους! Για τους μεταλλειολόγους, όταν στη σκηνή δείχνει να πέφτουν πετραδάκια από την οροφή (όταν «ψιχάλισε» στη δική μας αργκό) θα έπρεπε να είχε σημάνει συναγερμός. Ο μεταλλωρύχος που δεν προσέχει τον εαυτό του αλλά και ταυτόχρονα τους συναδέλφους του, που δουλεύει χωρίς αυτήν την αίσθηση της ευθύνης, κουβαλάει ένα σοβαρό ελάττωμα που μπορεί να αποδειχτεί θανατηφόρο. Και για τον εαυτό του και για τους άλλους.

Η κουλτούρα των μεταλλωρύχων έχει τις ιστορίες της. Οι μεταλλωρύχοι έχουν τους αγωνιστές τους, τους θρύλους των αγώνων τους. Εντόπισα ένα κομμάτι στο “Matewan”, μια επίσης υπέροχη ταινία, που τους περιγράφει σχεδόν όλους μαζί. Είναι η στιγμή που κάποιος από το συνδικάτο πηγαίνει να βοηθήσει κάποιους άλλους, άγνωστους, σε ένα δύσκολο αγώνα. Και «ανακρίνεται» με βάση τους θρύλους και τις ιστορίες.

[Προβολή σκηνής. Εδώ παρατίθενται οι διάλογοι].

- Ισχυρίζεται ότι τον έστειλε το σωματείο.
- Μπορείς να το αποδείξεις; Μη μου βγάλεις καμιά κάρτα.
- Μάλλον θα πρέπει απλά να με εμπιστευτείτε.
- *Ποιος έγραψε τη Σιδερένια Φτέρνα;*
- Ο Τζακ Λόντον.

Εικόνα 10.
Frank Little
(1878-1917)

- Που είναι θαμμένος ο Τζο Χιλ;
- Παντού στον κόσμο, σκόρπισαν τις στάχτες του.
- Ποιο μάτι λείπει από τον Μπιγκ Μπιλ Χέγγουορντ;
- Το δεξί.
- Πώς πέθανε ο Φρανκ Λιτλ;
- Τον κρέμασαν από τη γέφυρα του σιδηρόδρομου.
- Πού τα ξέρεις αυτά;
- Ήμουν με τους *Wobblies*.
- Κι εγώ. Τότε που σήμαινε κάτι.
- Μεγάλο σωματείο...
- Όχι εδώ, φιλαράκο. C.E. Lively... Αυτό είναι το εστιατόριό μου. Τα παιδιά περιμένουν.

Τώρα, για ποιον να πρωτοπώ; Τζο Χιλ. Μεγάλος τροβαδούρος. Πέθανε και η διαθήκη του έγινε τραγούδι. Ζήτησε οι στάχτες του να μπουν σε 600 φακέλους, να ταξιδεύσουν σε όλο τον κόσμο και να σκορπιστούν στον άνεμο. Οι *Wobblies* είναι σημαντικό κομμάτι της ιστορίας της Αμερικής. Έχει εν-

διαφέρουν πως απέκτησαν το «παρατσούκλι» τους. Το όνομά τους ήταν Industrial Workers of the World - IWW. Αλλά επειδή αυτοί άνοιξαν το δρόμο της συμμετοχής όλων των φυλών, είχαν και ένα Κινέζο στις γραμμές τους, που έκανε το IWW, πιο απλά, I wobbly wobbly!

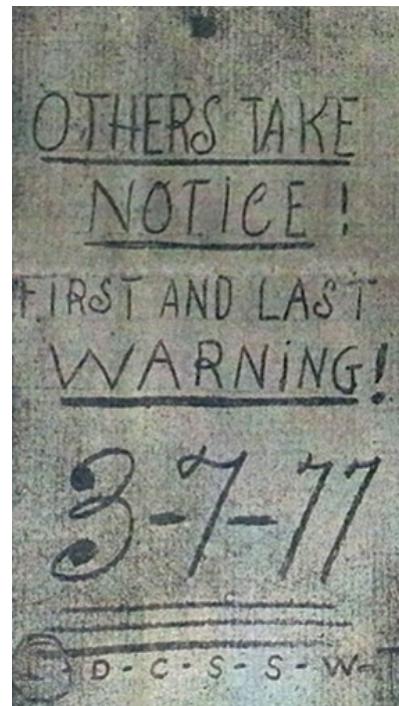
Αλλά θα σας μιλήσω για τον Frank Little. Για έναν πολύ μεγάλο αγωνιστή. Μισός λευκός, μισός Ινδιάνος, 100% wobbly, όπως λέει και το poster.

[Εμφανίζεται στην οθόνη η φωτογραφία του Frank Little].

Με αυτό το στραβό χαμόγελο, κι αυτά τα διαπεραστικά μάτια. Αγωνίστηκε σε δυο μέτωπα ταυτόχρονα. Ενάντια σε μια πολύ σκληρή εταιρία, την Anaconda, στο Butte αλλά και ενάντια στη συμμετοχή της Αμερικής στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το Butte μοιάζει με το Λαύριο. Δηλαδή, μεγάλη βιομηχανική ανάπτυξη στην αρχή, στη συνέχεια η παρακμή και η κληρονομιά ενός σημαντικού περιβαλλοντικού προβλήματος όταν σταμάτησε η μεταλλευτική δραστηριότητα.

Δεν ξέρουμε τι ακριβώς πλήρωσε ο Frank Little, αλλά τον έβγαλαν απ' το σπίτι του και τον λύτσαραν. Μάλιστα καρφίτωσαν στο στήθος του το «3-7-77», την τρομακτική προειδοποίηση της άγριας Δύσης. Υπάρχουν πολλές απόψεις για το τι σήμαινε το «3-7-77». Κατά την κυρίαρχη εκδοχή, σήμαινε ότι αυτός που δεχόταν την προειδοποίηση θα έπρεπε να αγοράσει ένα εισιτήριο τρένου των 3 δολαρίων, και μέχρι τις 7 το πρωί να έχει απομακρυνθεί τουλάχιστον 77 μίλια. Αλλιώς, θα πέθαινε. Το σημείωμα που καρφίτωσαν στον Frank Little, όταν είχε πια κρεμαστεί έγραφε: "Others Take Notice! First and Last Warning!". (Εικόνα 11)

Εικόνα 11. Το σημείωμα που καρφίτωσαν στον Frank Little.

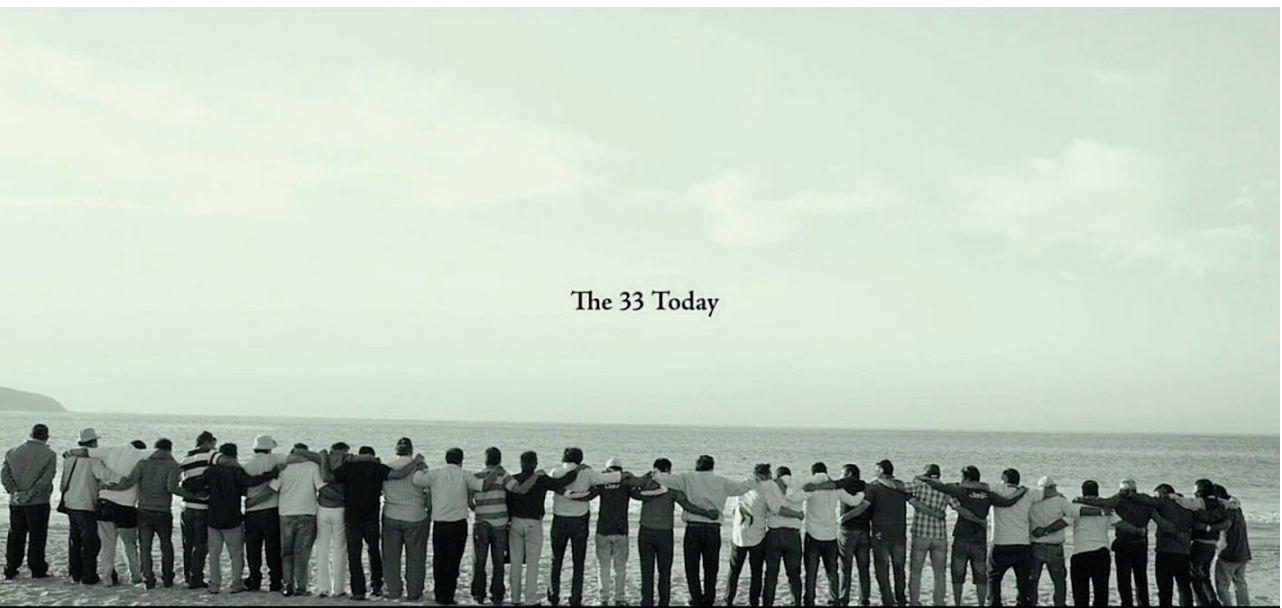
Μεταλλωρύχοι του κόσμου: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Ξεχάστηκε ο Frank Little; Η Nicole Schulman, το 2004, σχεδόν 100 χρόνια μετά (αυτά που σας διηγήθηκα συνέβησαν το 1917) φτιάχνει ένα υπέροχο εικαστικό, θυμίζοντας τον περίφημο Frank Little.

Πάμε τώρα στη ιστορία των 33, άλλη μια αληθινή ιστορία. Το 2010, 33 μεταλλωρύχοι παγιδεύονται σε ένα μεταλλείο στη Χιλή. Το μεταλλείο είχε δεκάδες εξόδους. Έλα, όμως, που όλοι οι οδοί διαφυγής περνούσαν από ένα σημείο. Τρομακτικό λάθος για έναν μεταλλειολόγο μηχανικό. Γιατί; Γιατί η κατολίσθηση έγινε ακριβώς στο σημείο αυτό, με αποτέλεσμα να αποκοπούν και να μην υπάρχει τρόπος να προσεγγιστούν. Είχαν φαγητό για 2 με 3 ημέρες. Με τρομακτική συλλογικότητα και πειθαρχία, αντέχουν 14 ημέρες. Τους εντοπίζουν τη 17^η μέρα. Η ιστορία είναι εντυπωσιακή σε κάθε λεπτομέρειά της. Για να αντέξουν οργανώνονται και βγάζουν αρχηγό. Όταν ο αρχηγός παύει να είναι πρώτος μεταξύ ίσων, τον απομονώνουν. Ακόμη και το με ποια σειρά βγήκαν, όταν αυτό έγινε κατορθωτό, είναι ένα μεγάλο μάθημα. Αποφάσισαν να βγουν

Εικόνα 12.
Οι 33 μεταλλωρύχοι σήμερα.

The 33 Today

Μεταλλωρύχοι του κόσμου: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

από τον νεότερο προς τον μεγαλύτερο σε ηλικία και... συνάδελφοι, ο μηχανικός τελευταίος! Έχουν το απίστευτο ρεκόρ. Κανείς δεν έχει αντέξει 69 ημέρες στα υπόγεια, σε τέτοιες συνθήκες. Αυτοί άντεξαν.

Πώς ένωσε άραγε ο άνθρωπος ο οποίος μετά από 17 μέρες είδε κυριολεκτικά μια αχτίδα φωτός. Ας δούμε τη σκηνή.
[Προβολή σκηνής].

Αυτή είναι η εικόνα των 33 σήμερα ^(Εικόνα 12). Είναι εντυπωσιακή η φωτογραφία που διαλέγουν. Όχι τα πρόσωπά τους. Μια ενότητα. Και με την πλάτη γυρισμένη στον φακό, στη δημοσιότητα.

Ας πάμε στα θρησκευτικά πιστεύω των μεταλλωρύχων. Οι μεταλλωρύχοι είναι βαθιά θρησκευόμενοι άνθρωποι, γιατί η ίδια η ζωή τους σε μεγάλο βαθμό, εξαρτάται από την τύχη. Προσβλέπουν, λοιπόν, σε αυτό που πιστεύουν ότι ορίζει την τύχη πέρα απ' τα ανθρώπινα δεδομένα. Αυτή η εικόνα ^(Εικόνα 13) λέει κάτι σχετικό. Μακάρι οι άγγελοι να κρατάνε τη λάμπα των μεταλλωρύχων μας πάντα αναμμένη και να τους φέρουν με ασφάλεια σπίτι.

Εικόνα 13.
Μια προσευχή για τους μεταλλωρύχους

Υπάρχει ένα γλυκόπικρο τραγούδι για τη σχέση των αγγέλων με τα μεταλλεία.

Σας διαβάζω τους στίχους.

[Διαβάζονται οι μεταφρασμένοι στίχοι. Εδώ παρατίθενται στην αυθεντική μορφή τους].

Angels love coal mines

*We used to live where the slow creek would wind
on it's way through the woods to the Chipyqua mines
Where 20 young men went down, into the devil soul.*

*But angels love coal mines
that's what we were told
Angels love coal mines,
so that's how it goes.*

*She was never quite the same,
after he died.
And now I share his name,
with his darker side.*

*All our possessions were traded and sold
Angels love coal mines that's what I was told.
Angels love coal mines, so that's where they go.
When they are hiding, they hide below.*

*I've spent 34 years,
off of highway 49
and on those dirt roads and fields
and the foot hills of the northern rail line.*

*I had a dream that the engine come to take me home,
Where everything was gold.
But angels love coal*

Can't find them on highways,

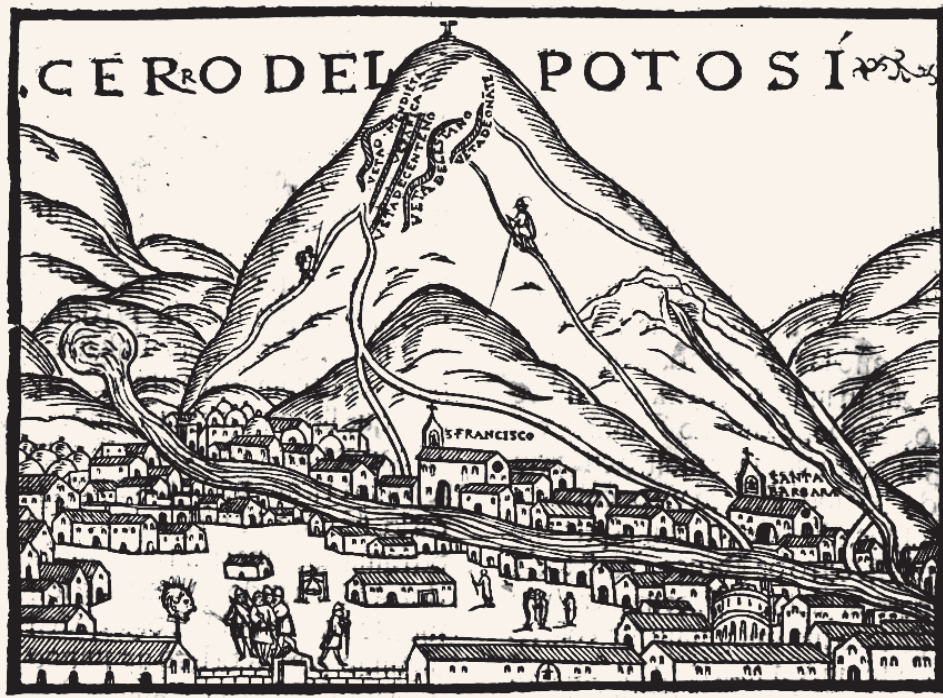
*in strip malls and bars,
cause angels love coal mines,
so that's where they are.*

Όμως, θέλω να αναφερθώ σε μια περίπτωση ακραία, από κάθε άποψη. Potosí, «Το βουνό που τρώει άντρες». Στο Potosí γινόταν εκμετάλλευση ασημιού από το 1545. Μάλιστα, στα ισπανικά η φράση “vale un Potosí” σημαίνει «αξίζει μια αμύθητη περιουσία».

Το μεταλλείο ήταν ένα κολαστήριο ανθρώπων. Οι Ισπανοί κατακτητές υποχρέωναν τους ιθαγενείς να δουλεύουν εγκλωβισμένοι, νυχθημερόν, για μήνες στα μεταλλεία με αποτέλεσμα να αποδεκατίζονται κατά χιλιάδες. Οι έρευνες μιλούν για έναν απίστευτο αριθμό ανθρώπων που χάθηκαν εκεί. Κάτι ανάμεσα από αρκετές εκατοντάδες χιλιάδες έως 8.000.000 ανθρώπους. Πώς μπορεί να αντέξει το θρησκευτικό συναίσθημα σε μια τέτοια περίπτωση; Ακόμη και σήμερα οι συνθήκες εκεί είναι πάρα πολύ δύσκολες. Ένα εκπληκτικό ντοκιμαντέρ, «The devil's miner» – «Ο μεταλλωρύχος του διαβόλου», περιγράφει τη ζωή ενός 14χρονου παιδιού που δουλεύει στα μεταλλεία, του Basilio Vargas. Περιγράφει, επίσης, τη ζωή στην κοινότητα αυτή. Δε μπορεί να χωρέσει το ανθρώπινο μυαλό ότι ο θεός τα ανέχεται όλα αυτά. Γι' αυτό οι μεταλλωρύχοι, στον υπόγειο χώρο, λατρεύουν τον *El Tío*, έναν άγριο θεό, έναν διάβολο, με κέρατα και ουρά. Ο παππάς της περιοχής που ζει με τους μεταλλωρύχους, ερμηνεύει το γεγονός. Καθόλου δε ρίχνει ανάθεμα στους μεταλλωρύχους, όπως θα δείτε παρακάτω.

[Προβολή σκηνής. Εδώ παρατίθεται η ερμηνεία που δίνει ο ιερέας].

– Αυτό που πρέπει να αλλάξει είναι (οι μεταλλωρύχοι) να μην πιστεύουν σε έναν Θεό τον οποίο φοβούνται. Διαφορετικά, ο Θεός τους θα είναι πάντα ο *El Tío* και όχι ο *Ιησούς*. *Τελικά, έχουν πιστέψει στον El Tío, αλλά η ζωή τους έχει καταστραφεί.*

Εικόνα 14.
Απεικόνιση
του Potosí
σε γκραβούρα
του 1553.

Ο έξω κόσμος ανήκει στον Θεό. Ο σταυρός είναι έξω, σε αντίθεση με τον *El Tío* που είναι βαθιά μέσα στο μεταλλείο. Ο σταυρός εξασφαλίζει ότι ο Διάβολος είναι κλειδωμένος μέσα στο μεταλλείο. Αλλά όταν κατεβαίνεις βαθιά μέσα στο μεταλλείο, ο Θεός δεν υπάρχει εκεί πια.

Εκεί είναι μόνον ο El Tío...

Αυτά συμβαίνουν σε υψόμετρο 4.000 μέτρων. Όταν είσαι στα 4.000 μέτρα, νοιώθεις μια βαριά πέτρα στο στήθος, δε μπορείς να αναπνεύσεις. Η βάρδια είναι 12 ώρες, κι αν είσαι τυχερός, όπως αναφέρεται, μπορείς να κάνεις δύο συνεχόμενα δωδεκάωρα, για να γλιτώσεις τουλάχιστον το πολύωρο πήγαινε-έλα. Για να αντέξουν, οι μεταλλωρύχοι, ακόμη και τα μικρά παιδιά, μασάνε, συνεχώς, φύλλα κόκας.

Στον *El Tío* χαρίζουν φύλλα κόκας και μπίρες. Αλλά δείτε τι λέει για τον *El Tío* ο Basilio Vargas, στον Bernardino, τον δωδεκάχρονο αδελφό του - όπως είπαμε και αυτή είναι μια πραγματική ιστορία-.

[Προβολή σκηνής. Εδώ παρατίθενται οι διάλογοι].

– Για εσένα Τίο, για να μας δώσεις περισσότερο μέταλλευμα. Να μας προστατεύεις από ατυχήματα. Να μη συμβεί τίποτα κακό στο μεταλλείο μας.

– Ξέρεις την ιστορία του Τίο;

– Όχι.

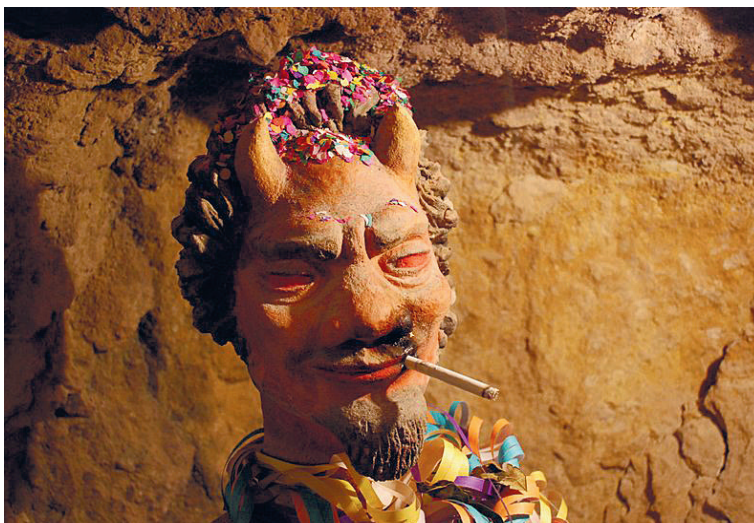
– Ο Τίο είναι από την εποχή των αποίκων. Όταν έφτασαν οι Ισπανοί, οι ντόπιοι νόμιζαν ότι ήταν θεοί από τον ουρανό. Αλλά δεν ήταν έτσι. Ήταν κακοί άνθρωποι που τους εκμεταλλεύτηκαν.

– Υπήρχε, επίσης, και η mita. Ξέρεις τι είναι η mita;

– Έπαιρναν τους ντόπιους σκλάβους. Δούλευαν αδιάκοπα για 6 μήνες μέσα στο μεταλλείο. Δούλευαν για 20 ώρες και ξεκουράζονταν για 4 ώρες. Οι ντόπιοι δεν ήθελαν να δουλεύουν στα μεταλλεία άλλο ... Έτσι εξεγέρθηκαν εναντίον του Ισπανού βασιλιά και είπαν «δε θέλουμε να δουλέψουμε άλλο».

– Οι Ισπανοί ήξεραν ότι οι ντόπιοι πίστευαν σε κάθε είδους θεό. Έτσι έφτιαξαν ένα άγαλμα με κέρατα και ουρά. Και είπαν στους ντόπιους «Αν δε δουλέψετε, αυτός ο θεός θα σας σκοτώσει».

– Δε μπορούσαν να πουν «Dios» (θεός). Έλεγαν Τίος. Επειδή το γράμμα «D» το λέμε «T» εμείς οι Quechua. Έτσι, του έδωσαν το όνομα “Τίο” (Εικόνα 15).

Εικόνα 15.
Ο El Tio
στο Potosi.

Τώρα τα παιδιά αυτά έχουν γίνει παλικαράκια, είναι 26 και 24 χρονών. Ο 24χρονος δουλεύει στο μεταλλείο ακόμη και ο 26χρονος κάνει σπουδές τουριστικών επιστημών και ταυτόχρονα δουλεύει και τρεις μέρες την εβδομάδα στο μεταλλείο.

Μεταλλωρύχοι χωρίς χιουμοριστικές ιστορίες δεν υπάρχουν. Θα μιλήσουμε, λοιπόν, για το χιούμορ των μεταλλωρύχων. Θα δούμε ένα Γάλλο μεταλλωρύχο να τραγουδά ένα τραγούδι πολύ δημοφιλές στους Γάλλους μεταλλωρύχους. Τι λέει το τραγούδι; Περιγράφει την κλασική αφραγκία των μεταλλωρύχων, τις παντοτινά άδειες τσέπες τους.

[Διαβάζονται μεταφρασμένοι οι στίχοι].

Αλλά προσέξτε τη λεπτομέρεια: το τραγούδι είναι πάνω σε ένα πολύ ευχάριστο γαλλικό τραγούδι, που έχει χρησιμοποιηθεί και σε ένα παλιό ελληνικό τραγούδι. Μικρό quiz: ποιο είναι το ελληνικό τραγούδι που θυμίζει το γαλλικό, των μεταλλωρύχων, που θα ακούσουμε;

[Προβολή video].

Προσέξτε τα μάτια αυτού του μεταλλωρύχου! Κοιτάξτε τα μάτια και μετά το στόμα. Το στόμα σοβαρό, σε όλη τη διάρκεια του τραγουδιού, Τα μάτια, όμως, όχι! Γελαστά! Σίγουρα, σας θυμίζουν κάποιους δικούς σας ανθρώπους...

Τι, θυμηθήκατε την «Κική και την Κοκό»;

À l'quinzaine

*À l'quinzaine,
Tout in peine,
On va chercher sa fiche de
paie,
Et tout in consultant celle-ci,
In vôt qué l'porion nous triche,
Y manque des balles,
Et ch' carbon sale,
In mét' ed beur' et culbuté
Que ch' porion n'a point
compté in est tout estomaqué.*

*Et in s' in va compter s'
misère
Tout in co-co
Tout in co-co
Tout in colère
Au porion insuite à ch'
maître,
Disant qu'y faut nous in r'
mettre.*

*Mais grand-mère, elle est là
qu'elle braille,
T'es qu' inne ca-ca,
T'es qu' inne ca-ca,
T'es q' inne canaille
Vas tin ar' clamer tes sous,
Pour mi payer tout partout*

Μέρα πληρωμής (Στις δεκαπέντε)

Στις δεκαπέντε
Οι δυστυχείς
έχουμε ημέρα πληρωμής
μα σαν ανοίξεις το τεφτέρι
στο μισθό τ' αφεντικό έχει
βάλει χέρι
Λείπουνε φράγκα
Στου κοκ τη μάκα
τόση πάλη πόντο-πόντο
πήγε το μισό στο βρόντο
και μας έρχεται νταμπλάς.

Και φεύγουμε με ότι έχει
μείνει
Όλο μπου-μπου
Όλο μπου-μπου
Όλο μπουρίνι
Κι άντε στη δουλειά
μας πάλι
με σκυμμένο
το κεφάλι.

Μα κι η γριά νοικοκυρά εδώ
κρεπάρει
είσαι το-το
είσαι το-το
είσαι τομάρι
Τράβα ζήτα τα λεφτά σου-
Γύρνα μου τα δανεικά σου

Εικόνα 16.
Ο George Brealey σε ρόλο... επιθεωρητή.

Εικόνα 17. Διαφημιστική αφίσα, με χιουμοριστική διάθεση, για την υποστήριξη των μεταλλωρύχων στα Απαλάχια όρη.

Αυτή είναι άλλη μια διάσημη φωτογραφία (Εικόνα 16). Σε μια πολύ σκληρή σύγκρουση. Στην εποχή της Θάτσερ, το 1984, Orgreave. Η αστυνομία φέρνει 6.000 αστυνομικούς απέναντι από τους απεργούς ανθρακωρύχους. Αυτός ο τύπος, ο George Brealey – Geordie το παρατσούκλι του - φοράει ένα ψεύτικο καπέλο αστυνομικού, σαν να λέμε από τα “Jumbo”, βάζει το σήμα “National Union of Mineworkers” και ... κάνει επιθεώρηση στους αστυνομικούς. Ένας από αυτούς, δεν κρατιέται και σκάει στα γέλια. Ακόμα και στις πιο δύσκολες ώρες, το χιούμορ των μεταλλωρύχων είναι παρόν.

Αλλά, το χιούμορ των μεταλλωρύχων είναι πιπεράτο, φαντάζομαι δεν έχετε αμφιβολία γι’ αυτό. Θα χρειαστεί μια μετάφραση αυτής της διαφάνειας που σας προβάλλω (Εικόνα 17) που λέει, “Support your local strippers”. Εξηγούμαι: strip mining είναι ένα είδος εκμετάλλευσης ή και μια φάση εκμετάλλευσης. Αλλά στα αγγλικά αυτό ερμηνεύεται με διπλό τρόπο, όπως επίσης φαντάζεστε.

Θα ήθελα να ολοκληρώσω την παρουσίασή μου με κάποιες σκέψεις πάνω στο κεντρικό θέμα, την ταυτότητα των μεταλλωρύχων. Πριν από αυτό, θα παρουσιάσω τις σκέψεις κάποιου άλλου, που έχει ασχοληθεί συστηματικά με το θέμα.

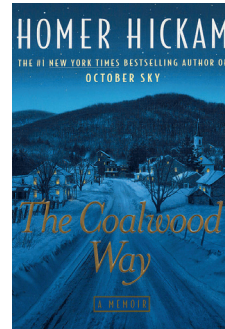
Ξέρετε ποιος είναι ο Homer Hickam; Είναι αυτός που είδαμε να κάνει την επανάστασή του ενάντια στην οικογένειά του και στην κοινότητα των μεταλλωρύχων. Αυτός που έγινε στη συνέχεια διάσημος μηχανικός στη NASA.

Ο Homer Hickam είναι ταυτόχρονα και ένας απ’ τους πιο γνωστούς συγγραφείς στην Αμερική. Έγραψε ένα περίφημο βιβλίο, “The Coalwood Way”, το οποίο ουσιαστικά μιλάει για τη ψυχή, την ταυτότητα των μεταλλωρύχων.

Εικόνα 18.
Homer Hickam.

Εικόνα 19.
Το εξώφυλλο
του βιβλίου
“The Coalwood Way”.

Συμπυκνώνει την ταυτότητα των μεταλλωρύχων σε τέσσερις φράσεις:

- Είμαστε περήφανοι για αυτό που είμαστε.
- Υπερασπιζόμαστε σθεναρά τα πιστεύω μας.
- Κρατάμε ενωμένες τις οικογένειές μας.
- Πιστεύουμε στο Θεό, αλλά βασιζόμαστε στους εαυτούς μας.

Κι όταν προσπάθησε να συμπυκνώσει και τις τέσσερις αυτές φράσεις σε μια, γράφει ένα άλλο διάσημο βιβλίο που φέρει αυτήν την φράση ως τίτλο: «Δε φοβόμαστε».

Κυρίες και κύριοι,

Είπαμε πολλά, μέσα από τραγούδια και ιστορίες. Και τα είπαμε με τον καλό τρόπο. Με τον τρόπο που οι μανάδες μας κι οι γιαγιάδες μας το κάνανε. Δηλαδή, αντί να δίνεις συμβουλές, αντί να σηκώνεις το δάχτυλο, αντί να αραδιάζεις βαρύγδουπα συμπεράσματα για τη ζωή, πες μια ιστορία, πες ένα παραμύθι. Θα περάσει αυτό που θέλεις να πεις, πολύ πιο αποτελεσματικά, χωρίς ίσως να χρειαστεί καν να το αναφέρεις. Παρ' όλα αυτά θα ήθελα, για δύο λεπτά, να σας πω τη δικιά μου άποψη για την ταυτότητα των μεταλλωρύχων.

Ο μεταλλωρύχος δουλεύει σε ακραίες και ακαριαία μεταβαλλόμενες συνθήκες. Για να επιβιώσει πρέπει, κάθε στιγμή,

όλες οι αισθήσεις του να είναι σε συναγερμό, ώστε να συλλάβουν την παραμικρή αλλαγή των συνθηκών. Πρέπει πάντα να παραμένει ικανός να αντιδράσει άμεσα. Η εργασία του δεν έχει τα τυπικά χαρακτηριστικά και το επαναλαμβανόμενο μοτίβο της αλυσίδας παραγωγής. Ακόμη κι αυτές οι εργασίες που εμφανίζονται ως απλά επαναλαμβανόμενες δεν είναι ποτέ τέτοιες. Σκεφτείτε τη δουλειά ενός απλού ξεσκαρωτή. Εμπεριέχει μια συνεχή δραστηριότητα εκτίμησης κινδύνου και απόφασης για ανάληψη ρίσκου. Η ευμεταβλητότητα των συνθηκών σε συνδυασμό με την ανάληψη μεγάλου ρίσκου, συνεχώς, οδηγεί σε ανθρώπους εξαιρετικής ευστροφίας και μεγάλης αυτενέργειας.

Ταυτόχρονα, οδηγεί και στην ανάπτυξη μιας συλλογικότητας χωρίς προηγούμενο. Κάθε ξεχωριστός άνθρωπος είναι υπεύθυνος για την ομάδα. Αλλά και δε μπορεί να επιβιώσει, ούτε στιγμή, απομονωμένος ή κάνοντας του κεφαλιού του. Στις ακραίες συνθήκες, ο ατομισμός είναι πολύ φτωχό και ολισθηρό μονοπάτι επιβίωσης. Η συλλογικότητα που γεννιέται έχει δώσει ορισμένα από τα πιο εντυπωσιακά παραδείγματα ανθρωπιάς. Στα μεταλλεία, ειδικά στα υπόγεια, το “*homo homini iustus*” έχει δεχθεί ορισμένες απ’ τις πιο μεγάλες ήττες.

Τα δυο προηγούμενα δε θα ήταν επαρκή στον αγώνα επιβίωσης, χωρίς το αίμα που τα τροφοδοτεί: την ισχυρή θέληση. Πράγματι, χρειάζεται καλύβδινη θέληση για να νικήσεις ένα ακραίο περιβάλλον, στο οποίο ο άνθρωπος δεν είναι φτιαγμένος για να ζει. Η νίκη αυτή στο καθημερινό στοίχημα ζωής οδηγεί τελικά σε μια βαθιά αίσθηση περηφάνειας. Είναι, ίσως, ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματα των μεταλλωρύχων σε όλο τον κόσμο. Είναι οι «σκληροί», είναι αυτοί που κατορθώνουν τα ακατόρθωτα. Τα τραγούδια τους, χαρακωμένα πολλές φορές από τις αφόρητες συνθήκες, ποτέ δεν αποπνέουν μια αίσθηση μιζέριας και αυτολύπησης. Το «αχ-βαχ» δεν ταιριάζει σε μεταλλωρύχους. Στην άλλη στροφή θα επιστρέψει η αίσθηση της δύναμης και η λαχτάρα

για τη ζωή. Οι άνθρωποι που έρχονται τόσο κοντά με το θάνατο, κάθε μέρα, είναι αυτοί που αγαπούν τη ζωή όσο λίγοι. Η συνεχής επενθύμιση της απώλειας δεν οδηγεί σε παραίτηση. Απεναντίας. Οδηγεί σε μια ακόρεστη δίψα για ζωή, φανερή σε κάθε αποτύπωμα των μεταλλωρύχων στην τέχνη. Δύο είναι τα μεγάλα υπαρξιακά αντι-όπλα των μεταλλωρύχων σε αυτό το δύσκολο αγώνα. Ο έρωτας και το χιούμορ.

Οι παρατηρήσεις αυτές δε στοχεύουν σε μια «αγιοποίηση των μεταλλωρύχων». Οι μεταλλωρύχοι έχουν τα κουσούρια του ανθρώπινου είδους, και της κοινωνίας στην οποία ζουν, απ' την οποία διαμορφώνονται και την οποία διαμορφώνουν. Άλλωστε, κάποια άλλη στιγμή θα μιλήσουμε και για τη «μεταλλίτιδα»! Όμως, δε μπορούμε να μη διαπιστώσουμε ένα εξαιρετικά ελπιδοφόρο συμπέρασμα. Σε ακραίες συνθήκες, γεννιέται ένα είδος ανθρώπων με σπάνια αντοχή, εξαιρετική δημιουργικότητα, χαλύβδινη θέληση και, πάνω απ' όλα, άλλης ποιότητας συλλογικότητα. Εμείς, που «μυξοκλαίμε» σε κάθε δυσκολία, ας διδαχτούμε απ' τον τρόπο των μεταλλωρύχων, ας σηκώσουμε κεφάλι, ας υψώσουμε ανάστημα και ας πούμε: Τίποτα δεν είναι ακατόρθωτο!

Σας ευχαριστώ πολύ.

-Τ. Βλάχος: Δημήτρη, κατάφερες να μας συγκινήσεις, να μας κάνεις να γελάσουμε, να θυμηθούμε τους προγόνους μας, να θυμηθούμε ότι, πράγματι, οι μεταλλωρύχοι και οι μεταλλουργοί που ζούσανε σε αυτόν τον τόπο ήταν άνθρωποι πονεμένοι, ταλαιπωρημένοι, αλλά με καρδιά και ψυχή. Και η ψυχή τους, είναι αυτή μας εμπνέει. Και μας έμειναν οι ωραίες αναμνήσεις, γιατί πέρα από το χιούμορ, που έτρεχε απ' τα μπατζάκια τους που λέμε, ήταν άνθρωποι του καπηλειού, του καλού κρασιού και της παρέας. Και πάνω απ' όλα, αυτή η κοινωνία εδώ, του Λαυρίου, μας δίδαξε ότι, άσχετα με τις πολιτικές τους πεποιθήσεις και άσχετα με τη μικρή ταξική διάκριση

που υπήρχε μεταξύ τους, οι άνθρωποι ήταν αλληλέγγυοι και ενωμένοι. Αυτό έρχεται να δέσει με όλα αυτά που μας είπες σήμερα. Σε ευχαριστούμε.

-X. Προμοίρας: Νιώθω τα ίδια συναισθήματα, περίπου, μόνο που εγώ δεν έτυχε να μπω για να δουλέψω στις εγκαταστάσεις εδώ. Όμως, από μικρό παιδί, τα πρώτα μου ακούσματα ήταν -θυμήθηκα αυτά τα πράγματα και τα καταθέτω-: «αρρώστησε λέει, τον πήγαν στην Αθήνα», «έπαθε μολυβδίαση», «έπαθε πνευμονοκονίαση», «έπαθε εργατικό ατύχημα». Ταυτόχρονα, λοιπόν, βλέπαμε ανθρώπους οι οποίοι παρά τη δύσκολη ζωή που έκαναν, έκαναν φιλαρμονικές, έκαναν χορωδίες, και όταν έβλεπαν τα σκούρα, με τα ρούχα της δουλειάς, σήκωναν τα μπράτσα κι έκαναν ιστορικές απεργίες. Αυτό όλο το πακέτο, σήμερα, με την εξαιρετική αυτή εισήγηση, βλέπουμε ότι υπάρχει στους μεταλλωρύχους όλης της γης, όλου του πλανήτη. Σήμερα θεωρώ ότι αυτή η εξαιρετική προσέγγιση άγγιξε τις ψυχές των μεταλλωρύχων, αγγίξαμε τους ανθρώπους και τις ψυχές τους, οι οποίες κοιμούνται στα ορυχεία. Πώς είπε το τραγούδι; «Οι άγγελοι αγαπούν τα ορυχεία». Ευχαριστούμε πάρα πολύ.

-X. Συρίγος: Κύριε καθηγητά σας ευχαριστούμε ιδιαίτερα, γιατί απόψε μας κάνατε κοινωνούς μιας ιστορίας, της οποίας εμείς οι νεώτεροι Λαυρεώτες γνωρίζαμε για τον τόπο μας, αλλά δεν γνωρίζαμε τόσα πολλά για τους μεταλλωρύχους όλου του κόσμου. Ευχαριστούμε πάρα πολύ, γιατί μας διδάξατε ότι οι μεταλλωρύχοι πέραν του ότι ήτανε σκληρά εργαζόμενοι, ήτανε και βαθιά τεχνίτες της ποίησης και του τραγουδιού. Ευχαριστούμε πολύ.

-T. Βλάδος: Εάν θέλετε να κάνετε κάποια παρατήρηση, ερώτηση, τοποθέτηση, ο κύριος καθηγητής είναι στη διάθεσή σας.

-Κώστας Παπαθανασίου (κοινό): Θα ήθελα, με την ευκαιρία, να πω το εξής: Το Βιομηχανικό Βιοτεχνικό Μουσείο που λειτουργεί εδώ στο Τεχνολογικό Πάρκο, με τις επισκέψεις χιλιάδων μαθητών εδώ, έχει κάνει μια πολύ καλή δουλειά. Έχει, μάλιστα, εκδώσει ένα βιβλίο, μέσα στο οποίο κατάφερε να συλλέξει απομνημονεύματα από τους ίδιους τους εργάτες. Κι αν κάποιος το ξεφυλλίσει, θα δει ακριβώς αυτό που ειπώθηκε, όλα αυτά τα χαρακτηριστικά που ειπώθηκαν για τους μεταλλωρύχους του κόσμου, στο Λαύριο.

-Τ. Βλάχος: Ευχαριστούμε. Κάποιος άλλος;

Εγώ θα ήθελα να προσθέσω κάτι. Μιλήσατε για έναν μεταλλωρύχο που ζήτησε η στάχτη του να φτάσει σε κάθε γωνιά του κόσμου, να πεταχτεί αριστερά-δεξιά. Εδώ μέσα, στον χώρο αυτό, υπάρχει μια μνήμη, μια ιστορία που πρέπει να την πω. Στην δεκαετία του 70 εργαζόταν στην Γαλλική Εταιρεία ένας Γάλλος μηχανικός με το επώνυμο Μπουρντονό, γείτονάς μου, φίλος με πολλούς Λαυριώτες, όπως και με τον Γιώργο Παπαδόπουλο που είναι σήμερα εδώ. Θυμάμαι ότι κάποια στιγμή η Πεναρόγια (μητρική της Γαλλικής) τον μετέθεσε στα μεταλλεία Μαρόκου. Πριν πολλά χρόνια πέθανε στην Γαλλία. Ο Δημήτρης Μώρογλου, φύλακας τότε του Τεχνολογικού Πάρκου, μου διηγήθηκε το εξής συγκλονιστικό. Έφθασε μια μέρα ένας νέος άνδρας, με την μοτοσυκλέτα του, στην πύλη του Πάρκου. Τους είπε ότι ήταν γιός του μηχανικού Μπουρντονό και ότι η τελευταία επιθυμία του πατέρα του ήταν να φέρουν την τέφρα του και να την σκορπίσουν στο χώμα του Λαυρίου που λάτρεψε. Τους ζήτησε την άδεια να του το επιτρέψουν. Οι φύλακες δεν άντεξαν να του μιλήσουν, του έδειξαν με το χέρι το παρκάκι αριστερά όταν μπαίνουμε στο πάρκο. Σκόρπισε την τέφρα στην Λαυρεωτική γη και έφυγε. Αυτό ήθελα να σας διηγηθώ.

-Δ. Καλιαμπάκος: Υπόσχομαι η δεύτερη εκδήλωση, όπως το είχαμε σχεδιάσει, να είναι για τους «Μεταλλωρύχους της Ελλάδας». Αλλά, σήμερα, ήδη δώσατε τα πρώτα ερεθίσματα.

Είχα εξαιρετικά μεγάλο άγχος για το περιεχόμενο της σημερινής εκδήλωσης και χαίρομαι πάρα πολύ που το υποδέχεστε έτσι. Θέλω να ευχαριστήσω ορισμένους ανθρώπους. Πρώτα απ' όλα τον Θανάση Μαυρίκο ο οποίος ήταν το δεξί μου χέρι σε αυτήν την προσπάθεια, τη Μαρία Μενεγάκη και τον Νίκο Κατσουλάκο από το Εργαστήριό μας, την Όλγα Σενή για την βοήθεια καθόλη τη διάρκεια της προετοιμασίας, τον Βαγγέλη Βουρλάκο, αρχιφύλακα στο Πάρκο - έχετε δει φύλακα να ανησυχεί για τα μπάσα στον ήχο και να φέρνει φίλο του για να βοηθήσει; - και όλους τους εργαζόμενους στο Πάρκο. Ευχαριστώ, επίσης, θερμά τον εικονολήπτη, και τον ηχολήπτη που εργάζεται στον Δήμο, και μας βοήθησαν τόσο πολύ.

Ένα από τα πιο ωραία πράγματα της εκδήλωσης αυτής, ήτανε το ότι έγινε σε έναν χώρο που περιλαμβάνει μια έκθεση ζωγραφικής, εμπνευσμένη από τον ίδιο τον χώρο. Την έκθεση ζωγραφικής της κ. Βαλατσού. Δεν το είχαμε σχεδιάσει, και ήταν ένα υπέροχο πράγμα που συνέβη. Έχω προσωπικά εντυπωσιασθεί από τη δουλειά της και είναι ιδιαίτερη χαρά για εμάς που είναι σήμερα μαζί μας. Όπως είπα, οι πίνακές της είναι εμπνευσμένοι από τον χώρο του Τεχνολογικού πολιτιστικού Πάρκου Λαυρίου. Αύριο είναι τα επίσημα εγκαίνια της έκθεσης.

Από την ψυχή μου ευχαριστώ όλους όσους κάνατε αυτό το μεγάλο ταξίδι μαζί μου. Θα τα πούμε από κοντά, σύντομα, ξανά.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

-Χ. Προμοίρας: Αύριο λοιπόν, στις 11 είναι τα εγκαίνια της έκθεσης, με την παρουσία και τη στήριξη της ιστορικής Χορωδίας Λαυρίου και του Επιμορφωτικού - Εκδρομικού Συλλόγου.

Ευχαριστούμε.

Μεταλλεύματα του κόσμου
(επιλεγμένες από τις συλλογές τους
από τον 19ο αιώνα)

Αφιέρωση Καλαματσίου
Εκδόσεις ΣΑΒΒΑΣ

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας Ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΛΑΥΡΙΟΥ
Σάββατο, 2 Ιουνίου 2018 - 7:30μ.μ.

Ομιλητής
Δημήτριος Κολομάνκος
Καθηγητής Σχολής Μεταλλικών Μεταλλουργιών ΕΜΠ
Αναπληρωτής, 2023

Διοργάνωση
Σχολή Μεταλλικών Μεταλλουργιών ΕΜΠ
Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου

Άρθρο Επιμελητής
Επιστημονικό Θεματικό
Επιχειρησιακό - Επιδραματικό Σύλλογο
Πρωτοβουλία

W. H. R. 1914

-Τ. Βλάχος: Με ιδιαίτερη χαρά, θέλουμε να αναφέρουμε ότι μας τιμά με την παρουσία του στη σημερινή μας εκδήλωση, το σύμβολο της γενιάς του αγώνα και όχι μόνο, ο κ. Μανώλης Γλέζος.

Κύριε αντιπρύτανη, κυρίες και κύριοι καθηγητές και μέλη της επιστημονικής κοινότητας του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, κυρίες και κύριοι, καλησπέρα σας. Το Διοικητικό Συμβούλιο της Εταιρείας Μελετών Λαυρεωτικής αποδέχτηκε να συμμετάσχει και να υποστηρίξει τη σημερινή εκδήλωση που οργανώνει η Σχολή Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και ο καθηγητής Δημήτρης Καλιαμπάκος, κοσμήτορας της Σχολής και αντιπρόεδρος του Τεχνολογικού Πολιτιστικού Πάρκου Λαυρίου, συνεργός σε πολλές κοινές προσπάθειες που στοχεύουν στην περιβαλλοντική αποκατάσταση του τόπου μας, και στην καινοτομική και πολιτιστική ανάπτυξη της Λαυρεωτικής.

Τον περασμένο χρόνο με την εκδήλωσή σας, «Μεταλλωρύχοι του κόσμου: Ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη», καταφέρατε να μας εντυπωσιάσετε με την εφευρετικότητα και την ποικιλία της παρουσίασης, η οποία μας συγκίνησε ιδιαίτερα, αφού ακούμπησε την ψυχή μας, που είναι συνδεδεμένη με τη ζωή των μεταλλωρύχων.

Εσείς, οι μεταλλειολόγοι μηχανικοί του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, έχετε καταφέρει να συνδεθείτε μαζί μας με ιδιαίτερους δεσμούς, αφού συμπορευτήκαμε στην αναζήτηση του παρελθόντος μας για να εμπλουτίσουμε το παρόν, και αυτό, κατά τον πρωτοπόρο καθηγητή Κώστα Παναγόπουλο, γιατί έχουμε ανάγκη την αλήθεια του Λαυρίου που μας συνδέει με το μέλλον.

Πριν 18 χρόνια η Ε.ΜΕ.Λ. διοργάνωσε στο Λαύριο την 9^η επιστημονική συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, που αφιερώθηκε στο μεταλλωρύχο και μεταλλουργό του Λαυρίου απ' τα αρχαία χρόνια. Το μέλος του ΔΣ, τότε πρόεδρος της Ε.ΜΕ.Λ. Γιώργος Δερμάτης, ανέφερε μεταξύ άλλων στο αφιέρωμα: «Τα ιστορικά αναγκαία πάθη των δούλων μεταλλωρύχων του Λαυρίου είναι οι άλλες κολώνες, όχι δωρικές, όχι ιωνικές, όχι από μάρμαρο, αλλά σωματικές, που υποβάσταζαν το μεγαλείο της Αθήνας.

Κράτησα από πέρυσι κάτι σημαντικό που μας είπατε αγαπντέ φίλε του Λαυρίου Δημήτρη και με αυτό θα κλείσω. Είπατε: *«Ιδιαίτερα σήμερα, ας διδαχθούμε από τον τρόπο των μεταλλωρύχων, ας σηκώσουμε κεφάλι, και ας πούμε: Τίποτα δεν είναι ακατόρθωτο».* Ευχαριστώ.

Θα ξεκινήσουμε καλώντας στο βήμα τον αντιπρόεδρο ΕΜΠ κύριο Σαπουντζάκη.

-Ε. Σαπουντζάκης: Αγαπντέ κύριε ευρωβουλευτά, σύμβολο της γενιάς μας, αγαπντέ κύριε αντιπρόεδρε της Ε.Α.Δ.Ι.Π., αγαπντέ κύριε πρόεδρε της Ε.ΜΕ.Λ., αγαπντοί συνάδελφοι καθηγητές, κυρίες και κύριοι. Είναι τιμή μου και χαρά μου να βρίσκομαι εδώ ανάμεσά σας, σε αυτή την πολύ όμορφη εκδήλωση, μια από τις εκδηλώσεις τις οποίες μας έχει συνηθήσει ο Δημήτρης ο Καλιαμπάκος. Μας έχει ομορφύνει τη ζωή για να το πω έτσι.

Ο κόσμος που έχει έρθει δείχνει το ενδιαφέρον για το αντικείμενο της συζήτησης, είναι προφανές, και θα ήθελα να μεταφέρω εκ μέρους της ηγεσίας του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου τη θερμή υποστήριξή της σε αυτές τις εκδηλώσεις.

Θα ήθελα να ευχηθώ στο Δημήτρη τον Καλιαμπάκο να είναι πάντα ζωντανός, δημιουργικός, να έχει τέτοια διάθεση για διοργάνωση τέτοιων εκδηλώσεων που μας φέρνουν πιο κοντά σε αντικείμενα, τα οποία, τουλάχιστον για εμένα σαν πολιτικού μηχανικού, ήτανε πιο μακρινά, κι όμως με αυτές τις εκδηλώσεις πραγματικά μας έχουνε φέρει πιο κοντά. Να' ναι πάντα καλά, γερός, δυνατός και να οργανώνει πάντα τέτοιες εκδηλώσεις.

Σας ευχαριστώ.

-Τ. Βλάχος: Παρακαλώ να έρθει στο βήμα ο Πρόεδρος της Ομοσπονδίας Μεταλλωρύχων Ελλάδας, κ. Δ. Καραγιάννης.

-Δ. Καραγιάννης: Αγαπητοί φίλοι, φαντάζομαι ότι σαν εργάτης πρέπει να είμαι από τους ελάχιστους εδώ μέσα, στο περιβάλλον το οποίο κατακλύζεται κατά κύριο λόγο από πανεπιστημιακούς. Επιτρέψτε μου, ο λόγος τον οποίο θα σας αναφέρω είναι απλά μια κατάθεση ψυχής ενός ανθρώπου που έχει αφουγκραστεί τους μεταλλωρύχους. Η ομοσπονδία μας, των μεταλλωρύχων, είναι μια δευτεροβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση η οποία στην 67χρονη λειτουργία της μαζικοποιεί εργαζόμενους στα μεταλλεία, λατομεία μαρμάρων, αδρανών υλικών και βιομηχανικών ορυκτών, λιγνιτωρυχεία και τους εργαζόμενους στο Ι.Γ.Μ.Ε. Δηλαδή καλύπτει όλο το φάσμα από την έρευνα μέχρι την εκμετάλλευση και αξιοποίηση του ορυκτού πλούτου.

Σε όλο αυτό το φάσμα των εργαζομένων και ειδικοτήτων που καλύπτει συνδικαλιστικά, η κύρια δραστηριότητά μας

επικεντρώνεται σε μια που είναι και η πιο βασική κατηγορία των εργαζομένων, τους μεταλλωρύχους. Η σημερινή εκδήλωση, για την οποία με χαρά αποδεχθήκαμε την πρόσκληση να συμμετάσχουμε, και ιδιαίτερα ο τρόπος που έγινε η προσέγγιση της ψυχής του μεταλλωρύχου μέσα από την τέχνη, αποτελεί τιμή γι' αυτή την ιδιαίτερη κατηγορία των εργαζομένων, της οποίας τα χαρακτηριστικά είναι διαμορφωμένα κάτω από ακραίες συνθήκες εργασίας. Δυστυχώς σήμερα δεν μπόρεσε να παρευρεθεί στην εκδήλωση και να μας κάνει μια κατάθεση ψυχής, ένας από τους λίγους εναπομείναντες συμριδεργάτες της ορεινής Νάξου, ο οποίος είναι και μέλος της διοίκησής μας. Πραγματικά άξιζε τον κόπο να τον αφουγκραστούμε, γιατί αυτοί οι άνθρωποι αγωνίζονται αφενός μεν για να επιβιώσουν, αφετέρου δε να κρατήσουν τον τόπο τους ζωντανό, δουλεύοντας το 2018 σε συνθήκες που δε θα τις ζήλευαν ούτε οι μεταλλωρύχοι των τριτοκοσμικών χωρών.

Προσωπικά, και επειδή προέρχομαι από τον χώρο της ΛΑΡΚΟ, θα ήθελα να καταθέσω κάποιες σκέψεις και συναισθήματα από τη μακροχρόνια επαφή με τους συναδέλφους μεταλλωρύχους, οι οποίοι μέχρι πριν λίγα χρόνια εργαζόντουσαν στις υπόγειες στοές των μεταλλείων της Λάρκο που βρίσκονται στο χωριό Κόκκινο της Βοιωτίας. Τη δεκαετία του '80 και σαν νέος συνδικαλιστής, επισκέφτηκα για πρώτη φορά τις υπόγειες στοές, ζητώντας να δω την πιο επικίνδυνη και δύσκολη δουλειά που ήταν η διάνοιξη των καμινιών. Μη έχοντας την αίσθηση του κινδύνου, ανέβηκα μέσω μιας σκάλας σε ένα κατακόρυφο πηγάδι με διάμετρο ενός μέτρου, μια τρύπα δηλαδή που ίσα-ίσα χωρούσε ένα ανθρώπινο σώμα και σε ύψος πάνω από 50 μέτρα, για να φτάσουμε στην κορυφή που εργαζόντουσαν οι μεταλλωρύχοι. Ήταν τόσο μεγάλο το σοκ και το δέος που ένιωσα, ιδιαίτερα κάποια στιγμή που χάλασε ένας φακός που είχα μαζί μου για να βλέπουμε και βρέθηκα στο απόλυτο σκοτάδι, κι ήταν τόσο έντονα τα συναισθήματα που με στιγμάτισαν ακόμα και μέχρι

σήμερα παρότι έχουν περάσει τουλάχιστον 30 χρόνια από τότε. Εξίσου βιωματική ήταν και η απάντηση των μεταλλωρύχων, στο ερώτημά μου «πώς αντέχετε αυτές τις συνθήκες εργασίας;». Η απάντησή τους ήταν η εξής: «Αυτή είναι η δουλειά μας. Αυτή ξέρουμε, από αυτή ζούμε τις οικογένειές μας. Προσέχουμε πάρα πολύ κι έχουμε πίστη στο θεό, ότι δε θα μας συμβεί κάτι κακό.

Μόνο και μόνο στο αντίκρισμα του μεταλλωρύχου, από μέσα μου βγαίνει ένας απόλυτος σεβασμός σε αυτούς τους ανθρώπους, κι εδώ αξίζει να κατατεθεί ένα στοιχείο, το οποίο είναι πραγματικά εντυπωσιακό. Στον χώρο της Λάρκο που στην 60χρονη ιστορία της έχει 70 νεκρούς εργάτες, οι υπόγειες στοές, όπου ήταν οι πιο δύσκολες από άποψη συνθηκών εργασίας, είχε μόνο ένα νεκρό εργάτη, κι αυτόν τη δεκαετία του '70, εδώ και σχεδόν 50 χρόνια. Και αυτό είναι ξεκάθαρο ότι οφείλεται, τουλάχιστον έτσι έχει ερμηνευτεί από τους αναλυτές του χώρου, ότι υπήρξε τέτοια προσοχή λόγω της επικινδυνότητας των θέσεων εργασίας και τέτοια συμπαράσταση του ενός εργαζόμενου με τον άλλον, με αποτέλεσμα να μην είχαμε αντίστοιχα θανατηφόρα ατυχήματα μέσα στον χώρο της δουλειάς.

Τελικά και μέσα από όλη αυτή τη μακροχρόνια επαφή μου με τους μεταλλωρύχους και ζώντας πάμπολλα γεγονότα που είναι αδύνατον να αναφερθούνε στη σημερινή εκδήλωση, σαν απόσταγμα σκέψεων και συναισθημάτων, μου έχουν μείνει τα παρακάτω και τα οποία σας μεταφέρω. Η δουλειά του μεταλλωρύχου είναι πράγματι κουραστική κι επικίνδυνη, παράλληλα όμως είναι και συναρπαστική. Ένας μεταλλωρύχος όσο δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στο ξεκίνημα της εργασίας του, εξίσου δυσκολεύεται και στην αποχώρηση. Όπως λένε συνήθως οι συνταξιούχοι, τους λείπει η μυρωδιά των υπογείων, φεύγοντας απ' αυτό τον χώρο. Ο μεταλλωρύχος ζει σε δυο εντελώς διαφορετικούς κόσμους. Ο έξω, ο

οποίος είναι ψεύτικος και υποκριτικός. Ο μέσα και λόγω των ακραίων συνθηκών που εργάζεται, μπορεί να είναι δύσκολος και μεσ' το σκοτάδι, αλλά είναι αληθινός. Δεν υπάρχουν άλλες επιλογές. Τα ψέματα και η υποκρισία δεν έχουνε θέση στις σχέσεις τους. Με την είσοδο στη στοά, εκ των πραγμάτων σταματά το «εγώ» και κυριαρχεί το «εμείς». Προσαρμόζεσαι με το περιβάλλον. Μαθαίνεις να λειτουργείς στο σκοτάδι. Γίνεσαι φίλος με τα ποντίκια και τα φροντίζεις, γιατί έχεις ανάγκη τα αισθητήριά τους σε περίπτωση κινδύνου. Όταν μπαίνεις το πρωί στη στοά, έξω υπάρχει ένα εικονοστάσιο της Αγίας Βαρβάρας, προστάτιδας των μεταλλωρύχων, που όλοι ανεξαιρέτως ακόμα και οι μουσουλμάνοι, κάνουν το σταυρό τους με την ευχή να βγούνε ζωντανό απ' έξω, από το θάωρο, κι όταν βγαίνουν ξανακάνουν πάλι το σταυρό τους γιατί πάνε αρτιμελείς στα σπίτια τους. Μέσα δεν υπάρχουνε τυπικότητες αλλά η ουσία. Ο κύριος διευθυντής που είναι έξω, μέσα γίνεται ο Χρήστος, ο Νίκος, ένα με τους μεταλλωρύχους. Ποτέ δεν δουλεύει κανείς μόνος του αλλά πάντα τουλάχιστον με έναν ακόμα, κι ο καθένας προσέχει τον άλλο όπως και τον εαυτό του. Παρότι απαγορεύεται ρητά το αλκοόλ, αρκετοί είναι που στα κρυφά θα έχουν λίγο κρασί μαζί για το κολασιό τους. Το 'χουν ανάγκη και για την ενέργειά του, αλλά και για να πάρουνε κουράγιο. Η ψυχολογία τους είναι καθοριστική. Πρέπει να έχουν τη δύναμη και το σθένος για την επόμενη μέρα.

Οι μισθοί τους σε καμία περίπτωση δεν ξεπληρώνουνε την προσφορά τους και τις ακραίες συνθήκες που εργάζονται. Δύσκολα διαμαρτύρονται. Αν όμως ξεσηκωθούν, δύσκολα κάνουν πίσω. Είναι ζωντανές οι μνήμες από τη μεγάλη απεργία της ΛΑΡΚΟ το '77. 4 μήνες διαρκούς απεργίας, με την ψυχή των απεργών τους μεταλλωρύχους. Ένας ιστορικός νικηφόρος αγώνας μέχρι τέλους, που άγγιξε όλο το πανελλήνιο και ήτανε σε συνέχεια μεγάλων αγώνων από τα τέλη

του 19^{ου} αιώνα, όπως οι μεγάλοι αγώνες των μεταλλωρύχων στο Λαύριο, στη Σέριφο, στο Μαντέμ Λάκκο και στο Μαντούδι.

Στο σύνολό τους άνθρωποι απόλυτοι αλλά αληθινοί, αξιωματικοί, ολιγόλογοι αλλά ουσιαστικοί, σκληροτράχηλοι και ασυμβίβαστοι, με ψυχή. Μια ψυχή που λείπει δυστυχώς από το σύνολο της κοινωνίας μας, κι αυτό φαίνεται από την αντίδραση της κοινωνίας μας στην θάχρονη περίοδο των μνημονιακών πολιτικών, όπου τα καταστροφικά αποτελέσματά της έχουν καταγραφεί μόνο σε πολεμικές περιόδους. Μια κοινωνία φοβισμένη και τρομοκρατημένη, πλήρως υποταγμένη και διαμελισμένη. Ανήμπορη να αντιδράσει σε όλες τις πολιτικές που δήθεν θέλουν να μας σώσουν, αλλά στην ουσία μας καταστρέφουν ακόμη περισσότερο.

Κλείνοντας, δε νομίζω ότι υπάρχει πιο περιεκτικό και επίκαιρο συμπέρασμα από την επαναδιατύπωση ενός εκ των βασικών συμπερασμάτων της αντίστοιχης εκδήλωσης που έγινε τον περασμένο Μάιο και αναφέρθηκε προηγουμένα, με το εξής απόσταγμα: «Οι σκέψεις αυτές, δεν στοχεύουν σε μια αγιοποίηση των μεταλλωρύχων, όμως, δεν μπορούμε παρά να διαπιστώσουμε ένα εξαιρετικά ελπιδοφόρο συμπέρασμα. Σε ακραίες συνθήκες γεννιέται ένα είδος ανθρώπων με σπάνια αντοχή, χαλύβδινη θέληση και πάνω απ' όλα ισχυρή συλλογικότητα. Ιδιαίτερα σήμερα, ας διδαχτούμε από τον τρόπο των μεταλλωρύχων, ας σηκώσουμε το κεφάλι και ας πούμε, τίποτα δεν είναι ακατόρθωτο».

Σας ευχαριστώ πολύ.

-Τ. Βλάδος: Το λόγο θα πάρει και θα παρουσιάσει την εκδήλωση πλέον, ο κύριος Δημήτρης Καλιαμπάκος, καθηγητής ΕΜΠ.

-Δ. Καλιαμπάκος: Κυρίες και κύριοι, η μεταλλευτική δραστηριότητα είναι μια σημαντική οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα, της οποίας, μάλιστα, η σημασία βαίνει αυξανόμενη. Αλλά, όπως είπαμε ένα χρόνο πριν, το αντικείμενο της εκδήλωσής μας δεν είναι η μεταλλευτική δραστηριότητα (τα στοιχεία, οι τεχνικές), αλλά οι άνθρωποί της. Τι είδος ανθρώπων σμιλεύεται σ' αυτήν τη δραστηριότητα; Τι άνθρωπος παράγεται υπό ακραίες συνθήκες; Αυτό είναι το αντικείμενο μιας συζήτησης που ξεκίνησε ένα χρόνο πριν. Επειδή, όπως σε όλα τα πράγματα η πραγματική ουσία τους είναι αυτό που διατηρείται στις εκάστοτε παραλλαγές, ξεκινήσαμε διερευνώντας ποια είναι τα κοινά χαρακτηριστικά στην ταυτότητα των μεταλλωρύχων του κόσμου. Με ένα πολύ ισχυρό εργαλείο: την τέχνη. Την τέχνη, η οποία έχει το δικό της τρόπο να «κόβει δρόμο» και να μιλάει και να εκφράζει κατευθείαν την ψυχή των ανθρώπων.

Λοιπόν, παίρνουμε την ιστορία απ' την αρχή. Ας ξεκινήσουμε με μια γέφυρα από την περυσινή στη σημερινή μας εκδήλωση.

[Ακούγεται η εισαγωγή του «Sixteen Tons», ακολουθούμενη από την εισαγωγή του «Η Φάμπρικα»].

Από το πιο διάσημο τραγούδι των μεταλλωρύχων, το Sixteen Tons, που σε 10-15 γραμμές περιγράφει την ταυτότητα του μεταλλωρύχου, σε ένα απ' τα πιο γνωστά εργατικά τραγούδια.

Η επανάσταση του 1821 είναι το πρώτο σκαλί για να ανασυγκροτηθεί το νέο ελληνικό κράτος. Το 1865, είναι η γενέθλια χρονολογία της βιομηχανικής επανάστασης στη χώρα μας. Και αυτή συντελείται, πρώτα απ' όλα στα μεταλλεία του Λαυρίου. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι υπάρχουν πολλοί δρόμοι μέσα από τους οποίους υλοποιήθηκε η βιομηχανική επανάσταση στην Ελλάδα. Αλλά ένας από τους πιο δυναμικούς,

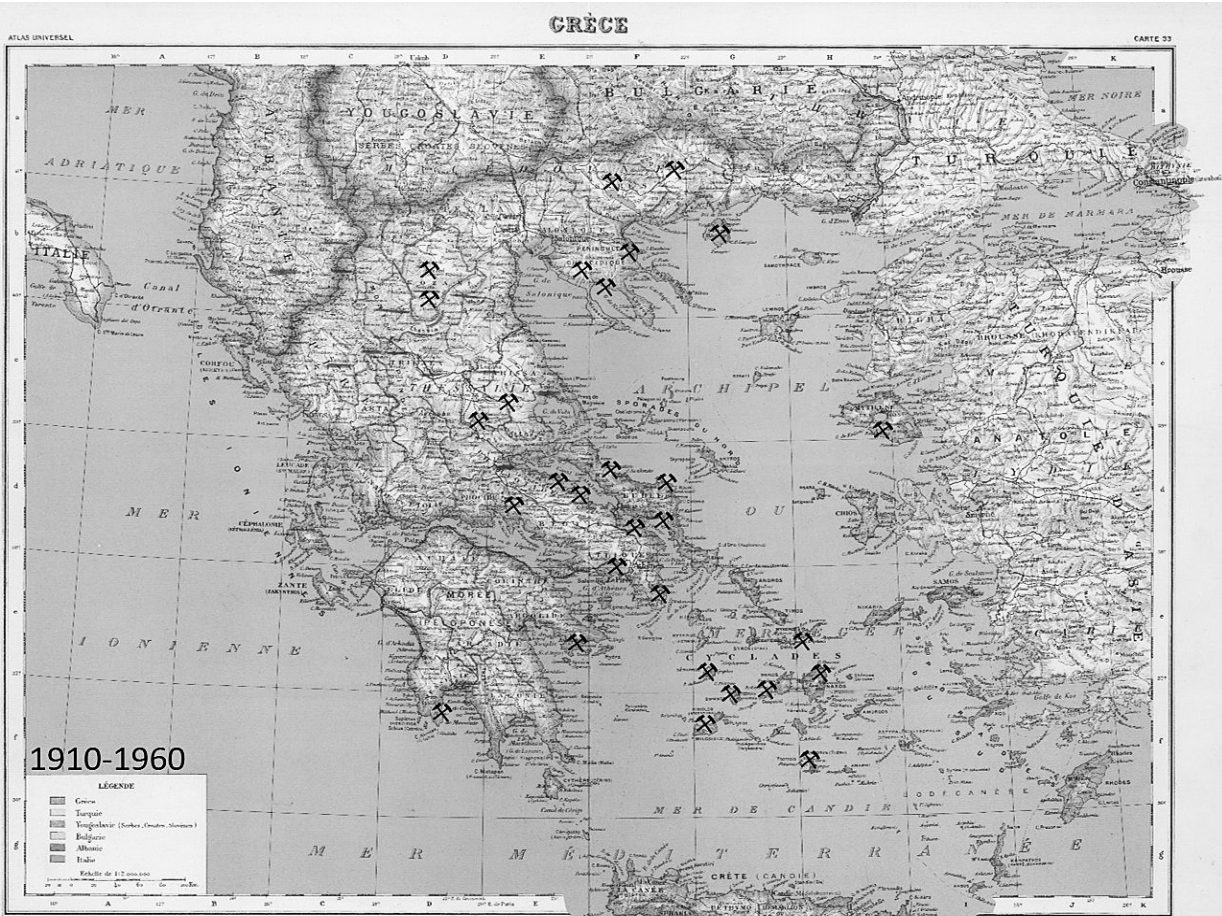
που διαμόρφωσε σε σημαντικό βαθμό τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, είναι αυτός που ακολούθησε η ελληνική μεταλλεία. Στο χάρτη (Εικόνα 1) βλέπετε τη μεταλλευτική δραστηριότητα στην Ελλάδα μέχρι το 1910. Η Ελλάδα, τότε, ας θυμηθούμε, ήταν η μισή από αυτή που φαίνεται στον χάρτη.

Εικόνα 1.
Η μεταλλευτική δραστηριότητα στην Ελλάδα από το 1860 μέχρι το 1910.

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Εντοπίστε το σύμβολο της μεταλλευτικής, το σφυρί και την αξίνα, και θα δείτε ότι ήδη στα 50 χρόνια ανάμεσα στο 1860 και το 1910, στα πρώτα βήματα του νέου ελληνικού κράτους, υπάρχουν αρκετές θέσεις μεταλλευτικής δραστηριότητας. Όμως, αν δει κανείς τον χάρτη τα επόμενα 50 χρόνια, συνειδητοποιεί ότι αυτή διασπείρεται σχεδόν παντού στην Ελλάδα (Εικόνα 2). Η μεταλλευτική, λοιπόν, συνιστά μια δυναμική βιομηχανική δραστηριότητα, η οποία ωθεί την αγροτική και μισο-φεουδαρχική Ελλάδα στη βιομηχανική επανάσταση και στον καπιταλισμό.

Εικόνα 2.
Η μεταλλευτική δραστηριότητα στην Ελλάδα από το 1910 μέχρι το 1960.

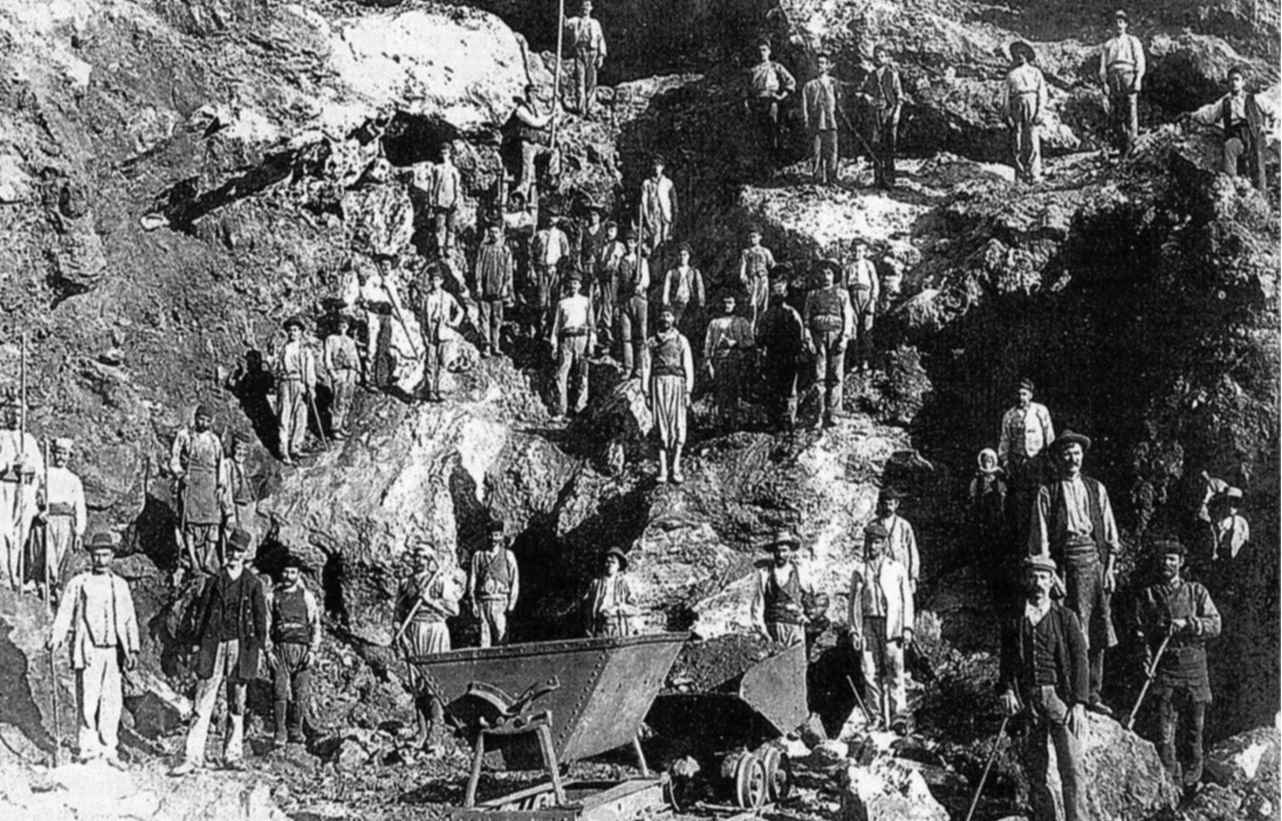

Εικόνα 3.
Υπόγεια εξόρυξη
λιγνίτη στο Αλιβέρι,
Δεκαετία 1950, ΔΕΗ.

Ανοίγω μια παρένθεση. Έχουν γραφτεί πολλά πράγματα για τη μεταλλευτική στην Ελλάδα, ακριβώς επειδή είναι χώρος ακραίων αντιθέσεων, έντονου συναισθήματος, πάθους. Αυτό, όμως, δημιουργεί ένα μειονέκτημα. Πολλές εκδόσεις, πολύ συχνά, πάσχουν από υποκειμενικότητα και από έντονο συναισθηματισμό. Ένα εξαιρετικό βιβλίο για αυτούς που θέλουν να μελετήσουν την ιστορία της μεταλλευτικής στην νεότερη Ελλάδα, μια πλούσια και αντικειμενική προσέγγιση, είναι το βιβλίο της Λήδας Παπαστεφανάκη «Η φλέβα της γης».

Μπαίνοντας στο θέμα μας, τον Έλληνα μεταλλωρύχο, ας ξεκινήσουμε με κάποιες χαρακτηριστικές εικόνες μεταλλωρύχων στην Ελλάδα, για να μπούμε στο κλίμα. Δημήτρη Καραγιάννη, οι περισσότεροι εδώ δεν είναι πανεπιστημιακοί. Είμαστε στο Λαύριο, είναι τα παιδιά και τα εγγόνια των μεταλλωρύχων. Αλλά έχουμε και αρκετούς παλιούς μεταλλωρύχους, που μας τιμούν ιδιαίτερα με την παρουσία τους. Αυτοί είναι και οι ουσιαστικοί κριτές αυτών που θα πούμε.

[Προβολή ιστορικών φωτογραφιών με μεταλλωρύχους από διάφορες εκμεταλλεύσεις στην Ελλάδα].

Εικόνα 4.
Μεταλλωρύχοι
στη Σέριφο, 1895.

Θα μιλήσουμε, λοιπόν, για τους ανθρώπους αυτούς, μέσα από το αποτύπωμα που άφησαν στην τέχνη.

Ξέρετε, ο υπόγειος χώρος, για τους πολλούς, είναι ένας χώρος «εξωτικός». Ρεαλιστικός, και ταυτόχρονα φανταστικός. Επομένως, στον ευαίσθητο καλλιτέχνη «το υπόγειο» προκαλεί έντονα ερεθίσματα. Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι στη σύγχρονη pop κουλτούρα, η λέξη “underground” συμβολίζει πολλές φορές το αντισυμβατικό, αλλά και το καινοτόμο, το γνήσιο, το υπαρξιακό. Γι’ αυτό, πριν πάμε στα τραγούδια και τις άλλες μορφές τέχνης που αφορούν στους μεταλλωρύχους, διάλεξα ένα τραγούδι που αντανακλά ακριβώς αυτό. Ο Δ. Σαββόπουλος, λοιπόν, μιλάει για τα υπόγεια και για τα μηνύματα που εκπέμπουν στα βαθιά υπαρξιακά ερωτήματα του ανθρώπου, με αυτό το εκπληκτικό τραγούδι.

[Ακούγεται το Ζεϊμπέκικο «Μ' αεροπλάνα και βαπόρια»,
στίχοι Δ. Σαββόπουλος, ερμηνεία Σ. Μπέλλου].

Ζεϊμπέκικο

(«Μ' αεροπλάνα και βαπόρια»)

*Μ' αεροπλάνα και βαπόρια
και με τους φίλους τους παλιούς
τριγυρνάμε στα σκοτάδια
κι όμως εσύ δε μας ακούς*

*Δε μας ακούς που τραγουδάμε
με φωνές ηλεκτρικές
μες στις υπόγειες στοές
ώσπου οι τροχιές μας συναντάνε
τις βασικές σου τις αρχές*

«Δεν μας ακούς που τραγουδάμε με φωνές ηλεκτρικές, μες στις υπόγειες στοές». «Ωσπου οι τροχιές μας συναντάνε, τις βασικές σου τις αρχές». Μέχρι τα μηνύματα αυτά να χτυπήσουν βαθιά, στα μεγάλα υπαρξιακά ερωτήματα που έχει ο σύγχρονος άνθρωπος. Θα επιστρέψουμε σ' αυτό. Η υπόθεση των μεταλλωρύχων δεν αφορά, κυρίως, ένα επαγγελματικό κλάδο. Αφορά μια στάση ζωής. Εκεί θα καταλήξουμε.

Ποιο είναι το στίγμα που αφήνουν, ακόμη και σήμερα, οι μεταλλωρύχοι στην τέχνη; Το 2016, ο Χρήστος Θηβαίος με αφορμή τα 100 χρόνια από την απεργία της Σερίφου, φτιάχνει έναν εξαιρετικό δίσκο, για τη Σέριφο, για το «σιδερένιο νησί». Ας ακούσουμε ένα μικρό απόσπασμα...

[Ακούγεται το «Σιδερένιο νησί»,
στίχοι και ερμηνεία Χ. Θηβαίος]

Σιδερένιο νησί

*Όταν η σάρκα ηρεμήσει ξανά
σε μίαν απότομη ακτή
η δίψα θ'αρχίσει να σκάβει στοές
σαν τη σκέψη μες τη φυλακή
ποια σανίδα ξεκάρφωτα, ποιο ναυαγοί
ποια ιστία, ποιο κατάρτι, ποια άγουρη αυγή
ποια χαμένη σελίδα, ποιο σχισμένο πανί...
Κι η αξίνα βαθιά στη ζωή
τόσο η φλέβα είναι πιο δυνατή
κι η καρδιά σιδερένιο νησί
η καρδιά σιδερένιο νησί*

Σκέφτομαι καμιά φορά το εξής. Η μεταλλευτική δραστηριότητα η κλασική, η υπόγεια μεταλλευτική δραστηριότητα, έχει μειωθεί πολύ. Δανείζομαι τον τίτλο ενός βιβλίου του Paco Ignacio Taibo, «Η σκιά της σκιάς». Λοιπόν, η σκιά της σκιάς των μεταλλωρύχων, είναι ικανή ακόμη και σήμερα, 50-100 χρόνια αργότερα, να συγκινεί, να εμπνέει, να παράγει εξαιρετικά αποτελέσματα.

Το επόμενο τραγούδι είναι κι αυτό εξαιρετικό. Ξέρουμε όλοι την Μεγάλη Ελλάδα, την Magna Grecia, τα ελληνόφωνα χωριά της Ιταλίας με τη συγκλονιστική ιστορία. Μια γλώσσα που παραμένει ζωντανή πάνω από 2.500 χρόνια. Τα «Grikos», μια διάλεκτος πολύ έντονα επηρεασμένα από τα Ιταλικά, είναι βασικά μια ελληνική γλώσσα. Θυμάστε το τραγούδι-σύμβολο αυτής της γλώσσας, το «Άντρα μου πάει»; Ξέρετε ότι το «Άντρα μου πάει», αφορά στους μεταλλωρύχους και στο αιώνιο πρόβλημά τους, στη μετανάστευση; Δε θα τολμήσω να

διακόψω αυτή τη μαγική εκτέλεση απ' τους Encardia, αλλά όσοι μπορείτε διαβάστε τη μετάφραση στους στίχους.

[Ακούγεται το τραγούδι «Άντρα μου πάει» με ταυτόχρονη προβολή του video clip, στίχοι Franco Corliand, ερμηνεία Encardia].

Άντρα μου πάει

*Θέλω να μεθύσω για να μη σκέφτομαι
να κλάψω και να γελάσω θέλω τούτο το βράδυ
με πολλή οργή να τραγουδήσω
στο φεγγάρι να φωνάξω: ο άντρας μου πάει
ο άντρας μου πάει... ο άντρας μου πάει...*

....

*Ακούω την μπάντα... ακούω τη μουσική
είμαι εδώ μαζί σας μα σκέφτομαι και το τρένο
σκέφτομαι το σκοτεινό ορυχείο
όπου δουλεύοντας εκεί πεθαίνει ο κόσμος
πεθαίνει ο κόσμος... πεθαίνει ο κόσμος...*

Πάμε τώρα σε έναν σύγχρονο ποιητή. Τον Νίκο Βουρλάκο. Όταν έψαχνα υλικό για την εκδήλωση αυτή, υπήρχαν δεκάδες άνθρωποι που με βοήθησαν. Οπότε, άρχισα να διαμορφώνω κριτήρια για το υλικό που ψάχναμε. Ψάχναμε για την τέχνη που γεννιόταν από τους αυθεντικούς μεταλλωρύχους, και λιγότερο για την τέχνη που μιλούσε για το σύμβολο του μεταλλωρύχου. Οπότε, έκανα κάποιες διακριτικές ερωτήσεις για να προσανατολιστώ. Έχει δουλέψει στο μεταλλείο; Μου λένε όχι. Άρχισα να γίνομαι επιφυλακτικός. Και τι δουλειά κάνει, ρωτάω; Μου λένε, φυσιοδίφης. Φυσιοδίφης, ο ορυκτοθήρας;! Ο «αδελφοποιτός του αναπάντεχου», όπως λέει ο ίδιος; Αυτός που παίζει το κεφάλι του κορώνα-γράμματα για βρει έναν όμορφο κρύσταλλο;

Ξέρετε, υπάρχει μια παρέα ανθρώπων στο Λαύριο, οι καθημένοι στο προεδρείο, μαζί με τον Γιώργο Δερμάτη, τον Κώστα Μάνθο και άλλους, που δεν ζουν στο παρόν γνωρίζοντας απλά το παρελθόν, αλλά ζουν στο παρόν ζώντας ταυτόχρονα και στο παρελθόν του Λαυρίου. Ίσως το πιο ευαίσθητο και χαρακτηριστικό τμήμα αυτής της πολύτιμης παρέας για το Λαύριο, είναι ο Νίκος Βουρλάκος. Για μένα η ποίησή του ήταν μια συγκλονιστική αποκάλυψη. Ο Βουρλάκος ζει στο παρόν, αλλά ζει ταυτόχρονα στο παρελθόν και στο απώτατο παρελθόν.

Ας ακούσουμε το ποίημά του «Εξόρυξη». Θα το απαγγείλει ο Νίκος Αρβανίτης, τον οποίο ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή του σε αυτή τη βραδιά.

[Διαβάζεται το ποίημα από το Ν. Αρβανίτη]

Εξόρυξη

Ο σφυγγός ο παλλόμενος του ορύκτη.

Οι δομές και τα μόρια.

Κύβος πυρίτη σε ολοεδρία.

*-«Χτύπα, σου λέω, εκεί που ο βράχος
ακόμα κρατάει».*

*-«Και τα χείλη της! Γλυκά που ήταν
Χριστέ μου!»*

Χώμα.

Αίμα.

Μεταλλοφόρος πυρετός σε σκόνη.

Ιδρώτας στα μούσκουλα.

Εχθρός.

Εχθρός το σκοτάδι.

-«Χτύπα σου λέω»...

*-«Δε μπορεί παρά να είναι διάφανα
Χαλαζιακά τα φτερά του έρωτα.
Τα βήματά της παντού!
Κι εγώ...
...όπου πάει!
Πονάω! Το βλέπεις; Ο από χώμα θνητός!
Ο από πέτρα σάρκινος... πονάω!»
-«Χτύπα, σου λέω, εκεί που ο βράχος
Ακόμα κρατάει».*

Κυρίες και κύριοι, θυμάστε το «Glück auf», το τραγούδι-σύμβολο των γερμανών μεταλλωρύχων; Εκείνο το τραγούδι που έμοιαζε με εμβατήριο; Θυμάστε το περιεχόμενό του; Από βράδυ σε βράδυ δουλεύουμε, μπροστά ο επιστάτης, μπαίνουμε νύχτα, βγαίνουμε νύχτα. Αλλά το μυαλό μας είναι πάντα καρφωμένο στη γυναίκα με το καφέ φόρεμα. Η μεγάλη απόδραση του μεταλλωρύχου είναι ο έρωτας. Είναι τυχαίο; Από τελείως διαφορετικές διαδρομές, ο Βουρλάκος εκφράζει ακριβώς το ίδιο στοιχείο στο ποίημά του. Οι συμπτώσεις αυτές είναι πολλές. Και δεν μπορεί να είναι τυχαίες.

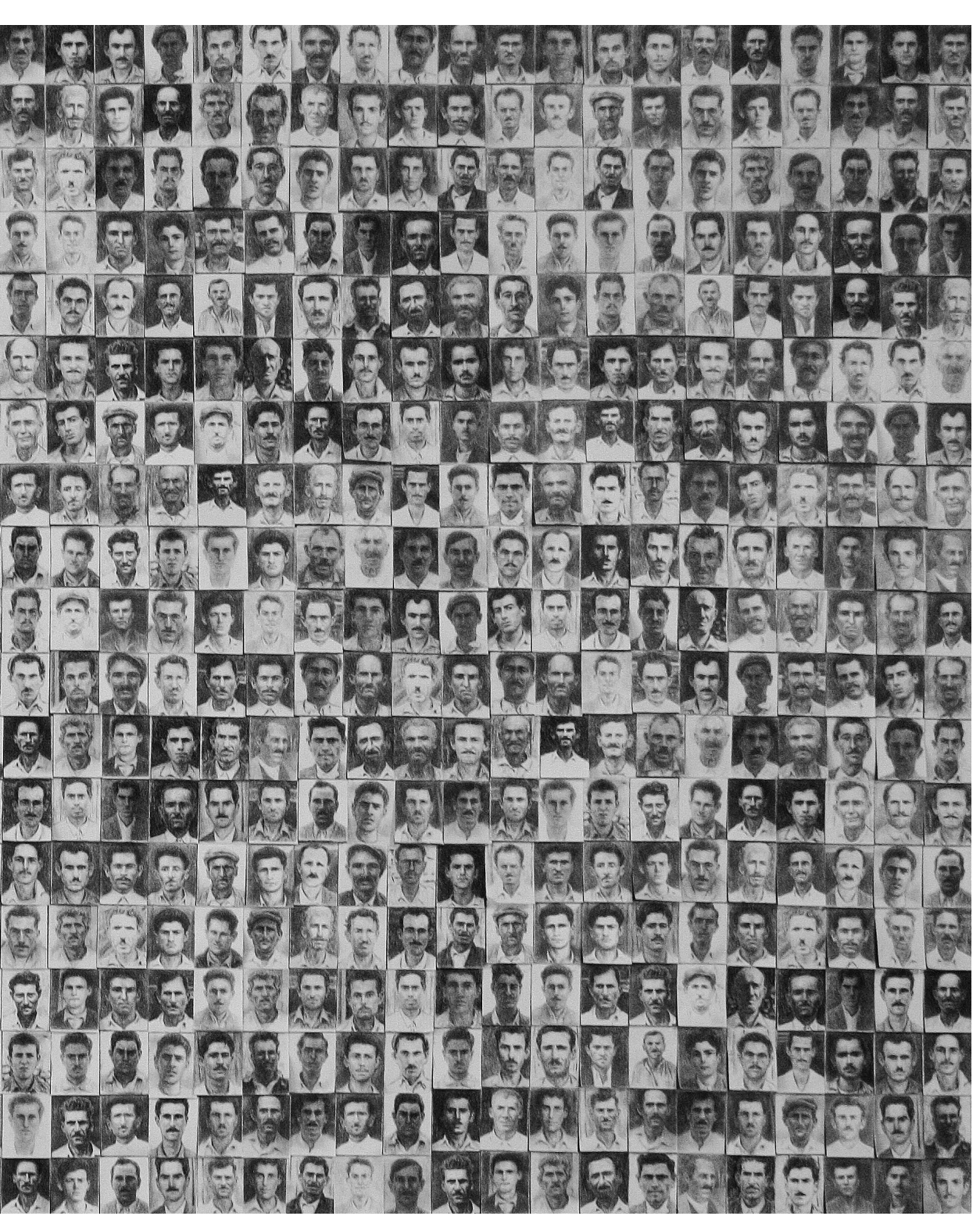
Πάμε στις εικαστικές τέχνες.

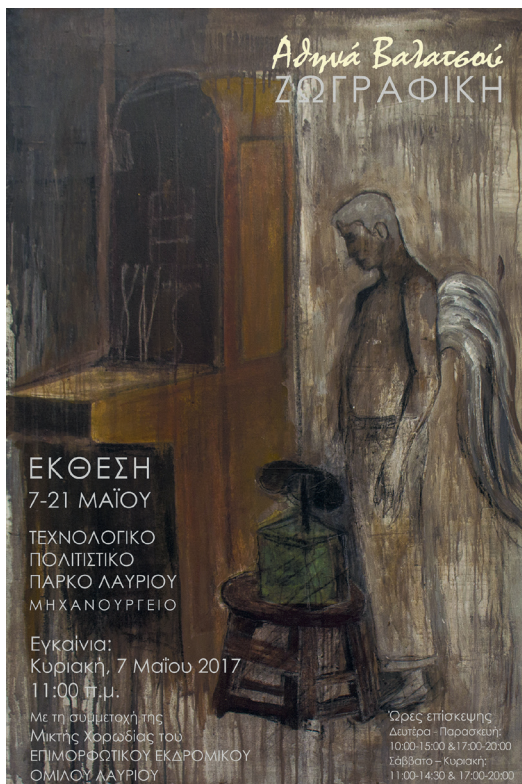
Αυτό εδώ είναι ένα εξαιρετικό έργο του Γιάννη Σελιμιώτη. Σεριφιώτης ^(Εικόνα 5). Η εικόνα που βλέπετε αφορά στους μεταλλωρύχους. Μέσα σε αυτό το γκρι που παίζει, κάθε ριχέλ, κάθε τετραγωνάκι, είναι μια προσωπογραφία μεταλλωρύχου ζωγραφισμένη με το χέρι, με πηγή τις ταυτότητες των μεταλλωρύχων της Σερίφου. Θα μπορούσα να μιλάω ώρες γι' αυτό το έργο τέχνης. Ένας πίνακας, ένα είδος, ξεχωριστοί άνθρωποι.

Επόμενο σαλόνι:

Εικόνα 5. Πορτραίτα μεταλλωρύχων Σερίφου, έργο του ζωγράφου Γιάννη Σελιμιώτη

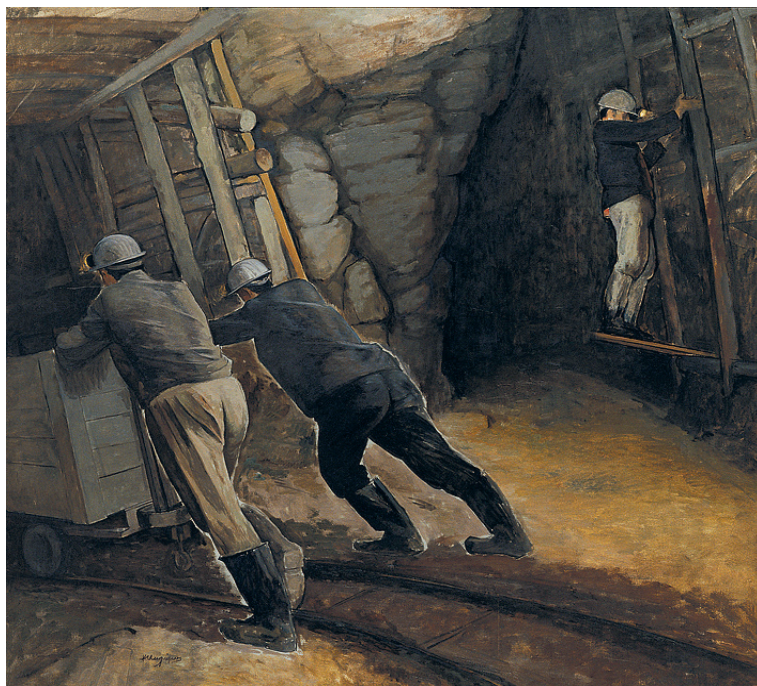

Εικόνα 6.
Αφίσα έκθεσης
Αθηνάς Βαλατσού.

Αυτό είναι ένα έργο της Αθηνάς Βαλατσού (Εικόνα 6). Πέ-
ρσι, στον ίδιο χώρο, κάναμε την εκδήλωσή μας για τους
μεταλλωρύχους του κόσμου, πλαισιωμένοι από τα έργα της
κ. Βαλατσού. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι για έναν εικαστικό,
για έναν ζωγράφο, οι εικόνες των βιομηχανικών κτιρίων, οι
εικόνες των μεταλλείων είναι πολύ συγκλονιστικές εικόνες
για να περάσουν αδιάφορες. Αυτό που φαίνεται στην αφίσα,
είναι ένα υπέροχο έργο τέχνης. Ο άγγελος μεταλλωρύχος.
Μια απόκοσμη φιγούρα, που κοιτάζει με πόνο και προσμονή
στο τηλεφωνείο. Ένα τηλεφωνείο πραγματικό, που βρίσκεται
λίγα μέτρα μακριά από εδώ, στο κτήριο διοίκησης.

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Αυτό είναι ένα έργο του Κώστα Μαλάμου (Εικόνα 7), ενός απ' τους πιο μεγάλους Έλληνες χαράκτες. Της περιοχής μου, ηπειρώτης κι αυτός. Από εκείνη την πάστα των ηπειρωτών, των κοσμοπολιτών. Μεγαλωμένοι στην Αλεξάνδρεια, εξαιρετικά μορφωμένοι, απόφοιτος της Σχολής Καλών Τεχνών, και μετά η δρώσα δύναμη πίσω από την Πινακοθήκη των Αθηνών, των Ιωαννίνων, ακόμα και αυτής, στην πατρίδα του, τη Ζίτσα. Αυτός, λοιπόν, ο άνθρωπος, πηγαίνει στο Μαντέμ Λάκκο, εμπνέεται, και κάνει μια σειρά έργων με θέμα: «Οι μεταλλωρύχοι». Υπάρχουν κι άλλοι. Η κυρία Στραπατσάκη με τις «Υπόγειες διαδρομές», ο Δημήτρης Τσιρογιάννης με την έκθεση «Λαύριο», κι άλλοι. Είναι πολύ δύσκολο για έναν ζωγράφο να προσπεράσει τις συγκλονιστικές εικόνες μιας παλιάς βιομηχανικής δραστηριότητας. Ιδιαίτερα μιας μεταλλευτικής.

Εικόνα 7.
Έργο του Κώστα Μαλάμου από μια σειρά έργων με θέμα: «Οι μεταλλωρύχοι».

Ας επιστρέψουμε σε αυτό που άφησαν πίσω τους οι μεταλλωρύχοι, ιδιαίτερα στη σύγχρονη τέχνη. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι μετά το '74, όταν αρχίζει να υποχωρεί η μεταλλευτική δραστηριότητα, ο μεταλλωρύχος μετατρέπεται σε σύμβολο και αυτό έχει την αντανάκλασή του σε πολλές μορφές τέχνης. Όλοι οι μεγάλοι της τέχνης έχουν γράψει για τους μεταλλωρύχους. Ο Ρίτσος, ο Λειβαδίτης, είναι ανάμεσα σε αυτούς. Ακόμη και ο Γιάννης Πάριος έχει πει τραγούδι για τους μεταλλωρύχους, τους ανθρακωρύχους, με τίτλο: «Στο μέτωπό μου το φανάρι», το 1974. Μπορείτε να το φανταστείτε; Αλλά αυτό συνιστά περισσότερο μια πολιτική επίδραση σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο της τέχνης, μιας που ο «μεταλλωρύχος» αποτελούσε ήδη μια συμβολική έννοια. Από τις πολλές αυτές αναφορές, διάλεξα ένα από τα πιο όμορφα ερωτικά τραγούδια του έντεχνου ελληνικού τραγουδιού, πάνω σε ένα από τα πιο όμορφα ερωτικά ποιήματα, από έναν άνθρωπο που μίλησε για τα μεταλλεία μέσα από τα βιώματά του. Η περίφημη «Fata Morgana».

[Ακούγεται το τραγούδι «Fata Morgana»,
στίχοι Ν. Καββαδίας, ερμηνεία Μαρίζα Κώχ].

Fata Morgana

Σκουριά πυρόχρωμη στίς μίνες του Σινᾶ.
Οί κάβες τῆς Γερακινῆς καί τό Στρατόνι.
Τό ἐπίχρισμα. Ἡ ἄγια σκουριά πού μᾶς γεννᾷ...
Μᾶς τρέφει... τρέφεται ἀπό μας... καί μᾶς σκοτώνει.
Πούθ' ἔρχεσαι; Ἄπ' τῆ Βαβυλώνα.
Ποῦ πᾶς; Στό μάτι τοῦ κυκλώνα.
Ποιάν ἀγαπᾶς; Κάποια τσιγγάνα.
Πῶς τῆ λένε; Φάτα Μοργκάνα.

Εικόνα 8. Το εξώφυλλο του βιβλίου «Τα βαπόρια της σκουριάς και του έρωτα». Το όνομα του πλοίου στο εξώφυλλο είναι το όνομα του Ελληνικού φορτηγού ατμόπλοιου - Ρόζα Βλάση - που μετέφερε σιδηρομετάλλευμα από το Στρατώνι και βυθίστηκε τη νύχτα των Χριστουγέννων του 1959 ανοικτά του Σουνίου.

Ο Καββαδίας λοιπόν, για να περιγράψει ό,τι πιο βαθύ και ερωτικό, χρησιμοποιεί τις εικόνες από το μεταλλεύμα, το μαύρο-κόκκινο των σωρών του μεταλλεύματος στη Γερακινή και στο Στρατώνι, καθώς το φορτηγό πλοίο πλησίαζε για να φορτώσει. Γραμμένο το 1975.

Ένα υπέροχο καλλιτεχνικό αντίδωρο στη Φάτα Μοργκάνα έρχεται από το Στρατώνι. Το ανακάλυψα τελευταία. Έφτασε στα χέρια μου μόλις μια εβδομάδα πριν. Είναι το διήγημα: «Τα βαπόρια της σκουριάς και του έρωτα». Μια νέα γυναίκα, δισέγγονη μεταλλωρύχου, μια εγγονή μεταλλωρύχου και με πατέρα μεταλλωρύχο, γράφει ένα εξαιρετικό διήγημα γι' αυτό το δεύτερο μεγάλο κέντρο της μεταλλευτικής, τα Μαντεμοχώρια. Τα Μαντεμοχώρια, με μια μεταλλευτική δραστηριότητα αιώνων, ιδιαίτερα μέσα στην Τουρκοκρατία, περιγρά-

φονται με έναν πολύ ζωντανό τρόπο. Αλλά αυτό που εμένα, κυρίως, με ενδιέφερε είναι ποια κομμάτια της κουλτούρας των μεταλλωρύχων πέρναγαν στις οικογένειές τους. Το μυθιστόρημα είναι τέσσερις ερωτικές ιστορίες. Τέσσερα ζευγάρια διατρέχουν πάνω από έναν αιώνα ιστορίας. Η σφραγίδα της ζωής του μεταλλωρύχου είναι πανταχού παρούσα. Άντε, σας έχω και ανάγνωσμα για το καλοκαίρι. Η τελευταία ιστορία αφορά love story με νεαρό μεταλλειολόγο μηχανικό!

Εικόνα 9. Το εξώφυλλο του βιβλίου «Στα μπάζα του Λαυρίου» (αριστερά) και η προσωπογραφία ενός εργάτη του Λαυρίου φιλοτεχνημένη από το Ράλλη Κοψίδη (δεξιά, Συλλογή Γρηγόρη Μητσάκου).

Όμως, ο στόχος ο δικός μας δεν είναι να κάνουμε μια εύκολη επίδειξη ότι η μεταλλευτική δραστηριότητα είναι μια ζωντανή δραστηριότητα, η οποία επιδρά στην τέχνη. Ο στόχος δεν είναι αυτός. Εμείς τι θέλαμε; Θέλαμε να πάμε στην πηγή. Εκεί που η τέχνη διαμορφώνεται από τον πραγματικό μεταλλωρύχο, και μέσω της τέχνης να τον καταλάβουμε. Οπότε, σας παρακαλώ, ακολουθήστε με σε αυτό το ταξίδι προς το παρελθόν.

Ράλλης Κοψίδης, 1977. Ένα από τα συγκλονιστικά ευρήματα αυτής της έρευνας, που έφτασε στα χέρια μου λίγο μετά την περυσινή εκδήλωση είναι αυτό το έργο ^(Εικόνα 9). Ανήκει σε ιδιωτική συλλογή. Συνεχίζουμε την έρευνα, μιλάμε με την κόρη του Ράλλη Κοψίδα, την κ. Σοφία Κοψίδου και μας δωρίζει αυτό το πολύτιμο βιβλίο. «Στα μπάζα του Λαυρίου», γραμμένο, ζωγραφισμένο, πολυγραφημένο από τον ίδιο τον Ράλλη Κοψίδα. Ο Ράλλης Κοψίδης, υπήρξε μαθητής του Φώτη Κόντογλου. Ο Φώτης Κόντογλου, ο οποίος παρεμπιπτόντως είχε εργαστεί στα ανθρακωρυχεία, είναι ένας από τους κυριότερους εκπρόσωπους της «Γενιάς του '30», που αμφισβήτησε τους «μοντερνισμούς» και αναζήτησε την «ελληνικότητα», δηλαδή μία περισσότερο αυθεντική έκφραση, επιστρέφοντας στην ελληνική παράδοση, τόσο στο λογοτεχνικό όσο και στο εικαστικό του έργο.

Πάμε, όμως, πιο πίσω.

[Προβάλλεται η εικόνα του Στέλιου Καζαντζίδη].

Στην εικόνα αυτή ξεχάσαμε να βάλουμε το όνομα του τραγουδιστή. Αλλά, δεν πιστεύω ότι υπάρχουν πολλοί που δεν τον αναγνωρίζουν. Είναι ο Στέλιος Καζαντζίδης, και ήρθε η ώρα να ακούσουμε το πιο γνωστό λαϊκό τραγούδι που κάνει αναφορά στους μεταλλωρύχους.

[Ακούγεται το τραγούδι «Στις φάμπρικες της Γερμανίας»,
στίχοι Κ. Βίρβος, ερμηνεία Σ. Καζαντζίδης].

Στις φάμπρικες της Γερμανίας

*Στις φάμπρικες της Γερμανίας
και στου Βελγίου τις στοές
πόσα παιδιά σκληρά δουλεύουν
και κλαίνε οι μάνες μοναχές
Κακούργα μετανάστευση
κακούργα ξενιτιά
μας πήρες απ' τον τόπο μας
τα πιο καλά παιδιά*

Το τραγούδι αυτό είναι γραμμένο το 1961. Το 1939, κατά πάσα πιθανότητα ο Μάρκος Βαμβακάρης γράφει τη Λαυριώτισσα. Θα το ακούσουμε απ' τη Νότα Καλλέλη, γνωστή και ως «η Μυτιληνιά». Λίγο υπομονή για τον ήχο που είναι παλιακός, αλλά είναι ένα από τα πιο όμορφα τραγούδια. Πάμε.

[Ακούγεται το τραγούδι «Λαυριώτισσα»,
στίχοι Β. Μαυροφρύδης, ερμηνεία Ν. Καλλέλη].

Λαυριώτισσα

*Τα μεράκια πάλι απόψε... μου φουσκώσαν την καρδιά
και θα πάω να μεθύσω Λαυριώτισσα γλυκιά...*

.....

*Μήπως απ' το μεταλλείο... πήρες κι έβαλες κακιά...
μες' στ' αφράτα σου τα στήθια... μολυβένια μια καρδιά...*

Ας πάμε ακόμη πιο πίσω. Αλλά τι υπάρχει πιο πίσω απ' το 1930; Τι άκουγαν οι μεταλλωρύχοι στο τέλος του 19^{ου} αιώνα; Δημοτικά προφανώς. Τα τραγούδια που δεν έχουν ημερομηνία...

νία γέννησης γιατί είναι χαμένα στις ρίζες της ιστορίας και δίνουν με τον πιο αυθεντικό τρόπο την ψυχή του λαού μας, γενικά, στην περίπτωση μας και των μεταλλωρύχων.

Ακούστε ένα δημοτικό τραγούδι, σε πραγματικά Διονυσιακό ρυθμό, αυτόν τον επαναλαμβανόμενο, τον νησιώτικο -κάτι ξέρουν οι Ικαριώτες- που σε «στέλνει» κανονικά. Θα ακούσουμε το τραγούδι «Γεια σου ωραία Σέριφος». Σέριφος. Από πού πήρε το όνομά της; Στέρφος τόπος. Άγονος. Τι λέει η ιστορία; Ο Περσέας έκοψε το κεφάλι της Μέδουσας, την οποία όποιος την κοίταζε πέτρωνε. Ξέχασε, όμως, και πήγε το κεφάλι της Μέδουσας στη Σέριφο και πέτρωσε όλο το νησί. Αλλά η Σέριφος είχε τα μεταλλεία. Ακούστε πως περνάνε τα μεταλλεία σ' αυτό το δημοτικό τραγούδι με τον εξαιρετικό ρυθμό.

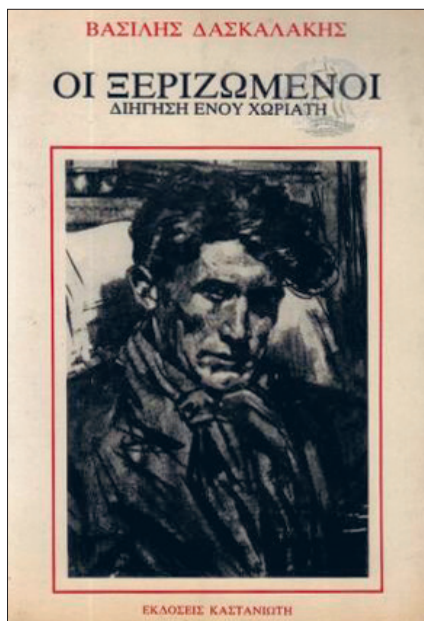
[Παίζει το «Γεια σου ωραία Σέριφος»,
παραδοσιακός, ερμηνεία Μ. Κοτσίκος].

Περγαντής (Γεια σου ωραία Σέριφος)

*Γεια σου ωραία Σέριφος...
που 'χες τα μεταλλεία
της Λαγκαδιάς
τις εμορφιές
και τα νερά τα κρύα*

Καμάρι για τα μεταλλεία!

Έτσι, πηγαίνοντας προς τα πίσω, φτάσαμε σε εκείνη την περίοδο που συμβαίνει η μεγάλη αλλαγή. Όταν μεγάλες αγροτικές μάζες μετατρέπονται σε μεταλλωρύχους. Υπάρχει ένα συγκλονιστικό διήγημα του Βάσου Δασκαλάκη, «Οι ξεριζωμένοι», που μιλάει ακριβώς γι' αυτό. Ο ίδιος ο τίτλος το λέει. Γιατί αυτό το διήγημα είναι ιδιαίτερο; Γιατί ο Βάσος Δασκαλάκης δούλεψε στο Λαύριο, λίγες εκατοντάδες μέτρα μακριά από εδώ, στα 12 του χρόνια, στο χυτήριο. Ο Βά-

Εικόνα 10.
Το εξώφυλλο του βιβλίου
«Οι Ξεριζωμένοι».

σος Δασκαλάκης μεγάλωσε σαν παιδί των αγρών και της φύσης. Μεγάλωσε σαν ελεύθερο πουλί. Πείναγε; Κατέβαζε ένα φρούτο κι έτρωγε. Δεν είχε ωράριο. Και ξαφνικά, παιδί ακόμη, αναγκάστηκε να μπει στον σκληρό κόσμο του εργοστασίου. Το περιγράφει μ' ένα δραματικό τρόπο, αλλά χωρίς «μυξοκλάματα». Θα ακούσουμε τρία αποσπάσματα από το βιβλίο αυτό, με τη βοήθεια του Νίκου Αρβανίτη.

Το πρώτο αφορά στο πως νιώθει ένα παιδί δώδεκα χρονών όταν ξυπνάει κάθε πρωί, στις πέντε η ώρα, για να πάει στο εργοστάσιο.

Νίκο...

[Διαβάζεται το απόσπασμα].

Το ξύπνημα στις 5

Το στρωσίδι μου το 'χω μέσα στην κουζίνα και κοιμούμαι κει, γιατί η θεία μου είνε νευρική και το ξυπνητήρι την κάνει και χάνει τον ύπνο της. Το παίρνω κοντά μου αποβραδής και πριν πλαγιάσω το κουρντίζω να βαρέση στις πέντε. Έμαθα και το κουρντίζω μοναχός μου. Αχ ναι. Όποιος δεν έχει σηκωθή στις πέντε τη νύχτα χειμώνα καιρό δεν μπορεί να ξέρη τι πάει να πη αγουροξύπνημα. Όχι να σηκωθή μια φορά στη χάση και στη φέξη, μα να σηκώνεται στις πέντε κάθε νύχτα, σ' όλη του τη ζωή, κάθε νύχτα βρέχει χιονίζει, και τα κόκαλά του να 'νε τσακισμένα ακόμα απ' την αγώνια της χθεσινής δουλιάς. Και να 'νε και παιδί. Το ξυπνητήρι με ξυπάζει κάθε φορά στις πέντε, καταφέρνει και ξεξυπνάει το λογικό μου τρομαγμένο, όμως το κορμί μου κείτεται ολοκοίμιστο. Στην αρχή το ακούω έτσι απόμακρα μέσα στα βάθη του ύπνου μου, έπειτα το ντιντίνισμά του δυναμόνει στ' αυτιά μου, δυναμόνει, αρχίζει ξαφνικά και μου τα τρυπανάει, ώσπου τ' αρπάζω από δίπλα μου και το βουβαίνω. Η θεία μου κάνει αλαφρόν ύπνο και ξυπνάει εύκολα· αν τύχη καμιά φορά κι αργήσω μου μπήζει απομέσα τη φωνή θυμωμένη και καταλαβαίνω πως σφίγγει τα δόντια της. Ξύπνα, τεμπέλη, μου φωνάζει, πού βρέθηκες κι εσύ για τις αμαρτίες μου.

Ναι. Θα 'θελα μ' όλη μου την καρδιά να ξυπνάω από μοναχός μου, στην ώρα μου, να βρίσκουμαι στο πόδι αλαφρός δίχως ξυπνητήρι, δίχως τίποτα· και να μην ενοχλιέται κανένας με λόγου μου. Όμως, όσο και να θέλω, δε μπορώ. Τα μάτια μου είναι σα μολύβια και βάνω όλη μου τη δύναμη για να τα' ανοίξω, και για να σηκωθώ μου φαίνεται πως μαζέβω με τα χέρια μου ένα ένα τα κομμάτια του κορμιού μου, που δεν ακούν. Σκιάζομαι κιόλας ολοσκότεινα κειδά μέσα και βιάζομαι ν' ανάψω το δαδί που ψήνω το ζεστό μου. Τα 'χω κι αυτά τοιμασμένα αποβραδής μαζί με το ψωμί και με μια κουταλιά ζάχαρη που μου ξεκλειδώνει κάθε βράδυ από την ντουλάπα η θεία μου, και βιάζομαι ν' ανάψω φωτιά και για να ζεστα-

θώ κιόλας γιατί εξόν που κρυόνω, το νερό της βρύσης είνε χιόνι κρούσταλο κι ώσπου να νιφτώ μαργώνουνε τα δάχτυλά μου. Όλη την ώρα καθώς ψήνεται το ζεστό και πυρόνομαι, νειρέβομαι. Και βλέπω του κόσμου τα ονειράτα. Αχ Παναγιά μου! πόση είνε η γης; αμέτρητη. Κι όλα τα ήμερα πλάσματα του Θεού κοιμούνται τούτη την άκρακτη ώρα. Όμως, σε μια τρύπα δω σε μια τρύπα κει απάνω στην αμέτρητη απλωσιά της γης, κάτι πλάσματα, που είνε κι αυτά πλάσματα του Θεού σκύβουνε σα βρυκολάκοι απάνου σε σίδερα και τα πασπατέβουν. Ίσα ίσα που ξεχωρίζονται στ' αδύναμο φως του λυχναριού.

Πότε πότε γίνεται να μου παρουσιαστή κι ο κακομοίρης ο πατέρας μου, με κοιτάζη ακούνητος κι όλος σπυριά, και πετάγομαι ανατριχιασμένος στο δρόμο. Ούτε μια φορά δεν είναι που να θυμούμαι πώς ξεκίνησα και πώς έφτασα στο εργοστάσιο.

Το δεύτερο απόσπασμα (επειδή έπρεπε κάπως να συνηνοούμαστε με το Νίκο), το έχουμε ονομάσει «Αναγκαστικά σκληρός»...

[Διαβάζεται το απόσπασμα].

Αναγκαστικά σκληρός

Ο χειμώνας είχε μπή πια για καλά, ο ουρανός ήταν συννεφιασμένος όλη μέρα, και σιγόβρεχε. Μπροστά στα εργοστάσια στέκονταν λίμνες μάβρα νερά. Και μέσα στην αφούρα και στην ογρή καταχνιά που καθόταν άσειστη απάνω στην πολιτεία, ακούγονταν κάθε τόσο να σκληρίζουν οι σφυρίχτρες, η πάνω του πλυντήριου κι η κάτω της γκαζομηχανής, που σφυρίζανε τις βάρδιες και τις ώρες. Άμα σφυρίζανε πια μισή απ' το μεσημέρι οι σκουριασμένες καγκελόπορτες ανοίγαν κι ένας ένας, δυό δυό οι μουτζούρηδες μπροβέλνανε στο φώς, σκυφτοί και μουσκεμένοι στους ιδρωτες. Βιαζόντουσαν να πάνε στα σπίτια τους να φάνε μια μπουκιά φαΐ και να ξαναγυρίσουν στις δύο.

Εκεί ήμουν φερμένος τώρα κι εγώ· κι είχα γίνει πια το νούμερο E93. Στην αρχή, ως που να συνειθίσω, είνε αλήθεια πως πέρασα ώρες που να 'ταν άλλος μπορεί να μη βαστούσε και να 'βανε ολοένα τα κλάματα. Γιατί άνθρωποι μ' ανθρώπους στέκονται ξένοι στη δυστυχία μεταξύ τους, γιατί οι άνθρωποι χαίρονται να δείχνουν σκληράδα στους πιο αδύναμους. Απ' την ανάγκη σου να ζής μέσα σε αγάπη γίνεσαι όλο υποταγή μαζί τους, πασχίζεις να τους ευχαριστάς σε κάθε τι που νομίζεις αποθυμιά τους και δε γυρέβεις παρά μια στάλα ζεστή καρδιά, μια στάλα ζεστή καρδιά. Και δεν τη βρίσκεις. Και λοιπόν, σιγά σιγά μαθαίνεις και συ να σφίγγης τα δόντια σου και να στέκης άγριος. Δεν είνε το πιο καλό τούτο μα είνε το καλύτερο. Γιατί οι άνθρωποι είνε σκληροί στους αδύναμους.

Το τρίτο είναι ένα συγκλονιστικό δείγμα της περηφάνιας αυτού του παιδιού. Το ονομάσαμε «Το κολατσιό».

[Διαβάζεται το απόσπασμα].

Το κολατσιό

Ντρέπομαι ακόμη και στενοχωριέμαι που δεν έχω κι εγώ προσφάϊ την ώρα του κολατσιού. Άμα ρθη οχτώ σταματούμε όλοι κάνα τέταρτο για να κολατίσουμε, όλοι βγάνουμε τίποτα μαρίδες ή μπακαλιάρο ή τυρί, εγώ δεν έχω παρά το ψωμί μου. Ο Τζάνος, ο άλλος παραγιός στο χυτήριο, φέρνει κάθε πρωί μια χαρτουλίδα φαΐ που του το τοιμάζει η μάνα του. Όχι πως με μέλει για το φαΐ, εμένα και ξερό το ψωμί με παραφτάνει, - - κι ούτε το 'χω παράπονο της θειάς μου· σπολλάτη και το ψωμί που μου δίνει αφού δεν παίρνω ακόμη μεροκάματο. Μόνο πώς ντρέπομαι. Γιατί σαν έγινε τούτο κάμποσες φορές, ο μαστορός μου που μ' είδε ήθελε να με φιλέψη απ' το δικό του· του 'πεφτε λέει πολύ κι ας βοήθαγα κι εγώ να το βγάλουμε από τη μέση. Με την καρδιά του μου το 'δινε, όμως

μου φάνη πως μ' είχε κοιτάξει με συμπόνοια. Κι εγώ δε θέλω να με λυπούνται.

Σαν έρθη η ώρα του κολατσιού πάω και χώνομαι πίσω απ' τα παλιοσίδερα όξω στη μάντρα, ή σκαρφαλώνω πουθενά στα πατάρια του χυτήριου, που να μην έχει τόπο ναρθη άλλος· ξεδιπλώνω το ψωμί μου, κόβω ένα κοματάκι ψίχα, και κάνω πως τρώω από δύο μεριές, ψωμί τάχατε κι άρτεμα. Για να μη νομίζουνε πως δεν έχω. Κι αν τύχη ποτές κι έχω στ' αλήθεια προσφάϊ, κοινομημένο με καμιά πεντάρα του μπάρμπα μου, ή φυλαμένο με τρόπο απ' το φαϊ μου αποβραδής, κάθομαι κι εγώ κοντά, το ξεδιπλώνω αδιάφορα· και δίχως λαιμαργία και κάνω παρέα του μαστορή μου. Κι η χαρά μου δε λέγεται.

Αυτός είναι ο Βάσος Δασκαλάκης. Έχασε τη μάνα του όταν γεννήθηκε ο αδερφός του, το δεύτερο παιδί. Δώδεκα χρονών χάνει τον πατέρα του, ορφάνεψε, ήρθε στο Λαύριο, δούλεψε στο χυτήριο. Στη συνέχεια εξελίσσεται σε μια σημαντική προσωπικότητα των ελληνικών γραμμάτων, της γενιάς του μεσοπολέμου. Ανάμεσα στα άλλα που καταφέρνει, μαθαίνει Νορβηγικά, αυτοδίδακτος, και είναι ο μεγαλύτερος μεταφραστής του Ibsen και του Hamsun στην Ελλάδα. Σύζυγος της Έλλης Αλεξίου. Χάθηκε στην κατοχή.

Πάμε σε κάτι άλλο, πριν επιστρέψουμε πάλι στην λογοτεχνία. 1952. «Μαύρη Γη». Υπερπαραγωγή, με θέμα τα μεταλλεία. Τα σμυριδωρυχεία της Νάξου, και ένα από τα χωριά του σμυριγλιού, την Απείρανθο. Αυτή είναι η αφίσα της ταινίας ^(Εικόνα 11). «Η πρώτη ελληνική νεορεαλιστική ταινία». Σε μια άλλη σχετική αφίσα, γραφόταν: «Η συγκλονιστική ιστορία ενός ελληνικού χωριού που πήρε μέρος στο γύρισμά της για να δείξει τη ζωή του, τον αγώνα και τη μοίρα του. Παίρνουν μέρος χιλιάδες χωρικοί της Νάξου. 24 Νοεμβρίου 1952, REX – ΠΑΝΘΕΟΝ – ΑΣΤΥ», οι κινηματογράφοι που παιζόταν.

Εικόνα 11. Η αφίσα της ταινίας «Μαύρη Γη».

ΓΥΡΙΣΜΑ ΤΑΙΝΙΑΣ ΕΙΣ ΝΑΞΟΝ

Τὸ Σάββατον 19.8.50 ἀναχωροῦν διὰ Νάξου ὁ σκηνοθέτης τοῦ Κινηματογράφου κ. Ἰάσων Νόβακ καὶ ὁ παραγωγὸς ταινιῶν κ. Ι. Νισσούριος, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ λογοτέχνου κ. Νίκου Σφυρδέρα, προκειμένου νὰ ἀρχίσουν τὴν προετοιμασίαν τοῦ γυρίσματος τοῦ ἔργου τοῦ κ. Σφυρδέρα «*Μαύρη Γῆ*», διὰ τὸ ὁποῖον ἐγράψαμεν σχετικῶς εἰς τὸ προηγούμενον φύλλον μας. Τὸ γύρισμα τῆς ταινίας αὐτῆς γίνεται ἀπὸ τὴν μεγαλύτεραν κινηματογραφικὴν Ἑταιρείαν τῆς Ἑλλάδος «*ΦΙΝΟΣ ΦΙΛΜ*».

Εικόνα 12.
Φωτογραφία ἀπὸ τὰ γυρίσματα τῆς ταινίας «*Μαύρη Γῆ*» (ἀριστερά), δημοσίευμα στον τοπικὸ τύπο γιὰ τὸ «μεγάλον γεγονός» στο νησί τῆς Νάξου.

Αὐτὴ ἐδῶ εἶναι μιὰ ωραία φωτογραφία τῆς ἐποχῆς τῶν γυρισμάτων, με τὸν πρωταγωνιστὴ Γιώργο Φούντα, ἀγκαλιασμένο με κατοίκους ποὺ ἐπαιζαν στὴν ταινία (Εικόνα 12). Δίπλα, ἓνα δημοσίευμα ἐφημερίδας ποὺ λέει ὅτι ἡ μεγαλύτερη ἐλληνικὴ εἰσαγωγικὴ κινηματογραφικὴ ἐταιρεία, ἡ ΦΙΝΟΣ ΦΙΛΜ, ἐρχεται στὴ Νάξο γιὰ νὰ γυρίσει μιὰ υπερπαραγωγή.

Θὰ δούμε δυὸ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ταινία αὐτή. Ἡ ταινία ἀφορᾷ τὴ ζωὴ τῶν ἐργατῶν τοῦ σμιριγλιού, ἀλλὰ εἶναι τυπικὴ ταινία τοῦ ἐλληνικοῦ κινηματογράφου. Ἐχει καὶ ἐρωτὰ καὶ πάθη, καὶ σπιούνους καὶ προδότες, ὅλα τὰ καλὰ.

Ἀς δούμε τώρα τὴν πρώτη σκηνή ἀπὸ τὴν ταινία αὐτή.

[Προβολὴ ἀποσπάσματος τῆς ταινίας στο ὁποῖο ἀναπαρίσταται οἱ τυπικὲς συνθήκες στο σμιριδωρυχεῖο τῆς ἐποχῆς].

Θὰ δούμε ἓνα ἀκόμα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ταινία αὐτή. Ἡ σκηνὴ ἐνός θανατηφόρου ατυχήματος...

[Προβολὴ ἀποσπάσματος τῆς ταινίας].

Επειδή μπορεί να πιστεύετε ότι η σκηνή του θανατηφόρου ατυχήματος έχει ένταση γιατί είναι δραματοποιημένα, άρα απέχει από τα πραγματικά γεγονότα, ακολουθεί ένα απόσπασμα από ένα ντοκιμαντέρ απ' τους εργάτες του σμυριγιλιού της Νάξου, που μιλάνε για θανατηφόρα ατυχήματα. Δείτε τα πρόσωπα και συγκρίνετέ τα με τους ηθοποιούς. Απολαύστε, παρά το σκληρό θέμα, και αυτή τη μελωδική ντοπιολαλιά. Παρατηρήστε το πρόσωπο του σμυριδεργάτη, το φρύδι που ανεβαίνει...

[Προβολή αποσπάσματος ντοκιμαντέρ].

Κυρίες και κύριοι,

ήρθε η ώρα να σας αποκαλύψουμε ποιος είναι αυτός που απεικονίζεται στην αφίσα της εκδήλωσής μας. Πολλοί αναρωτήθηκαν γιατί δεν βάλουμε στην αφίσα ένα μεταλλωρύχο με μπράτσα, με κράνος. Μα έλεγαν, πού είναι η λάμπα του; Αυτός μοιάζει περισσότερο με αγρότη. Κι έτσι λιπόσαρκος και ψηλός... Ποιος είναι αυτός;

Κυρίες και κύριοι,

αυτός είναι ο πιο διάσημος μεταλλωρύχος της ελληνικής λογοτεχνίας^(Εικόνα 13). Ο Αλέξης Ζορμπάς. Και αυτό είναι το βιβλίο που έκανε τεράστια αίσθηση, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά σε ολόκληρο τον κόσμο. Το βιβλίο «Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά».

Εικόνα 13.
Το σκίτσο του Αλέξη Ζορμπά που απεικονίζεται και στην αφίσα της εκδήλωσης.

Πριν πω δυο πράγματα για τον ίδιο τον Ζορμπά, θέλω να πω δυο πράγματα γι' αυτήν την μεγάλη φυσιογνωμία της ελληνικής λογοτεχνίας, τον Ν. Καζαντζάκη. Ο Καζαντζάκης, υπήρξε εννιά φορές υποψήφιος για Νόμπελ λογοτεχνίας. Κι ας όψεται η ελληνική κακομοιριά που έκανε τα πάντα, τοποθετούσε όσα εμπόδια μπορούσε, για να μην πάρει αυτός ο γίγαντας της ελληνικής λογοτεχνίας το Νόμπελ που του άξιζε. Είναι δε χαρακτηριστικό το εξής γεγονός. Το 1957, λίγο πριν πεθάνει, ο Καζαντζάκης χάνει το Νόμπελ, απ' τον Αλμπέρ Καμύ. Ο Καμύ, λοιπόν, στέλνει ένα συλλυπητήριο τηλεγράφημα στην γυναίκα του Καζαντζάκη, στο οποίο αναφέρει το εξής: «Λυπάμαι που πήρα εγώ το Νόμπελ, γιατί το Νόμπελ το άξιζε εκατό φορές περισσότερο από εμένα ο Καζαντζάκης». Αυτό είναι το μέγεθος του Καζαντζάκη. Το βιβλίο αυτό, το «Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά», είναι το πιο μεταφρασμένο ελληνικό βιβλίο. Επίσης, σε ένα κατάλογο των New York Times για τα βιβλία που διαμόρφωσαν το δυτικό πολιτισμό, υπάρχουν τρία, όλα κι όλα, ελληνικά βιβλία. Τα δύο μπορείτε να υποθέσετε ποια είναι. Η Ιλιάδα και η Οδύσσεια. Το τρίτο, το «Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά».

Ποιος είναι, λοιπόν, ο Αλέξης Ζορμπάς, για τον οποίο ο Καζαντζάκης είπε τη φράση: «Αν ήθελα να ξεχωρίσω ποιοι άνθρωποι άφησαν βαθύτερα τα χνάρια τους στην ψυχή μου, θα ξεχώριζα τον Όμηρο, τον Μπέρξονα, τον Νίτσε και τον Ζορμπά». Ο Ζορμπάς είναι πραγματικό πρόσωπο. Και μεταλλωρύχος. Πιο μεταλλωρύχος δεν γίνεται! Όχι, απλώς, ως προς το επάγγελμά του αλλά και, εξαιτίας, της ίδιας της ζωής του. Γεννιέται στο Καταφύγι Πιερίων, στην τουρκική επικράτεια, τότε. Το Καταφύγι είναι ορεινό χωριό, γιατί ο πατέρας του είχε προβλήματα με τους Τούρκους. Και τότε, και πάντα, η διέξοδος ελευθερίας ήταν τα βουνά. Στη συνέχεια, πάει στα Μαντεμοχώρια. Τα Μαντεμοχώρια, ελληνικά χωριά και ταυτόχρονα κράμα εθνοτήτων, από μεταλλωρύχους που έρχονταν από παντού. Τα Μαντεμοχώρια λέγονταν και Ελευθε-

ροχώρια. Υπήρχε ένας θρύλος που έλεγε ότι όταν οι Τούρκοι χωροφύλακες πήγαιναν στα Μαντεμοχώρια, ήταν υποχρεωμένοι να τινάζουν τη σκόνη απ' τα παπούτσια τους, γιατί δεν έπρεπε να φτάσει ούτε σκόνη υποδούλωσης στα Μαντεμοχώρια. Αυτά είναι τα Μαντεμοχώρια.

Λοιπόν, ο Ζορμπάς, ο Γιώργος Ζορμπάς που είναι το πραγματικό του όνομα, βρίσκεται στον Ίσβορο, τη σημερινή Στρατονίκη. Εκεί, τον παίρνει στη δούλεψή του ο Γιάννης Καλκούνης, νησιώτης αυτός, ο οποίος πήγε κι αυτός στον Ίσβορο για να δουλέψει. Όλοι οι μεταλλωρύχοι άλλαζαν τόπους. Ήταν εξειδικευμένη εργασία, τέλειωνε το ένα μεταλλείο, πήγαιναν κάπου αλλού. Κλέβει την κόρη του Καλκούνη. Κάνει μαζί της δώδεκα παιδιά, απ' αυτά ζουν τα επτά. Πεθαίνει η γυναίκα του, συντρίβεται η οικογένεια, αντιμετωπίζει τρομακτική φτώχεια, πηγαίνει στο Άγιο Όρος, όπου εκεί συναντά τον Καζαντζάκη και κάνουν την απόπειρα να εκμεταλλευτούν μαζί τα μεταλλεία της Πραστοβάς, στη Μάνη. Από αυτή τη γνωριμία, αυτήν τη συνάντηση γεννήθηκε το βιβλίο «Βίος και η πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά». Στη συνέχεια πάει στα Σκόπια, συνεχίζει να ψάχνει για μεταλλεία, ζει και πεθαίνει εκεί ως μεταλλωρύχος.

Για να δούμε ποιος είναι ο πραγματικός Αλέξης Ζορμπάς, πρέπει να πετάξουμε από πάνω του όλη τη σκουριά και το κιτς του “Zorba the Greek”, πρέπει να επιστρέψουμε στο αυθεντικό κείμενο. Το αυθεντικό κείμενο περιγράφει έναν Αλέξη Ζορμπά που καμία, μα καμία σχέση δεν έχει με το «συρτάκι» και τον Ζορμπά μιας ρηχής και ανούσιας «ιδεολογίας», σε τελευταία ανάλυση.

Θα μας βοηθήσει ο Νίκος. Θα διαβάσουμε τρία αποσπάσματα απ' αυτό το μνημειώδες βιβλίο. Το πρώτο, ας το ονομάσουμε «Οι συστάσεις». Πάμε.

[Διαβάζεται το πρώτο απόσπασμα].

- Πώς σε λένε ;

- *Αλέξη Ζορμπά. Με λένε και Τελέγραφο, για να με πειράξουν πού 'μαι μακρύς, μακρύς καλόγερος και πίτα ή κεφαλή μου. Μα δεν πάνε να λένε! Με φωνάζουν και Τσακατσούκα, γιατί μια φορά πουλούσα κολοκυθόσπορους χαβουρντισμένους. Με λένε και Περονόσπορο, γιατί όπου πάω, λέει, τα κάνω μπούλβερη και κουρνιαχτό. Έχω κι άλλα παρατσούκλια, μα άλλη ώρα ...*

- *Πού δούλευες τώρα τελευταία ;*

- *Σ' ένα μεταλλείο. Είμαι, να ξέρεις, καλός μιναδόρος· καταλαβαίνω από μέταλλα, βρίσκω φιλόνια, ανοίγω γαλαρίες, κατεβαίνω στα πηγάδια, δε φοβούμαι.*

Θυμάστε πέρυσι, όταν αναφερθήκαμε στον Homer Hickam, ο οποίος έκανε την επανάστασή του, έφυγε από τη μεταλλευτική κοινωνία και τη δεδομένη προοπτική και έγινε μηχανικός του διαστήματος; Γύρισε, όμως, και περιέγραψε με μεγάλο σεβασμό και θαυμασμό τις κοινωνίες των μεταλλωρύχων. Τα βιβλία του έγιναν κι είναι ακόμα ανάρπαστα στην Αμερική. Έχει διατυπώσει ορισμένες πολύ εύστοχες παρατηρήσεις για την ταυτότητα του μεταλλωρύχου. Για παράδειγμα, ότι το κεντρικό στοιχείο της ταυτότητάς τους είναι η περηφάνεια γι' αυτό που είναι. Ότι οι μεταλλωρύχοι πιστεύουν στο θεό αλλά εμπιστεύονται τους εαυτούς τους. Έχει πει, επίσης, ότι αν πάρουμε όλα μαζί αυτά τα χαρακτηριστικά και τα συμπυκνώσουμε θα βγει ένα και μοναδικό σύνθημα: «Δεν φοβάμαι». Ο Αλέξης Ζορμπάς, με το καλημέρα, στις συστάσεις, ακριβώς μετά το «μιναδόρος» λέει τη μαγική φράση: «Δεν φοβάμαι». Την ακούσαμε να την λέει και ο πρωταγωνιστής στην «Μαύρη Γη». Προσέξτε το pattern. Προσέξτε το βασικό, το παραμένον στοιχείο της ιδιότητας του μεταλλωρύχου.

Το δεύτερο απόσπασμα που θα ακούσουμε είναι ακόμα πιο εντυπωσιακό. Θυμάστε, εκείνο το πολύ όμορφο τραγούδι, το Big Bad John; Τον θρύλο του γίγαντα μεταλλωρύχου,

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Εικόνα 14.
Ο θρύλος του Big Bad John, έργο της σύγχρονης
καλλιτέχνης Mysteyla.

που άλλοι τον φαντάζονται νέγρο, άλλοι τον φαντάζονται λευκό, εκείνον τον μεταλλωρύχο που κράτησε στην πλάτη του τη στοά για να σωθούν οι υπόλοιποι; Δεν υπήρχε μεγαλύτερη έκπληξη για μένα, τώρα που ξαναδιάβασα τον Ζορμπά ξέροντας τι ψάχνω, όταν είδα όλο τον μύθο του ανθρώπου που κρατάει το βουνό, περιγεγραμμένο στο βιβλίο του Καζαντζάκη. Να το ακούσουμε από τον Νίκο. Όσο θα ακούγεται το απόσπασμα, ας βλέπουμε μια εικόνα ^(Εικόνα 14), ένα έργο μιας σύγχρονης καλλιτέχνης, της Mysteyla, το οποίο αναπαριστά τον θρύλο του Big Bad John. Πάμε, Νίκο.

[Διαβάζεται το απόσπασμα ενώ προβάλλεται η διαφάνεια].

Άξαφνα ο Ζορμπάς, τινάχτηκε· κόλλησε το αυτί του στο τοίχωμα τής γαλαρίας· στο φως της ασετιλίνης διάκρινα το στόμα του ανοιγμένο σπασμωδικά.

— Τί έπαθες, Ζορμπά; φώναξα.

Μα τη στιγμή εκείνη ανατρίχιασε από πάνω μας αλάκερο, το ταβάνι της γαλαρίας.

— Φευγάτε! φώναξε ο Ζορμπάς βραχνιασμένα· φευγάτε! Χιμήξαμε προς την έξοδο· μα πριν φτάσουμε στην πρώτη ξυλοδεσιά, δεύτερο τρίξιμο ακούστηκε από πάνω μας, πιο δυνατό. Ο Ζορμπάς την ώρα εκείνη ανασίκωνε ένα μεγάλο κορμό, να τον σφηνώσει δυναμάρι σε μια λασκαρισμένη ξυλοδεσιά. Αν πρόφταινε, ίσως να κρατιόταν για λίγα δευτερόλεπτα ακόμα το ταβάνι, να προλάβουμε να φύγουμε.

— Φευγάτε! ακούστηκε τώρα απόκουφη η φωνή του Ζορμπά, σα να 'βγαινε από τα σπλάχνα της γης.

Όλοι, με την αναντρία πού μας πιάνει συχνά στις κρίσιμες στιγμές, πεταχθήκαμε έξω, χωρίς να γνοιαστούμε για το Ζορμπά.

Μα ύστερα από λίγα δευτερόλεπτα, μπόρεσα κι ανασυντάχτηκα, γύρισα πίσω.

— Ζορμπά, φώναξα, Ζορμπά!

Μου είχε φανεί πως φώναξα, έπειτα όμως κατάλαβα

πως ή φωνή δε βγήκε από το λαρύγγι μου, ο φόβος είχε πλατάρξει τη φωνή μου.

Ντράπηκα. Έκαμα μια δρασκελιά ακόμα προς τα πίσω, άπλωσα τα χέρια. Ο Ζορμπάς τη στιγμή εκείνη είχε πιά στερεώσει το χοντρό δυναμάρι και τινάζουνταν ξεγλιστρώντας με βίαιη κίνηση να φύγει. Μέσα στο μεσοσκόταδο, στη φόρα του, έπεσε απάνω μου. Χωρίς να το θέμε, αγκαλιαστήκαμε.

— Δρόμο! έγρουξε με πνιγμένο λαρύγγι δρόμο!

Τρέξαμε, φτάσαμε στο φως οι εργάτες, μαζεμένοι στην μπασιά, αφουκράζονταν αμίλητοι, κατακίτρινοι.

Τρίτο τρίξιμο ακούστηκε, πιο δυνατό, σαν κορμός δέντρου πού τσακίζεται στη μέση. Και μονομιάς μούγκρισμα ξέσπασε κατρακυλιστό, κουνήθηκε το βουνό, ή γαλαρία γκρεμίστηκε.

— Μνήστητί μου, Κύριε! μουρμούρισαν οι εργάτες και σταυροκοπήθηκαν.

— Παρατήσατε μέσα τους κασμάδες; φώναξε ο Ζορμπάς με θυμό.

Οι εργάτες σώπαιναν.

— Γιατί δεν τούς πήρατε; φώναξε πάλι αγριεμένος; Τα κάματε απάνω σας, παλικαράδες. Κρίμα στα σύνεργα!

— Τους κασμάδες θα κοιτάζουμε τώρα, Ζορμπά; είπα έπεμβαίνοντας. Να 'μαστε ευχαριστημένοι πού δεν έπαθε κανένας άνθρωπος· ας είσαι καλά Ζορμπά, όλοι σε σένα χρωστούμε τη ζωή μας.

— Πεινώ! έκαμε ο Ζορμπάς· μου άνοιξε ή όρεξη.

Πήρε το μαντίλι του με το κολατσιό, πού το 'χε αποθέσει σε μian πέτρα, το άνοιξε, έβγαλε ψωμί, ελιές, κρεμμύδια, μια βρασμένη πατάτα, ένα φλασκάκι κρασί.

— Κοπιάστε να φάμε, είπε με γεμάτο στόμα.

Έτρωγε αρπαχτά, σα να του 'χαν απότομα φύγει πολλές δυνάμες κι ήθελε τώρα να ξαναγεμίσει μ' αίμα την καρδιά του.

Έτρωγε σκυφτός, αμίλητος, πήρε το φλασκάκι, ανάγειρε το λαιμό, κακάρισε το κρασί μέσα στο στεγνωμένο λαρύγγι.

Κι οι εργάτες έκαμαν κι αυτοί κουράγιο, άνοιξαν τα ξομπλιαστά ταγάρια κι άρχισαν να τρώνε. Είχαν καθίσει όλοι διπλοπόδι γύρα από το Ζορμπά, έτρωγαν και τον κοίταζαν. Ήθελαν να πέσουν στα πόδια του, να του φιλήσουν τα χέρια, μα ήξεραν πώς ήταν παράξενος και κανένας δεν τολμούσε να βάλει χερικό.

Τέλος ο Μιχελής, ο πιο ηλικιωμένος, με χοντρά γκριζα μουστάκια, πήρε την απόφαση:

— Να 'λειτουργη, κυρ Αλέξη, είπτε, τα παιδιά μας θ' αρφά-νευαν.

— Σκασμός! έκαμε ο Ζορμπάς με μπουκωμένο στόμα και κανένας πιά δεν τόλμωσε να μιλήσει.

Τι να πω τώρα; Μια βαθιά περιγραφή της ψυχουσύνθεσης του Ζορμπά. Προσέξτε, κάνει μια ηρωική κίνηση, σώζει τον κόσμο, λέει «ρε, τα εργαλεία», και μετά δεν θέλει καμιά κουβέντα γι' αυτό. Και μετά φαγητό.

Ένα τρίτο απόσπασμα, που συμπυκνώνει τη φιλοσοφία ζωής του Αλέξη Ζορμπά, είναι, επίσης, χαρακτηριστικό.

[Διαβάζεται το απόσπασμα].

Είμαι μερικά πράματα, που μήτε ο σοφός Σολομώντας... Να, μια μέρα περνούσα από ένα χωριουδάκι. Ένας μπαμπογερος ενενήντα χρονώ φύτευε μια μυγδαλιά. «Έ παππούλη, του κάνω, μυγδαλιά φυτεύεις;» Κι αυτός, έτσι σκυμμένος πού ήταν, στράφηκε και μου κάνει: «Εγώ, παιδί μου, ενεργώ σα να ήμουν αθάνατος! — Κι εγώ, του αποκρίθηκα, ενεργώ σα να 'ταν να πεθάνω την πάσα στιγμή.» Ποιος από τούς δυο μας είχε δίκιο, αφεντικό;

Με κοίταξε θριαμβευτικά:

— Εδώ σέ θέλω! είπτε.

Σώπαινα. Όμοια ανηφορικοί κι αντρίκιοι κι οι δυο δρόμοι, και μπορούν να φέρουν κι οι δυο στην κορυφή. Να ενεργείς

σα να μην υπήρχε θάνατος και να ενεργείς έχοντας στο νου σου κάθε στιγμή το θάνατο, είναι, ίσως, ένα' μα τότε, όταν με ρώτησε ο Ζορμπάς, δεν το 'ξερα.

Αυτός λοιπόν είναι ο Αλέξης Ζορμπάς, ο Γιώργος Ζορμπάς στην πραγματικότητα. Είμαι βέβαιος ότι ο Καζαντζάκης δεν είχε επίγνωση ότιμίλαγε με έναν τυπικό μεταλλωρύχο. Είχε την εντύπωση ότιμίλαγε με έναν λαϊκό θυμόσοφο. Έφτιαχνε ένα φιλοσοφικό μυθιστόρημα όπου αυτός ο ίδιος, ο Καζαντζάκης, ήταν χαμένος στους φιλοσοφικούς δαιδάλους του, με τα μεγάλα και αναπάντητα ερωτήματα, και θαύμαζε τον Ζορμπά που εύρισκε κατευθείαν την απάντηση, με το ένστικτό του, με τις αισθήσεις του, με το κορμί του. Ήταν το alter ego του, ως στάση ζωής. Εκείνο που δεν ήξερε ο Καζαντζάκης είναι ότι αυτή η στάση ζωής, σμιλευόταν σιγά-σιγά μέσα στη δουλειά που έκανε ο Γιώργος Ζορμπάς. Ο Ζορμπάς, συμβολίζει στην παγκόσμια λογοτεχνία το πάθος για τη ζωή, την απόλαυση που αυτή μπορεί, ανά πάσα στιγμή να σου δώσει. Αν μπορείς να το νοιώσεις. Ο ίδιος ο Καζαντζάκης στον πρόλογο του βιβλίου αναφέρεται στο τελευταίο τηλεγράφημα που παίρνει απ' τον Αλέξη Ζορμπά. Ο Καζαντζάκης βρίσκεται τότε στη Γερμανία, ενώ λίγο αργότερα ο Ζορμπάς θα πεθάνει. «Εύρον πρασίνην πέτραν ωραιοτάτην, ελθέ αμέσως. Ζορμπάς». Ο μεταλλωρύχος, ο «άνθρωπος που ζει με το χέρι του χάρου στην πλάτη», όπως λέει ο Βουρλάκος, ξέρει να αγαπά τη ζωή, όσο κανένας άλλος.

Ας δούμε και ένα μικρό απόσπασμα από την ταινία του Κακογιάννη. Προφανώς, δε θα βάλω το συρτάκι, αλλά πάρτε μια αίσθηση αυτής της εκπληκτικής ταινίας.

[Προβάλλεται απόσπασμα της ταινίας “Zorba the Greek”].

Αυτός είναι, λοιπόν, ο πιο διάσημος έλληνας μεταλλωρύχος στην ελληνική λογοτεχνία.

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

[Προβάλλεται φωτογραφία του Παύλου Σιδηρόπουλου να τραγουδά].

Ωπ! Τι κάνει αυτός εδώ;

Εικόνα 15.
Ο Παύλος Σιδηρόπουλος,
δισέγγονο του Γιώργου Ζορμπά.

[Ακούγεται το τραγούδι «Εν κατακλείδι» του Παύλου Σιδηρόπουλου].

Ξέρατε ότι ο Παύλος Σιδηρόπουλος είναι δισέγγονο του Γιώργου Ζορμπά; Πραγματικό δισέγγονο.

Κι ένα τελευταίο περίεργο. Φαντάζομαι ξέρετε την γνωστή σειρά των καταστημάτων “ZARA”. Ξέρατε, όμως, ότι το πρώτο κατάστημα “ZARA” είχε το όνομα “ZORBA”, στη Λα Κορούνια; Και μόνον επειδή υπήρχε ένα μπαρ, πολύ κοντά στο κατάστημα, με το ίδιο όνομα, άλλαξε το όνομα σε “ZARA”. Το αναφέρω για να’ χετε λίγο την αίσθηση της σημαντικής επίδρασης που είχε το βιβλίο αυτό σε όλη την δυτική κουλτούρα.

Προχωράμε.

Επιστρέφουμε σε ένα άλλο μεταλλευτικό κέντρο, με φοβερή παράδοση, στη Νάξο, στην Απείρανθο. Έπεσε στα χέρια μου ένα βιβλίο, δυο δασκάλων, με τίτλο «Ποίηση χαραγμένη στην πέτρα». Πεντακόσιες είκοσι πέντε σελίδες, για ένα χωριό που ακόμα κι όταν συνομιλεί, το κάνει με ρίμες. Ένα μεταλλευτικό χωριό που όλα του τα χαρακτηριστικά έχουν περάσει στην ποίηση. Αυτό ήταν για μένα μια συγκλονιστική πηγή πραγματικών στοιχείων ανάλυσης της φυσιογνωμίας του μεταλλωρύχου. Θα δούμε 2-3 χαρακτηριστικά στοιχεία. Το πρώτο αφορά ένα ποίημα του Νίκου Σφυρόερα, προσέξτε, για τη γυναίκα του μεταλλωρύχου. Θυμάστε το καταπληκτικό τραγούδι του Dylan, το “The North country blues”, που είναι γνωστό σε όλους σαν το τραγούδι του μεταλλωρύχου, “The miner’s song”, αλλά που είναι γραμμένο για τη γυναίκα του μεταλλωρύχου;

Μου ‘κανε καταπληκτική εντύπωση αυτή η «σύμπτωση». Θα ακούσουμε κάποιες στροφές από τον Νίκο, για την Κωνσταντινιά.

[Διαβάζεται απόσπασμα]

Κωνσταντινιά

*Ανήμερα της Παπαντής
σκοτώθηκεν ο Κωνσταντής
μες στου Κακόρουακα το μαύρο τ' ορυχείο,
κι απόμεινε η Κωνσταντινιά
χήρα και μωρομάνα νια,
με δυο παιδιά - βάσανο σ' όλο της το βίο.*

*Τη συμπόνεσαν μερικοί ...
Μ' από τα 'νιάμερα κι εκεί
σιγά - σιγά την παράτησαν μοναχιά της,
να καταπίνει τον καημό,
να κλαίει για τα' άντρα το χαμό,
και να 'χει κι έγνοια
πώς να θρέψει τα παιδιά της.*

*Μα έκαμε πέτρα την καρδιά,
και μόνο η μαύρη της ποδιά
το 'ξερε πια πως δεν της στέρεψε το δάκρυ,
κι ας έλεγε η γειτονιά
πως ξέχασε η Κωνσταντινιά
τον Κωνσταντή, θαμμένο πια σε κάποιαν άκρη.*

*Μα εκείνη, που 'χε στην ψυχή
μαυρίλα, με ήλιο και βροχή
πως το σπιτικό της να βολέψει,
κι αφού πια απόειδε στο χωριό
πως δεν μπορεί να θρέψει δυο*

μικρά παιδιά, πήγε στα ξένα να δουλέψει.

.....

*Την έφαγε η ξενοδολειά ...
Τα χρόνια άσπρισαν τα μαλλιά,
που ξανθοπλέξουδα άλλοτε έπεφταν στις πλάτες,
κι αφού κι η μαύρη της ποδιά
ξέβαψε πια, κάποια βραδιά,
μες στου χωριού της πάλι βρέθηκε τις στράτες.*

Ένα πράγμα που θα μπορούσε να ήταν σουρεαλιστικό, αν δεν ήταν τελείως πραγματικό, είναι αυτό που ονομάστηκε “εναέριος ποίηση”. Οι Αξιώτες σμιριδεργάτες χρησιμοποιούσαν τον εναέριο, όχι απλώς για τη μεταφορά του μεταλλεύματος, αλλά και για την ανταλλαγή στίχων! Κι όταν λέμε αντάλασσαν στίχους, πείραζαν ο ένας τον άλλον, τσακώνονταν πολιτικά, εξέφραζαν τις διαμαρτυρίες τους, κάναν χίλια πράγματα. Απ’ αυτά, διάλεξα κάτι πιο ανάλαφρο. Ένας απ’ τους μεταλλωρύχους, ο Βοϊντογιώργης, μας βγήκε φαίνεται κάπως ερωτύλος, φλέρταρε ταυτόχρονα τέσσερα κορίτσια. Σας διαβάζω, λοιπόν, τη στιχομυθία.

Λαυρής

*Σμπαρορήνη, Τρελορήνη, Δεσποινού και Μαργετή,
που σου κάμαν το κεφάλι σα ‘πουν τ’ αδειανό κουτί.*

*Σμπαρονήνη, Τρελορήνη, Μαργετή και Δεσποινού,
δε σ’ αφήσαν στο κεφάλι, ούτε γνώση ούτε νου.*

Απαντάει ο Βοϊντογιώργης. Ξέρετε πως; Γράφοντας με μια πέτρα πάνω σε μια άλλη πέτρα. Και στέλνει την απάντησή του και αυτός με τον εναέριο. Πραγματικό γεγονός, όχι λογοτεχνικό κατασκεύασμα. Απαντάει, λοιπόν, που τάχα δεν του αρέσει το πείραγμα:

*Έχεις δίκιο και το ξέρεις, και το λες και θετικά.
Φταίω εγώ που σου τα λέω, όλα μου τα μυστικά.*

Μπαίνει και στη συζήτηση και ο Τσικαλαδονικόλας, μια φοβερή φυσιογνωμία, τον έχω γνωρίσει μέσα από τα ποιήματά του που σώθηκαν, πολύ θα' θελα να τον είχα γνωρίσει κι από κοντά:

*Δεν τ' άρπιζα ξάδερφε το νου σου να σου πάρω,
η Μαργετί του Μάνταλου κι η μαϊμού του τσάρου.*

Διάλεξα κάτι ανάλαφρο, για να δείξω ότι η ποίηση αυτή άγγιζε όλες τις πλευρές της ζωής. Θα μπορούσα να διαλέξω οτιδήποτε άλλο. Ένα από τα πιο συγκλονιστικά γεγονότα, αναφέρεται στο ποίημα για τους Πέτρακες. Μια μάνα χάνει το γιο της, που ονομαζόταν Πέτρος, στο ορυχείο. Ο άλλος γιος της, βγάζει στη μνήμη του χαμένου αδερφού και το γιο του Πέτρο, ο οποίος σκοτώνεται, επίσης, στο ορυχείο. Το μοιρολόι της γιαγιάς που χάνει γιο και εγγονό είναι συγκλονιστικό. Λέει τη φράση «έβαλα μαύρα για το γιο, τι να βάλω τώρα;».

Διαβάζοντας λοιπόν το βιβλίο «Ποίηση χαραγμένη στην πέτρα», μου ήρθε στο μυαλό η φράση του Εμπειρικού, του βασικού εκπροσώπου του ελληνικού υπερρεαλισμού, ότι «η ποίηση είναι ανάπτυξη στίλβοντος ποδηλάτου». Θα σας πω γιατί. Όπως διάβαζα, έβλεπα να περνάνε απ' τις γραμμές οι ονομασίες που έδιναν οι σμυριδεργάτες στις «απόπειρες». «Απόπειρα» είναι κάθε νέα μεταλλευτική στοά που ψάχνει μετάλλευμα. Τα ονόματα των στοών, λοιπόν. Κάποια στιγμή, κάνω το εξής. Μαζεύω τα ονόματα των στοών, και τα βάζω σε μια τυχαία σειρά. Ακούστε τι παράγεται:

«Αγριοσουκιά... Στραβολαγκάδα... Ιαπωνία... Μαύρος Φάραγκας... Τυρόπιτες... Λουρί... Κατσελάκι... Σιδεράδω... Σαραντάρα... Λαύριο... Πελώριο... Λαβύρινθος... Κατώα... Κατωάκι... Έρωτας... Αγκάλη... Γκρεμός... Λύσσα... Τουνέλι... Φώτα...

Κόκκινος Ήλιος... Θυατεράτω... Ανύπαντροι... Φτώχεια... Θάρρος... Θησαυρός... Λουκουματζίδικο... Ζαχαροπλαστείο... Γριά Σπηλιά...»

Προφανώς, οι σμυριδεργάτες δεν διάλεγαν τα ονόματα των στοών για να «κάνουν εντύπωση». Κάθε ένα απ' αυτά έχει πίσω του μια ιστορία. Γιατί άραγε ονόμασαν μια στοά «ιαπωνία»; Γιατί, όπως έλεγαν, εκεί δούλευαν σκληρά σαν τους Γιαπωνέζους! Ή το «Λουκουματζίδικο», ονομάστηκε έτσι γιατί είχε σμυρίγλι πρώτης ποιότητας και ούτω καθεξής. Αλλά όλα τα ονόματα μαζί; Ακούτε το ηχώχρωμά τους; Δεν μοιάζει με ποίημα;

Θα σας μιλήσω τώρα για την παλικαριά, για ένα στοιχείο ελληνικό. Πώς μεταφράζεται η λέξη παλικαριά, η λέξη λεβεντιά στα Αγγλικά; Δύσκολα. Η γλώσσα λέει πολλά πράγματα για την ίδια την ταυτότητα ενός τόπου, ενός λαού. Θα σας μιλήσω, λοιπόν, για τα παλικάρια. Όχι τα κουτσαβάκια, όχι τους τζάμπα μάγκες, όχι τους ψευτόμαγκες. Για το παλικάρι που γεννιέται στη δουλειά. Μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση ένα απόσπασμα από το βιβλίο για τους σμυριδεργάτες. Στο απόσπασμα αυτό, ο αρχιεργάτης μιας ομάδας εξόρυξης σμυριγλιού στον νέο άνθρωπο, στο παλικάρι, αυτόν που έμπαινε μπροστά στον κίνδυνο, που δεν μοιραζόταν τον κίνδυνο για να μην βάλει και τους άλλους σε κίνδυνο, αυτόν που έβγαζε τα κάστανα απ' τη φωτιά, του 'δινε ένα παραπάνω μεροκάματο. Ξέρετε πώς το 'λεγαν; Το «παλικαριάτικο».

Αυτός που εικονίζεται σε αυτήν τη φωτογραφία είναι ένα μεγάλο παλικάρι ^(Εικόνα 16).

Είναι ο Λούης Τίκας. Η ζωή του έγινε ταινία με τίτλο «Το παλικάρι». Έφυγε απ' την Κρήτη με το πραγματικό του όνομα Ηλίας Σπαντιδάκης, το κάνει πιο αμερικάνικο, Λούης Τίκας, δουλεύει στο Denver καφετζής, μαθαίνει ορισμένα κολυβοαγγλικά. Το καφεενείο του είναι απέναντι από ένα παράρτημα

Εικόνα 16.
Ο Ηλίας
Σπαντιδάκης,
γνωστός ως
Λούης Τίκας.

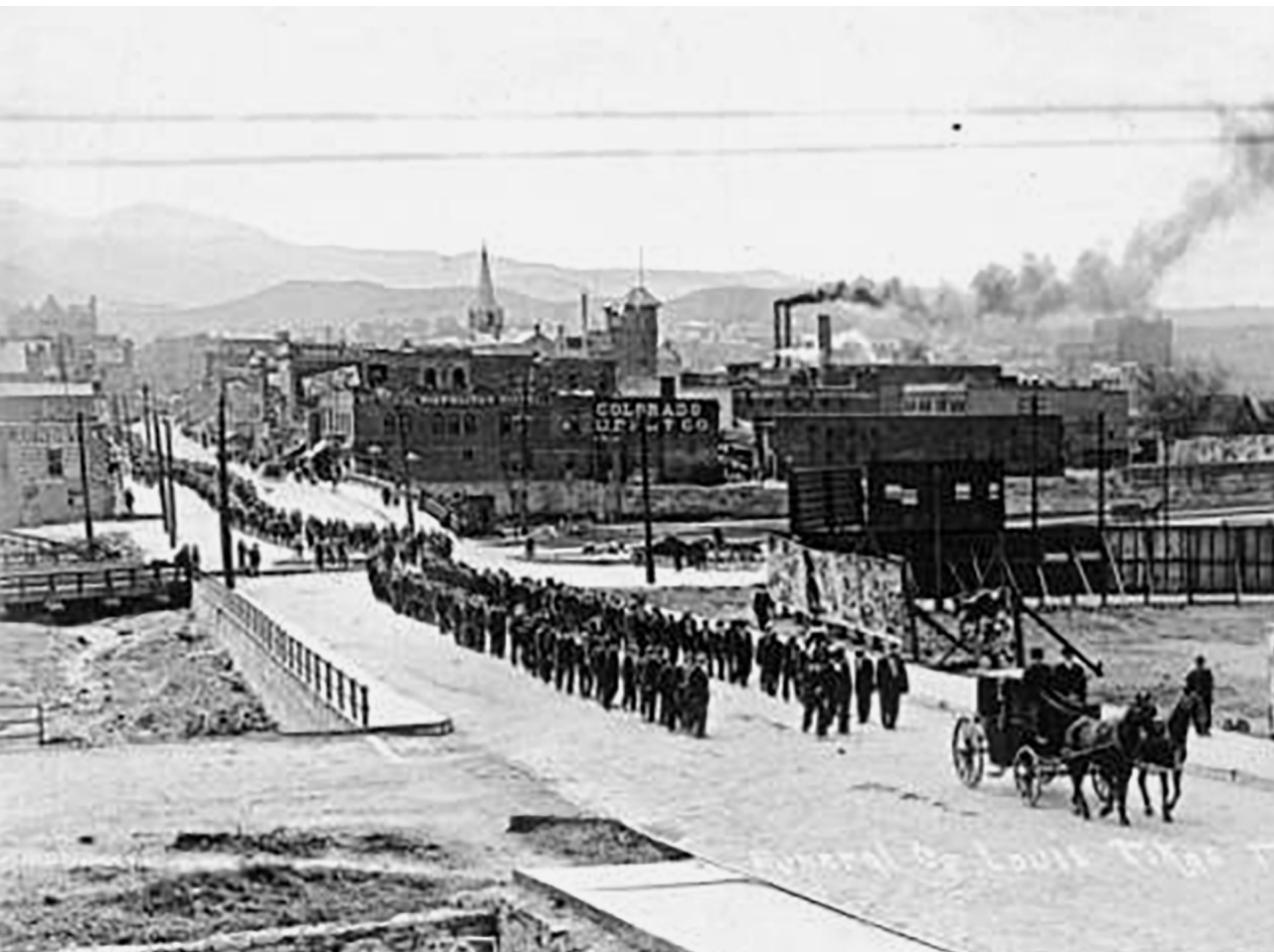
των Wobblies, αυτήν τη σημαντική συνδικαλιστική οργάνωση στην Αμερική. Μπαίνει, λοιπόν, στο κίνημά τους και φτάνει να ηγείται της απεργίας των μεταλλωρύχων στο Ludlow. Από τη συγκλονιστική ιστορία κρατάω μόνο το φινάλε. Το πυροβόλο πάνω σε ένα αυτοκίνητο που ονομαζόταν “Death Special” αρχίζει να πυροβολεί τις σκηνές των απεργών, αδιακρίτως. Τότε ο Τίκας κάνει αυτό που πρέπει να κάνουν οι αρχηγοί. Βγαίνει μόνος του, με μια λευκή σημαία, για να προστατεύσει τους υπόλοιπους. Του σπάνε το κεφάλι. Τον αφήνουν τέσσερις μέρες νεκρό, πάνω στις ράγες. Η εικόνα που βλέπετε είναι από την κηδεία του Λούη Τίκα ^(Εικόνα 17). Όχι μια μάζα μεταλλωρύχων, αλλά στη σειρά, ένας προς ένας, για χιλιόμετρα. Ένας προς ένας. Το τι ακολούθησε οι περισσότεροι το ξέρετε.

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Ας αναφερθούμε τώρα σε ένα άλλο παλικάρι, τον Κωνσταντίνο Σπέρα (Εικόνα 18). Ηγέτης της απεργίας στη Σέριφο. Είναι από τις ελάχιστες φορές που έχουμε προσωπική μαρτυρία ενός εκ των πρωταγωνιστών μιας σκληρής μάχης των μεταλλωρύχων. Δε θα σας περιγράψω τη στιγμή της σύγκρουσης, οι περισσότεροι την ξέρετε. Θα σας περιγράψω τι προηγήθηκε. Όταν η εξουσία πήγε με τρομακτική άγνοια κινδύνου να επιβληθεί σε ανθρώπους στους οποίους ο δυναμίτης είναι στην άκρη του χεριού τους.

Θα μας βοηθήσει ο Νίκος, διαβάζοντας πως φάνηκε στον Κωνσταντίνο Σπέρα ο υπομοίραρχος Χρυσάνθου.

Εικόνα 18.
Η πομπή
χιλιομέτρων
στην κηδεία
του Λούη Τίκα.

Εικόνα 18.
Κωνσταντίνος Σπέρας.

χωροφυλάκων ανερχομένην εις 30 άνδρας υπό τας διαταγὰς τοῦ ὑπομοιράρχου Χ. Χρυσάνθου, ὑπαρχηγοῦ τοῦ σώματος ἀσφαλείας τοῦ ἐκθρομισθέντος Κωνσταντίνου.

Ὁ Χρυσάνθου οὗτος ἄνθρωπος νευρασθενικός, βίαιος, ὅπως οἱ περισσότεροι τοῦ επαγγέλματός του, καυχησιολόγος, ἀπὸ τὴν στιγμήν ποὺ ἐπάτησε τὸν πόδα του ἐπὶ τῆς νήσου, ἐξεδήλωσε μεγαλοφώνως τὰ αἰμοχαρῆ ἔνστικτά του, ἠρώτα δὲ μεγαλοφώνως τοὺς χωροφύλακας, ἐὰν ἐγνώριζαν πυρὰ ὀμαδόν, εἰς δὲ τοὺς κατοίκους κομπάζων ἔλεγε: «τώρα ποὺ θὰ πάω στὸ Μέγα Λειβάδι θὰ ἀρχίσῃ ἡ κλειδαριά», ἐννοῶν τὰ ὅπλα. Εἰς δὲ τοὺς συμβουλευόντες αὐτὸν νὰ μὴν μετέλθῃ βίαια μέσα, διότι ἅπαντες οἱ κάτοικοι διατελοῦν ἐν ἐξεγέρσει συνεπέα τῆς ἀχαρακτηρίστου στάσεως τῆς Ἐταιρείας, καὶ νὰ φροντίσῃ ὅσον τὸ δυνατόν νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο εἰρηνικῶς, ὁ σπαθοφόρος, πάντοτε κομπάζων, ἔλεγε: «Ἐγὼ ἔκανα μιὰ Μάνη

[Διαβάζεται ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίον «Ἡ ἀπεργία τῆς Σερίφου. Ἦτοι ἀφήγησις τῶν αιματηρῶν σκηνῶν τῆς 21^{ης} Αυγούστου 1916 εἰς τὰ μεταλλωρυχεῖα τοῦ Μεγάλου Λειβαδίου τῆς Σερίφου»]

Υπομοίραρχος Χρυσάνθου

Τὴν ἐπαύριον εἰς τὰς 4 ὥρας τῆς ἡμέρας κατέπλευσε εἰς τὸν λιμένα τῆς Σερίφου τὸ ἐκτελοῦν τὴν συγκοινωνίαν τῶν νήσων μικρὸν ἀτμόπλοιο καὶ ἀπεβίβασε δύναμιν

καλά, έχω διαλύσει τρείς άπεργίας, και πέντε δέκα ξεβράκωτους Σεριφιώτες δὲν θὰ κάμω καλά;»

“Εναν τέτοιοι ἡμιπαράφρονα ἀστυνομικὸν ἀπέστειλε ἡ Κυβέρνησις τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ λύσῃ τὰς μεταξὺ τῶν ἐργατῶν καὶ ἐργοδότηου διαφορὰς. Ἐνόμιζε, ὅτι οἱ ἀπεργοὶ ἐκεῖνοι δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλὰ ἄγριοι τῆς Κεντρῶας Αἰθιοπίας, ὡς νὰ μὴν ἦσαν οἱ ἐργάται ἐκεῖνοι πολεμισταὶ ἀπὸ ἐκεῖνους ποὺ φημίζουσι ὅτι δοξάζουσι τὴν πατρίδα. Οἱ ἐργάται ἐκεῖνοι κοντὰ εἰς τραύματα τῆς πατρίδος ἔχουσι τώρα καὶ τὰ τραύματα τὰ ὅποια ἡ τότε Κυβέρνησις τοὺς ἔδωκε διὰ τῶν χειρῶν τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων τῆς...

Ο Χρυσάνθου πλήρωσε ακριβά και την αμετροπέειά του αλλά και τη στάση του, χτυπημένος από τις γυναίκες των μεταλλωρύχων.

Ορισμένα συμπληρωματικά στοιχεία για την ταυτότητα των μεταλλωρύχων. Θα μιλήσουμε για την Αγία Βαρβάρα, ο πρόεδρος των μεταλλωρύχων ἤδη αναφέρθηκε σε αυτήν στην ομιλία του. Την ιστορία ἴσως την ξέρετε. Η Αγία Βαρβάρα εἶχε εκχριστιανιστεῖ, ο πατέρας της ὅμως παρέμεινε ἕνας πολὺ σκληρὸς εἰδωλολάτρης. Προσπαθεῖ να τη μεταπεισεῖ. Κι ὅταν δὲν τα καταφέρνει την υποβάλλει σε φρικτὰ βασανιστήρια. Της ἀπαγορεύει να ἔρχεται σε ἐπαφή με τον ἔξω κόσμον (ἦταν πανέμορφη), δὲν την ἄφηνε προφανῶς να πάει στα δημόσια λουτρά, της φτιάχνει γι' αὐτὸ ἰδιωτικὰ λουτρά. Ἀργότερα τη βασανίζει φρικτὰ, και στο τέλος τη σκοτώνει. Εκείνη τη στιγμή ο Θεὸς στέλνει μια ἀστραπή και σκοτώνει τον πατέρα. Γι' αὐτὸ η Αγία Βαρβάρα εἶναι προστάτης του πυροβολικοῦ, των μεταλλωρύχων, των ναρκαλιευτῶν. Α, και των ἀρχιτεκτόνων! Τώρα το τελευταίον, Κύριος οἶδε γιατί. Α, ἔχω μια πιθανή ἐξήγηση. Ο θρύλος λέει ὅτι ὅταν ο πατέρας της ἔφτιαξε το ἰδιωτικὸ της λουτρό, της ἄφησε μόνο δυο παράθυρα. Η Αγία Βαρβάρα, λοιπόν, πρόσθεσε κι ἕνα τρίτον

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

παράθυρο για να συμβολίζει την Αγία Τριάδα. Ίσως, λοιπόν, εξαιτίας, αυτής της αρχιτεκτονικής επέμβασης.

Η φωτογραφία που βλέπετε ^(Εικόνα 19) είναι από τη γιορτή της Αγίας Βαρβάρας, εδώ, στο εικόνισμα έξω από την είσοδο της στοάς που υπάρχει μέσα στο Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου (ΤΠΠΛ). Είναι εξαιρετικά συγκινητική, την διοργανώνει το Βιοτεχνικό Βιομηχανικό Εκπαιδευτικό Μουσείο, είμαστε κάθε χρονιά εκεί, μαζί με τους λίγους μεταλλωρύχους που έχουν απομείνει. Η άλλη φωτογραφία ^(Εικόνα 20) είναι ο ίδιος χώρος που βρισκόμαστε σήμερα, όταν γιορτα-

Εικόνα 19. Η γιορτή της Αγίας Βαρβάρας στο ΤΠΠΛ, σήμερα.

Εικόνα 20. Η γιορτή της Αγίας Βαρβάρας στον χώρο του μηχανουργείου της πρώην Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων Λαυρίου.

Ζόταν η γιορτή της Αγίας Βαρβάρας στην παλιά Γαλλική εταιρεία. Ξέρετε, επίσης, ότι δεν υπάρχει στοά ή σήραγγα, που να δουλεύει τη μέρα της Αγίας Βαρβάρας, ακόμα και σήμερα;

Θα αναφερθώ για μια ακόμη φορά στον ορुकτοθήρα και ποιητή Ν. Βουρλάκο. Κάπου υπάρχει ένα απόσπασμα, δεν το βρίσκω τώρα, αλλά το θυμάμαι καλά. Σε μια κουβέντα, ένας παλιός μεταλλωρύχος και ένας ορुकτοθήρας, κάνουν μια αναφορά στην Αγία Βαρβάρα. Τότε ο μεταλλωρύχος κάνει το σταυρό του. «Αδέξια, με σέβας», λέει ο Βουρλάκος. Αυτή την εικόνα, την έχω δει εκατοντάδες φορές.

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Εικόνα 21. Το τρένο με το όνομα «Βαρβάρα», στην Ερμιόνη.

Η εικόνα ^(Εικόνα 21) που βλέπουμε είναι από την Ερμιόνη, τα μεταλλεία της Ερμιόνης.

Στα μεταλλεία, λοιπόν, της Ερμιόνης υπήρχε μια θηριώδης σιδηροδρομική μηχανή, η οποία έβγαζε τους μεταλλωρύχους στο φως. Η μηχανή είχε κάνει θητεία και στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ξέρετε τι όνομα έδωσαν οι μεταλλωρύχοι στη μηχανή που τους συνέδεε με τη ζωή; Βαρβάρα. Αυτό, όσον αφορά στη σχέση των μεταλλωρύχων με την Αγία Βαρβάρα.

Οι μεταλλωρύχοι είναι συχνά προληπτικοί. Ο άνθρωπος που παίζει τη ζωή του κορώνα- γράμματα, πολύ δύσκολα δεν θα' ναι προληπτικός. Αλλά έχω εντοπίσει ένα πολύ ενδιαφέρον απόσπασμα σε ένα διδακτορικό για τα Μαντεμοχώρια. Ο Μπελόν αναφέρει μια ιστορία στον 16^ο αιώνα, όταν ένας Εβραίος ήταν μεταλλειοκτήτης σε μια πλούσια μεταλλοφόρα στοά. Όμως, οι μεταλλωρύχοι αρνιόνταν να δουλέψουν στη στοά, γιατί έλεγαν ότι εκεί υπήρχε ένας δαίμονας. Πώς τον λέει; *Demon metallicus*, ο δαίμονας των μεταλλείων. Πώς έμοιαζε ο δαίμονας των μεταλλείων; Σαν κατσίκα με χρυσά κέρατα. Οι μεταλλωρύχοι ήταν έντρομοι, κανείς δεν πλησίαζε στη στοά. Σκέφτομαι τις υπόγειες διαδρομές που ενώνουν τους μεταλλωρύχους όλου του κόσμου. Θυμάστε τον ΕΙ Τιο; Θυμάστε τον δαίμονα - κυρίαρχο στο πιο σκληρό μεταλλείο του κόσμου, στο *Potosi*; Κοιτάξτε πως είναι, και πείτε μου τώρα αν κι αυτό είναι τυχαίο!

[Η φωτογραφία του ΕΙ Τιο προβάλλεται στην οθόνη].

Ο κόσμος των μεταλλείων έχει δορυφόρους. Χωρίς να ασχοληθούμε και με τους δορυφόρους του, δεν μπορούμε να τον καταλάβουμε καλά. Ένας από τους συχνούς δορυφόρους των μεταλλείων είναι οι χρυσοθήρες.

Θα ακούσουμε μια σπαρταριστή διήγηση για έναν από αυτούς, από ένα διήγημα του Μιχαήλ Μητσάκη.

Εικόνα 22.
Μιχαήλ
Μητσάκης

Ο Μιχαήλ Μητσάκης, λογοτέχνης, δημοσιογράφος, φοβερή φυσιογνωμία, ανήκε στη Νέα Αθηναϊκή Σχολή. Κι όταν λέμε Νέα Αθηναϊκή Σχολή, μιλάμε για Παλαμά, Πολέμη, Δροσίνη, μεγάλα ονόματα. Αν και δημοτικιστής ο ίδιος, γράφει σε μια πολύ όμορφη καθαρεύουσα. Με πολλά προσωπικά βάσανα (υπέφερε από βαριά ψυχική νόσο), πέθανε στο Δρομοκαϊτειο. Θα ακούσουμε από τον Νίκο, δυο αποσπάσματα. Ένα απόσπασμα που περιγράφει τον Μεγγλίδη, τον χρυσοθήρα, και στη συνέχεια ποια ήταν η «φαινή ιδέα» του Μεγγλίδη, για να δείτε τι τραβάμε, αιώνες τώρα. Πάμε.

[Διαβάζεται το απόσπασμα]

Ο Μεγγλίδης

Τὸ ἐπ' ἐμοί, δεν ἤμπορῶ μὲν νὰ βεβαιώσω ἀκριβῶς ἂν ὑπῆρξε ποτὲ ἐποχὴ καθ' ἣν προσεπάθουν ν' ἀπομιμηθῶ τὰ ἀρτιγενῆ πρόβατα, δύναμαι ὅμως ἀνενδοιάστως νὰ διακηρύξω ὅτι ὁ κύριος Μεγγλίδης μοῦ ἐφάνη ἀρκετὰ περίεργος ἄνθρωπος. Πρῶτον, τὸ ἐξωτερικόν του αὐτό, δὲν ἦτο βεβαίως ὅλως ἄμοιρον ενδιαφέροντος. Εὐσωμωσ, σχεδὸν παχύς, ευρύνωτος, μετὰ δυσκολίας συνεῖχεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ σκαμνίου του, ἀφ' οὗ μέγα μέρος τοῦ ἀτόμου του ἐξεχεάλιζε. Τὸ πρόσωπον του "ἦτο πλατὺ καὶ ξυρισμένον, τὰ δὲ λεπτά κατ' ἀντίθεσιν χεῖλη του ἐπέστεφον μύστακες ἐπίσης λεπτοί, ὡν τὰς ἄκρας εἶχε στριμμένας ἐπιμελῶς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος μύστακές του δὲν ἦσαν τοιοῦτοι ὥστε νὰ στρίβωνται, ὅλως δ' ἄλλως τε δυσανάλογοι καὶ πρὸς τὴν ευρύτητα τῆς μορφῆς του, ἔδιδεν εἰς τὴν φυσιογνωμίαν του ἔκφρασιν τινα ἀστείότητας ἀυθαδείας. Ἡ μύτη του ἦτο μεγάλη, ἐπιμήκης, ἐν δυσαρμονίᾳ ἐπίσης πρὸς τὸ λοιπὸν πρόσωπον, καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς μικροτάτους

ὄφθαλμούς του, οἵτινες ἀνεπήδων ἐκατέρωθεν της ρίζης αὐτῆς, ἀδι-
αλείπτως κινούμενοι, ζωηρότατοι καὶ στίλβοντες.

Ἡ πρόταση του Μεγγλίδη

Βρὲ ἀδερφέ, νὰ τί τρέχει .... ἐπανάλαβεν ἐκ νέου, ἐν τόνῳ ὑψί-
στης πλέον ἐμπιστοσύνης καὶ ἐκμυστηρεῦσεως, ὁ Μεγγλίδης. "Ἐχω
ἓνα μεταλλεῖο στὸν Ὀρωπό . . ."Ἐχω κἀνὴ τᾶς ἀναλύσεις, τᾶ δια-
γράμματα, τὸ παραχωρητήριον εἰς ὄνομα μου, ὅλα ἐν τάξει ... Ὑλι-
κόν ... πρώτης ποιότητος ! ... Χρυσάφι μοναχό !..."Ἐκτασις ἀπέρα-
ντος, βάθος ἀμέτρητον, τὸ βρέχει ἡ θάλασσα, τι' νᾶν τὰ λέμε !...
"Ὀλαὶς τῆς εὐκολίαις ! ... Μὰ σᾶ σοῦ λέω μεταλλεῖο, μεταλλεῖο ! ...
Να, ἔτσι νὰ κἀνης, νᾶ μαζέψης χῶμα, καὶ νὰ πλουτήσης ! . . . Λαύριο
ἀληθινὸ ! . . ."Ἐκατομμῦρια τῶν ἑκατομμυρίων ! ... Μα ... ποῦ λεφτά
!! ... Τί νὰ σοῦ κἀνω ;! .. Τῶχω καὶ κάθεται!... Μπορεῖς ἐσύ ποῦ
γνωρίζεσαι, νὰ βρῆς τίποτα παράδες, ν' ἀρχίσουμε τη, δουλειά, νᾶ
βγάλουμε πρᾶμμα ... ἢ νὰ βρῆς καμμία ἐταιρία, νᾶν τῆς τὸ δώσουμε,
νὰ πάρουμε καμμία πεντακοσαριᾶ χιλιάδες ... κι' ἄς λείψουν πιὰ τα
ἑκατομμῦρια ...

Ὡς δὲ νὰ ἐπέτυχεν ἀκριβῶς πλέον τὴν τελειωτικὴν ἔκφρασιν
τῶν ἐνδομύχων σχέψεών του, ὡς νὰ συνεκέντρωσεν εἰς τὴν περίοδον
αὐτὴν κυρίως τὴν οὐσιαστικὴν ἔννοιαν τῶν ἀλλεπαλλήλων συλλογι-
σμῶν του, καὶ ὡς νὰ κατόρθωσεν ἐπὶ τέλους μόνον δι' αὐτῆς ν' ἀνα-
καλύψῃ τὸν τρόπον πῶς νὰ μοῦ δώσῃ νὰ καταλάβω ἐναργῶς περὶ
τίνος πρόκειται, ἐπανάλαβε δις ἢ τρίς ἀκόμη ταύτην ἐπιμόνωσ, μετὰ
προφανοῦς αὐταρεσκείας, προσκολλῶν ὀριστικῶς καθολοκληρίαν
τὴν παρειάν του ἐπὶ τῆς ἰδικῆς μου, ἰλλωπιζῶν σπασμωδικῶς τὸν
ὄφθαλμὸν καὶ κραυγάζων μέσα εἰς τ' αὐτί μου :

- Βουνά τοῦ Θεοῦ θὰ δώσουμε, πέτραις τοῦ Θεοῦ θὰ δώσουμε,
λίραις στερλίναις θὰ πάρουμε ! . . .

Ίσως το πιο χαρακτηριστικό απόσπασμα που έχω βρει για τον άνθρωπο που καταλαβαίνει το μεταλλείο ως πηγή εύκολου πλουτισμού. Με έναν στόχο. Να το πουλήσει σε εταιρεία και να μη δουλέψει ποτέ.

Μια άλλη δορυφορική των μεταλλείων ιστορία είναι η ακόλουθη. Υπάρχει το πολύ γνωστό σαρακατσάνικο τραγούδι, «Ο Αριστείδης». Είναι το τραγούδι της αρραβωνιαστικιάς του Αριστείδη που φοβάται, καθώς ο Αριστείδης θα πάει στα ξένα, μη βρει καμιά ομορφότερη και την ξεχάσει. Ε, αν συμβεί αυτό, καλύτερα να τη σκοτώσει παρά να της το πει.

Ναι, αλλά που θα πήγαινε ο Αριστείδης; Ο Αριστείδης, λοιπόν, είναι πραγματικό ιστορικό πρόσωπο. Είναι ο περίφημος καπετάν Αριστείδης, ο λήσταρχος, ο οποίος έφυγε απ' το «ελληνικό» και πήγε στα Μαντεμοχώρια, να απαγάγει τον Άγγλο μηχανικό μεταλλείων που ήταν υπεύθυνος στα μεταλλεία. Αυτό ήταν «σπορ» στην εποχή. Ήδη, στο παρελθόν, είχαν απαγάγει ξανά τον υπεύθυνο των μεταλλείων, και τον είχαν ανταλλάξει με 15.000 τούρκικες χρυσές λίρες. Αποπειράθηκε, λοιπόν, ο καπετάν Αριστείδης να το ξανακάνει. Δεν τα 'χε καλά και με τα μαθηματικά, ζήτησε απλά τρία φορτώματα μουλάρια τούρκικες χρυσές λίρες. Γιατί να αναγκάζεται να μετράει; Ναι, αλλά οι Τούρκοι ήξεραν πια το κόλπο, και βάζουν διακόσιους χωροφυλάκους να τον προσέχουν. Πάει ο καπετάν Αριστείδης και στρατολογεί εκατό χωρικούς. Κλέβει το Γάλλο μηχανικό μεταλλείων, ο οποίος είχε «ασφάλεια ζωής», με σημερινούς όρους, και η τούρκικη κυβέρνηση δίνει τα τρία φορτώματα μουλαριών χρυσές λίρες στον καπετάν Αριστείδη. Ο καπετάν Αριστείδης πιστός στο λόγο του δίνει το μέρισμά τους στους χωρικούς, τους αφήνει να φύγουν, εγκλωβίζεται, όμως, σε ένα απόκρημνο βουνό που έχει μόνο ένα πέρασμα. Πίσω του μόνο η θάλασσα. Λένε, τώρα θα τον πιάσουμε! Αλλά, τι περίεργο παιχνίδι της μοίρας... Τι έμπνευση... Θυμάστε πώς δραπέτευσε ο Οδυσσέας και οι σύντρο-

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

φοί του απ' τον Πολύφημο; Τα πρωινά στα Μαντεμοχώρια έχει ομίχλη. Ο καπετάν Αριστείδης, λοιπόν, και οι άνθρωποί του ντύνονται με γκρι υφάσματα, δένονται ο ένας πίσω απ' τον άλλο, μαζί και τα μουλάρια με τις λίρες, και περνάνε, στην πλάτη των Τούρκων, σχεδόν εξ' επαφής, μέσα από τη θάλασσα. Φεύγουν, πάνε στο «ελληνικό» και ολοκληρώνουν την αποστολή τους. Και ως κύριος που ήταν, έστειλε μήνυμα και στον Τούρκο διοικητή ότι εμείς φύγαμε, μην κάθεται τζάμπα, τα έχουμε καταφέρει. Αυτός λοιπόν είναι ο καπετάν Αριστείδης, μια ακόμη απ' τις υπέροχες ιστορίες που υπάρχουν στον χώρο των ελληνικών μεταλλείων.

Μιλήσαμε εμείς για τους μεταλλωρύχους. Ήρθε, η ώρα τώρα να δώσουμε το λόγο στους ίδιους.

[Προβάλλεται η φωτογραφία του Κώστα Πόγκα ^{Εικόνα 23}].

Αυτό το παλικάρι το γνωρίζετε;

Εικόνα 23.
Ο Κώστας Πόγκας
σε νεαρή ηλικία.

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Είναι ο Κώστας Πόγκας, μεταλλωρύχος και παλιός Δήμαρχος Λαυρίου. Στη φωτογραφία, είναι σε νεαρή ηλικία. Ακούστε τι λέει ο Πόγκας, για να καταλάβετε τι ήταν ο μεταλλωρύχος τότε. «Θυμάμαι, στην Κύμη», Κουμιώτης ο Πόγκας, «Θυμάμαι που όταν τα παιδιά στην Κύμη γεννιόντουσαν κι ήταν αγόρια, η πρώτη ευχή που τους έδινε η μάνα τους, ήταν να ζήσεις γιόκα μου, να προκόψεις και καλός μιναδόρος του Μπόκαρη. Όπως εύχονται σήμερα καλός γιατρός, καλός αρχιτέκτονας, εκείνη την εποχή τους έλεγαν να ζήσεις και να προκόψεις, να γίνεις καλός μιναδόρος στου Μπόκαρη». Μεγάλη η κοινωνική καταξίωση του μιναδόρου.

Το επόμενο μικρό βίντεο είναι μια άλλη υπέροχη προσωπικότητα, μια γυναίκα ασφάλινη η Μαρία Μπουγιούρη – ευχαριστώ τη Δήμητρα Βουλγαράκη για το υλικό, που μου έδωσε. Στη φωτογραφία αυτή ^(Εικόνα 24) είναι στα νιάτα της, όταν δουλεύει σαν μεταλλωρύχος. Ακούστε πώς περιγράφει τη ζωή της.

Εικόνα 24.
Η Μαρία Μπουγιούρη
σε νεαρή ηλικία.

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

[Προβάλλεται βίντεο της Μαρίας Μπουγιούρη -Εδώ πα-
ρατίθεται ένα απόσπασμα].

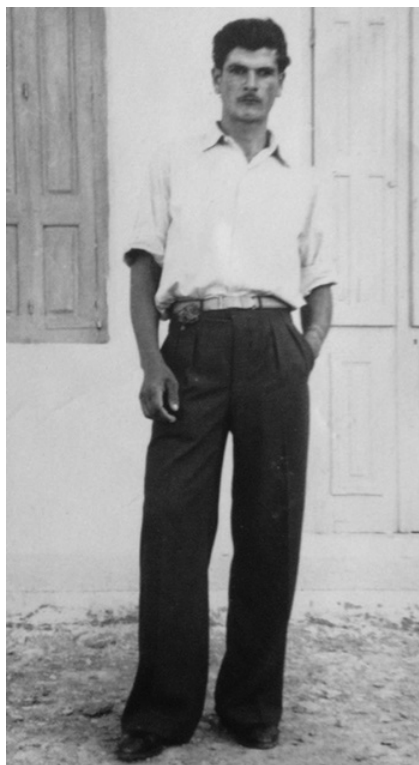
«Το '57 πήγαμε στην εταιρεία. Είμαστε 20 κορίτσια. Δύο
βάρδιες, μία το πρωί και μία το βράδυ, νυχτερινές. Είχαμε
πάει στην ταινία, στο «λουρί» που λέγαμε, και μαζεύαμε την
πέτρα από τον βαρύτη...

...Οι άλλες, όλες, ήτανε κάτω. Η εξαίρεση ήμουν εγώ για-
τί ήμουν η πιο δυνατή και άξια. Και ποτέ δεν είπα όχι. Ήμουν
ένας τέτοιος άνθρωπος που ποτέ δεν είπα όχι, ούτε τότε
ούτε και τώρα.».

Μια φορά μεταλλωρύχος - για πάντα μεταλλωρύχος,
αυτή είναι η κεντρική ιδέα αυτών που λέει η Μπουγιούρη.

Τέλος, θα σας μιλήσω για τον Κυριάκο, το παλικάρι των
μεταλλωρύχων της Μυκόνου. Τον γνώρισα για πολύ λίγο, λί-
γους μήνες πριν τον χάσουμε.

Η γλώσσα του σώματος τα λέει όλα. Ρίξτε μια ματιά στον
Γρυπάρη, στα νιάτα του, και κοιτάξτε τη ματιά του (Εικόνα 25).

Εικόνα 25.
Ο Κυριάκος Γρυπάρης
σε νεαρή ηλικία

Ο Γρυπάρης μας διηγήθηκε στην εκδήλωση που κάναμε στη Μύκονο για τους μεταλλωρύχους του κόσμου, μια ιστορία. Κάποια στιγμή, είχε σκαλώσει ο ανελκυστήρας στο μεταλλευτικό πηγάδι. Το να ξεσκαλώσει ο μεταλλευτικός ανελκυστήρας είναι μια πολύ επικίνδυνη δουλειά. Αν πας από κάτω, και φύγει, σε παρασέρνει ο ανελκυστήρας και γκρεμίζεσαι. Αντίστοιχος είναι κι ο κίνδυνος αν πας από πάνω. Λέει ο Γρυπάρης, πήγα μόνος (θυμηθείτε το «παλικαριάτικο»). Πήγα μόνος, ξεμάγκωσα τον ανελκυστήρα, και τον έβαλα πάλι να δουλεύει. Ήταν ο πρώτος, ήταν ο μάγκας, ήταν ο μάστορας. Τι ζήτησε γι' αυτό; Θα μπορούσε να ζητήσει κάμποσα χρήματα από την εταιρεία. Όχι, δεν ζήτησε αυτό. Ζήτησε από την εταιρεία να 'ρθει να τον πάρει με το τζιπ και να τον πάει με το τζιπ στο σπίτι!

Αντί επιλόγου, θα 'θελα να κάνω ορισμένα σχόλια. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι μεταλλωρύχοι της Ελλάδας μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά με τους μεταλλωρύχους του κόσμου. Τώρα που ξέραμε ποια χαρακτηριστικά ψάχναμε, τα βρήκαμε ανάγλυφα, με δεκάδες τρόπους, εκπεφρασμένα και στην τέχνη αλλά και στις προσωπικές μαρτυρίες. Όπως λέει ο Νίκος Βουρλάκος, «όπως κινούμουνα στις στοές των μεταλλείων, νόμιζα ότι από απέναντι θα 'ρθει ο Danilo, ο μεταλλωρύχος απ' τα Ουράλια, γιατί όλες οι στοές του κόσμου είναι ενωμένες».

Προκύπτουν, λοιπόν, ενιαία χαρακτηριστικά ταυτότητας από μια δουλειά, η οποία εν πολλοίς έχει ενιαία, επίσης, χαρακτηριστικά. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά αυτά; Ο μεταλλωρύχος, πρέπει να έχει οξυμένες αισθήσεις. Πρέπει να βλέπει στο σκοτάδι. Όποιος δεν έχει ζήσει το σκοτάδι του μεταλλείου, κλείνοντας τη λάμπα, δεν ξέρει τι είναι απόλυτο σκοτάδι. Δεν υπάρχει πιο συμπαγές και στέρεο μαύρο απ' το σκοτάδι του μεταλλείου. Ένας μεταλλωρύχος πρέπει να διακρίνει τον ήχο, τον ψίθυρο της «ψιχάλας», ο οποίος μπορεί ακαριαία να μετατραπεί σε έναν θανατηφόρο ορυμαγδό.

Αλλά, δεν είναι τα κύρια χαρακτηριστικά αυτά. Τα κύρια χαρακτηριστικά της ταυτότητας απορρέουν από αλλού. Όπως είπα και πριν, ο άνθρωπος που δουλεύει «με το χέρι του χάρου στην πλάτη», είναι ένας διαφορετικός άνθρωπος. Επίσης, είναι κάτι που μου θύμισε ο Κώστας Παναγόπουλος. Δεν είναι μόνο το θέμα του κινδύνου. Όπως είπε και ο μεταλλωρύχος από το σωματείο, ο σύγχρονος μεταλλωρύχος αντιμετωπίζει πολύ χαμηλότερα ποσοστά θανατηφόρων ατυχημάτων. Έχουν αλλάξει οι συνθήκες και οι αγώνες των ανθρώπων έχουν φέρει αποτελέσματα. Όμως, παραμένει ένας άνθρωπος ο οποίος πρέπει να παίρνει ρίσκα και αποφάσεις συνεχώς. Μου λέει, λοιπόν, ο Κώστας. Ένας εργάτης στον φούρνο, χειρίζεται ένα φούρνο δέκα τόνων, ο οποίος έχει μέσα δέκα τόνους υλικό σε θερμοκρασία λάβας. Ένα λάθος μπορεί να κάνει το φούρνο να ανατιναχθεί ή να πετρώσει, να νταμαρώσει. Άρα είναι ένας άνθρωπος, ο οποίος πρέπει να παίρνει πολύ σοβαρές αποφάσεις, συνεχώς. Ο άνθρωπος αυτός αναπτύσσει μια πολύ ισχυρή προσωπικότητα. Ο μεταλλωρύχος δεν είναι ο τυπικός βιομηχανικός εργάτης της αλυσίδας παραγωγής. Ταυτόχρονα, αναπτύσσει μια βαθιά συλλογικότητα, με γνήσια και υγιή χαρακτηριστικά. Ο βεντετισμός δεν ταιριάζει στο μεταλλείο. Όπως μας το είπε πολύ καλά ο μεταλλωρύχος στην αρχή, είσαι υπεύθυνος για τη ζωή σου και τη ζωή του άλλου. Δεν κάνεις του κεφαλιού σου. Σε αυτή τη συλλογικότητα η προσωπικότητα ποτέ, μα ποτέ, δε χάνει τα χαρακτηριστικά της. Προσέξτε, όλοι οι μεταλλωρύχοι που αναφέραμε έχουν μείνει στην ιστορία με το όνομά τους. Υπάρχουν εκατοντάδες ακόμη ιστορίες, όλες με τα ονόματα των μεταλλωρύχων. Οι χαμένοι στο μεταλλείο έχουν ακόμα πιο βαρύ όνομα. Ο αδικοσκοτωμένος Καπελέρης ακόμα γυροφέρνει στη Μύκονο, συνεχώς το όνομά του επανέρχεται. Ο Κώστας Παναγόπουλος έγραψε ένα υπέροχο άρθρο γι' αυτόν λίγες μέρες πριν. Είναι πάντα «επώνυμοι».

Αλλά, αυτό που έχει ίσως μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την ταυτότητα του Έλληνα μεταλλωρύχου είναι η στάση ζωής του. Μελετώντας και συναρμολογώντας τα διάσπαρτα στοιχεία κάτι με προβληματίζε. Έλεγα, δεν μπορεί να είναι τυχαίο ότι ο Ζορμπάς, ο πιο διονυσιακός ήρωας της ελληνικής λογοτεχνίας, αναπαρίσταται στο εξώφυλλο της πρώτης έκδοσης, του 1947, όχι με σφυροκάλεμα στο χέρι αλλά με το σαντούρι του. Δεν μπορεί στο Παγγαίο, το μεγάλο μεταλλευτικό κέντρο της αρχαιότητας ο κεντρικός ναός να είναι του Διονύσου. Δεν μπορεί να βρέθηκε τυχαία στο αρχαίο μεταλλείο της Κύπρου ένα άγαλμα του Διονύσου. Όλα αυτά δεν μπορεί να' ναι τυχαία. Κάποια σχέση πρέπει να' χει ο μεταλλωρύχος με το θεό του γλεντιού και της αναγέννησης της ζωής, τον Διόνυσο. Δεν έβρισκα άκρη. Δεν υπήρχε κάτι καταγεγραμμένο για τη σχέση των μεταλλωρύχων με τον Διόνυσο. Αλλά σε ένα διδακτορικό ανακαλύψανε μια σημαντική αναφορά. Με τη βοήθεια του Θανάση Μαυρικού εντοπίσαμε ένα σημαντικό στοιχείο. Ο θεός Διόνυσος είναι από τους καινούριους θεούς του Ολύμπου. Ήταν θεός της Φρυγίας. Τον «πολιτογράφησαν» Έλληνα θεό οι μεταλλωρύχοι στο Παγγαίο!

Ο μεταλλωρύχος που ζει σε στις ακραίες συνθήκες πρέπει να αναγεννάται κάθε στιγμή. Κι αυτό μπορεί να γίνεται με τον τρόπο που ο Ζορμπάς περιέγραψε. Όταν δουλεύουμε, δουλεύουμε, όταν πίνουμε, πίνουμε, όταν αγαπάμε, αγαπάμε. Οι πολύ δύσκολες συνθήκες της δουλειάς, δε γεννάν στους μεταλλωρύχους ποτέ, μα ποτέ, μιζέρια. Γεννούν μια φοβερή όρεξη για ζωή. Στο Λαύριο δεν υπήρχε μόνο η Ευτέρπη. Υπήρχαν τα πανηγύρια της Καμάριζας. Διονυσιακά πανηγύρια. Ο μεταλλωρύχος, λοιπόν, ο άνθρωπος που σφυρηλατείται σε δύσκολες συνθήκες, αναπτύσσει νέα ελπιδοφόρα χαρακτηριστικά, χρήσιμα για ολόκληρο το ανθρώπινο είδος. Αποκτά, επίσης, μια φιλοσοφία ζωής, εξαιρετικής ως στάση ζωής απέναντι στις δυσκολίες.

Δυο παρατηρήσεις και κλείνω. Το σύμβολο «μεταλλωρύχος» έχει βάση. Και η σκληρή καταπίεση και η εξέγερση, υπάρχουν ως ιστορικά γεγονότα που το στηρίζουν. Όμως, ο πραγματικός μεταλλωρύχος, ο άνθρωπος με σάρκα και οστά, είναι πολύ πιο πλούσιος σε χαρακτηριστικά, ακόμα και σε εξεγερτικό περιεχόμενο, από το σύμβολό του. Η διαδρομή του να τον γνωρίσουμε, είναι κομμάτι της διαδρομής να γνωρίσουμε τον εαυτό μας, τον κλάδο μας. Είναι, ταυτόχρονα, μια ματιά στο μέλλον, σε ένα καλύτερο μέλλον για την ανθρωπότητα.

Τέλος, μια φράση για το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου. Συνειδητά θέτουμε τον πολιτισμό, την τέχνη, δίπλα στην τεχνολογία. Έχουμε πλήρη επίγνωση της περίφημης υπενθύμισης - προειδοποίησης του Heidegger ότι η σύγχρονη τεχνολογία μετατρέποντας τη φύση σε «διαθέσιμο» μετατρέπει και τον άνθρωπο σε «διαθέσιμο». Άρα, ο άνθρωπος αντί να τη χειρίζεται και να την ελέγχει, μπορεί αυτή να τον χειρίζεται. Το επισημαίνουμε, όχι για να φοβηθούμε την τεχνολογία. Υπάρχουν μεγάλες τεχνολογικές προκλήσεις που πρέπει να κερδηθούν για να κάνουμε τον κόσμο πιο όμορφο. Όμως, ένας από τους τρόπους για να επιτύχουμε μια ισορροπημένη σχέση της τεχνολογίας με την ανθρώπινη κοινωνία αλλά και τη φύση, είναι να βάλουμε την τέχνη δίπλα στην τεχνολογία, να επιτρέψουμε στην τέχνη να μας πει με τον δικό της τρόπο πώς αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα. Κι αυτό, ακριβώς, κάναμε σήμερα.

Σας ευχαριστώ πολύ.

-Τ. Βλάχος: Τι να πω... Σε ευχαριστούμε άλλη μια φορά, γιατί προσέγγισες το θέμα τόσο γλαφυρά και με τόση αγάπη, που μας έχεις κάνει πάλι να είμαστε συγκινημένοι. Και στο λέω γιατί χρειαζόμαστε τις βάσεις, τον τρόπο αυτό που σκέφτεστε. Αυτό που σχεδιάσαμε, όλοι μαζί, για να κρατήσουμε όρθιο το Λαύριο. Η γενιά των μεταλλωρύχων, αυτών που δούλεψαν εδώ στα μεταλλεία, φθίνει πια. Τώρα μείναμε εμείς, τα παιδιά τους. Αλλά και η δικιά μας σειρά, κοντά είναι. Πρέπει, λοιπόν, τα παιδιά μας, τα εγγόνια τους, να ξέρουν και να θυμούνται αυτό που περιέγραψες. Και σε ευχαριστούμε άλλη μια φορά.

Θα ήθελα να δώσουμε για λίγο το λόγο για ένα μικρό χαιρετισμό, στον κύριο Μανώλη Γλέζο, που μας τιμά με την παρουσία του σήμερα.

[χειροκρότημα]

-Μ. Γλέζος: Αγαπητοί φίλοι, άγραυλες συνειδήσεις θα έλεγα, άνθρωποι που ενδιαφέρονται για τον τόπο πάρα πολύ, και δεν περιμένουν από άλλους τη σωτηρία τους. Όταν ερχόμουν και μπήκα μέσα, άνθρωποι που δεν ξέρανε καθόλου τις σχέσεις μου με τους μεταλλωρύχους, μου λένε «πώς εδώ»; Θέλω λοιπόν κατ' αρχάς να εξηγήσω το «πώς εδώ». Αλλά επειδή έχω ένα απύλωτο στόμα, θέλω να απαντήσω στον προεδρεύοντα που με αποκάλεσε «κύριο». Όταν κάποτε έφτασα στη βουλή, γιατί παλιά ήμουνα φυλακή, εκλεγόμενα, αλλά δεν πήγαινα στη βουλή. Τελικά, κάποτε έφτασα στη βουλή. Λέω στους συναδέλφους μου, αγαπητοί συνάδελφοι δεν πρόκειται ποτέ να σας πω κυρίου, για τρεις λόγους. Ο πρώτος λόγος: το ελληνικό σύνταγμα απαγορεύει τους τίτλους. Ο δεύτερος λόγος: μόνο εγώ νιώθω κύριος του εαυτού μου και δεν θέλω άλλον κύριο για μένα. Και όσοι από εσάς είσατε χριστιανοί, ο τρίτος λόγος, ένας είναι ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός και όχι άλλος. Γι' αυτό, μην ξαναπειτέ «κύρι-

οι». «Αγαπητοί συνάδελφοι». Δε με θέλετε συνάδελφο; Θα δείτε πόσο συνάδελφος είμαι...

Γιατί ήρθα εδώ; Πώς και ήρθα; Μα μπορούσα να μην έλθω; Όταν -εδώ θα κάνω μια αναγωγή- η Ελλάδα, ο Ελληνικός λαός, αξιοποιώντας τους ελληνικούς πόρους, μπορεί να μην έχει ανάγκη από απολύτως κανέναν; Το λέω με ιδιαίτερη έμφαση, κι όποιος έχει αντίρρηση, να την πει. Κάνω μια παρένθεση: Ό,τι θα πω, είναι στην κρίση σας. Ό,τι θα πω, δεν είναι θέσφατο. Ό,τι θα πω, δέχεται την αντίκρουση τη δική σας. Λοιπόν, ξεκινάω από ένα θέμα. Στον τομέα της αγροτικής οικονομίας, το κύριο πρόβλημα για μας, είναι ότι έχουμε ένα μοναδικό προϊόν - πέντε έχουμε, αλλά ένα είναι μοναδικό δεν υπάρχει στον κόσμο αλλού - τη μαστίχα, και δεν την αξιοποιούμε. Σκεφτείτε το σοβαρά. Θέλω να σας εμποτίσω με αυτό το θέμα. Όλος ο αραβικός κόσμος χρησιμοποιεί τη μαστίχα για να πλύνει τα δόντια του, ως οδοντόκρεμα. Τη χρησιμοποιεί ολόκληρος ο αραβικός κόσμος. Εμείς δεν θα'πρεπε να ρίξουμε όλες μας τις δυνάμεις στην ανάπτυξη της μαστιχοπαραγωγής, που δεν υπάρχει πουθενά αλλού, το τονίζω, πουθενά αλλού, για να σωθούμε μόνο από τη μαστίχα; Δεν το κάνουμε. Και αν πάτε Κριεζώτου, θα δείτε ένα κέντρο με όλα τα προϊόντα της μαστίχας, δεν μπορείτε να φανταστείτε τι παράγει. Εγώ για να πείσω τον Πρωθυπουργό της χώρας, του έστειλα ένα κιβώτιο στο γραφείο του στη βουλή, ένα κιβώτιο στο σπίτι του, κι ένα κιβώτιο στο μέγαρο Μαξίμου, για να τον ξυπνήσω ότι, να η λύση για την οικονομία της χώρας.

Πέρα όμως από τον τομέα της βλάστησης, στην αγροτική οικονομία, έχουμε και κάτι άλλο...

[Πετάει μια πέτρα]

Τι είναι αυτό; Είναι το σμυρίγλι. Η σμύριδα. Η Ναξία λίθος. Δεν υπάρχει αλλού. Είναι μοναδική σε ολόκληρο τον κόσμο.

Μοναδική η ποιότητά της. Ξαναρίχτο κάτω. Δεν σπάει. Αυτή είναι η ιδιότητά της. Προσέξτε. Για όσους δεν γνωρίζουν, λυπάμαι που θα πάρω τη θέση των ανθρώπων που γνωρίζουν, ό,τι είναι σκληρό, σπάει και εύκολα. Πάρτε το γυαλί, πάρτε κι ένα μαχαίρι. Το γυαλί χαράζει το μαχαίρι. Το μαχαίρι δεν χαράζει το γυαλί. Το διαμάντι, το ανώτερο όλων, 10 βαθμούς δίνουμε στην σκληρομετρική κλίμακα Μος, δεν χαράζεται από τίποτα και τα χαράζει όλα. Το σμυρίγλι εμπεριέχει κοροούνδιο (Al_2O_3). Το κοροούνδιο είναι το αμέσως επόμενο μετά το διαμάντι, 9,2 για όσους τα θυμούνται, είναι κι εδώ και οι καθηγητές, 9,2 σκληρότητα έχει το κοροούνδιο. Το κοροούνδιο είναι το βασικό περιεχόμενο του σμυριγλιού. Γιατί δεν σπάει; Δεν σπάει, γιατί είναι ανακατωμένο με οξειδία του σιδήρου που του δίνουνε τη δυνατότητα να μην σπάει.

Πηγαίνετε στην Αθήνα, οδός Αθηνάς. Ζητήστε ένα τροχό σμυριγλένιο κι έναν τροχό τεχνητό. Με το πρώτο σπάει ο τροχός ο τεχνητός, ο τροχός ο Απεραθίτικος δεν σπάει. Αυτή είναι η τεράστια διαφορά. Γιατί δεν το αξιοποιούμε; Γιατί δεν το αξιοποιούμε; Το ερώτημα το βάζω και το θέτω παντού, και πρέπει να χαλάμε τον κόσμο. Προσέξτε. Έχουμε τρία χρόνια να πουλήσουμε σμύριδα. Τρία χρόνια! Οι άλλες χώρες πουλάνε, η Τουρκία, δεύτερης ποιότητας, δεν είναι πρώτη, δεύτερης, 100.000 τόνους το χρόνο. 100.000 τόνους το χρόνο! Στη Βουλή τους είπα ότι πληρώνονται από τους Τούρκους οι υπάλληλοι του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, και δεν προωθούν την ελληνική σμύριδα, τη Ναξία λίθο. Έχω πάει σε όλα τα εργοστάσια σμύριδας στον κόσμο. Σε όλα. Και φυσικά έχω πάει στα γερμανικά που ήτανε οι πρώτοι που το παίρνανε, και σου δίνουνε και τασάκια που γράφει επάνω «Νάξος». Νάξος γράφει. Τρία χρόνια έχουμε να πουλήσουμε. Και οι Τούρκοι την ίδια στιγμή πουλάνε δεύτερης ποιότητας, 100.000 τόνους. Γιατί; Γιατί οι υπάλληλοι, το έχω πει στη Βουλή, του υπουργείου εθνικής βιομηχανίας, πληρώνονται απ' τους Τούρκους. Δεν μου κάνανε μήνυση, τι μήνυση να μου κάνουν;

Θα ήθελα πολλά να πω, δεν θέλω να σας κουράσω περισσότερο. Θέλω να σας εμποτίσω με αυτό, γιατί, για ποιο λόγο δεν πουλάμε τη σμυρίδα, που η μαστίχα, προσέξτε, και το σμυρίγλι, θα μας είχαν σώσει. Αρκεί να σας πω ότι όλα τα δάνεια που συνήπτε η χώρα μας, τα συνήπτε με εγγύηση το σμυρίγλι. Με εγγύηση το σμυρίγλι. Και θα μου επιτρέψετε μόνο, να σας πω κάτι ακόμη. Ποιος είναι ο μεταλλωρύχος. Θέλετε να δείτε ένα μεταλλωρύχο;

[Αφήνει το μπαστούνι, βγάζει το σακάκι και φεύγει από το βήμα προς τον κόσμο στην άκρη της εξέδρας].

Ο μεταλλωρύχος για να μπορεί να μεταφέρει το σμυρίγλι που έπρεπε να φορτώσουν από τη γαλαρία, από μέσα, από το ορυχείο, και να βγει έξω, ο μεταλλωρύχος έπρεπε να έχει τα εξής χαρακτηριστικά: Μακριά χέρια. Κοιτάζτε τα χέρια μου που φτάνουν! Μακριά χέρια. Να είναι αίματος, γιατί δεν επιτρεπόταν βγαίνοντας να κουνιέται ο λαιμός. Άλαιμος, μακριά χέρια, και κουτσός. Θέλετε να δείτε έναν μεταλλωρύχο; Νάτος.

- **Δ. Καλιαμπάκος:** Ακριβώς.

- **Μ. Γλέζος:** Παίζω θέατρο;

- **Δ. Καλιαμπάκος:** Όχι, δεν παίζετε.

- **Μ. Γλέζος:** Όχι. Νιώθω υπερήφανος, που είμαι απόγονος μεταλλωρύχου.

[Χειροκρότημα]

- **Μ. Γλέζος:** Συγχαρητήρια, συγχαρητήρια σε όλους, να σας συγχαρώ λοιπόν όλους, κι εσάς που βρίσκεστε εδώ, αγραυλούς σε συνειδήσεις, κι εσάς που το έχετε οργανώσει. Και προτείνω μια παρόμοια εκδήλωση να γίνει στ' Απεράθου της Νάξου.

- **Δ. Καλιαμπάκος:** Ευχαρίστως.

[Χειροκρότημα]

- **Μ. Γλέζος:** Και για να δείξουμε από την πλευρά της τέχνης το τι έχουμε, τι τραγούδια, τι άλλα πράγματα από την πλευρά της τέχνης, αλλά και να το δούμε και από όλες τις άλλες πλευρές. Γι' αυτό προτείνω η επόμενη εκδήλωση, να γίνει στ' Απεράθου της Νάξου.

[Χειροκρότημα]

-**Τ. Βλάδος:** Ευχαριστούμε, ευχαριστούμε πολύ, παίρνω πίσω το κύριε, για να σε αποκαλέσω “συνάδελφε”.

-**Δ. Καλιαμπάκος:** Δήμαρχε θες να πεις δύο λόγια, και να κλείσουμε;

-**Τ. Βλάδος:** Ο κύριος δήμαρχος.

-**Δ. Λουκάς:** Αγαπητέ κύριε πρότανη, κύριε αντιπρότανη, κύριε Παναγόπουλε, κύριοι καθηγητές, πολυαγαπημένε μας Μανώλη Γλέζο, αγαπητές κυρίες και κύριοι,

Μετά από τον Δημήτρη Καλιαμπάκο, που τόσο όμορφα προσέγγισε τους μεταλλωρύχους μέσα από την τέχνη, μετά από τα όσα είπε ο Μανώλης ο Γλέζος, που του υποσχόμαστε φαντάζομαι, Δημήτρη, να κάνουμε μια συνάντηση στην Απείρανθο, στη Νάξο, το υποσχόμαστε, και θα είσαστε εκεί πέρα όπως είστε σήμερα, δυνατός, θέλω να πω τα εξής. Εδώ, στην περιοχή μας, που έχει ποτιστεί απ' το μόχθο της εργατιάς, απ' το 5000 π.Χ. μέχρι σήμερα - είδαμε στο χάρτη από τον Δημήτρη τα μεταλλευτικά κέντρα μέχρι και το 1950 - έχουμε στο Λαύριο τα πιο παλιά μεταλλευτικά και μεταλλουργικά κέντρα (Καμάριζα, Πλάκα, Δασκαλειό, Δάρδεζα, Συντερίνα) και βιομηχανίες.

Να πούμε εδώ που είμαστε σήμερα, αν δεν υπήρχαν οι μεταλλωρύχοι που μπήκαν μπροστά όταν έκλεισε η Γαλλική Εταιρεία και μετά, μαζί με τον Κώστα τον Πόγκα και μαζί με άλλους φορείς της πόλης, το Εργατικό Κέντρο του Λαυρίου, εδώ θα είχαν ξεπουληθεί όλα, θα είχαν γκρεμιστεί, θα'χαν γίνει πολυκατοικίες. Έχουμε απόλυτη συνείδηση της πολιτιστικής αξίας που μας άφησαν οι παλαιότεροι μέσα από

τα αρχαία μνημεία και οι νεώτεροι μεταλλωρύχοι μέσα από τα κτίρια και τις εγκαταστάσεις στις οποίες σήμερα βρισκόμαστε. Αλλά αφήσαν πίσω και τις ιστορίες τους, όπως μας είπε ο Δημήτρης, αυτήν την άυλη κληρονομιά. Μας μίλησε ο Δημήτρης για τα πανηγύρια των μεταλλωρύχων, τα πανηγύρια στην Καμάριζα και στην Πλάκα. Αλλά υπήρχαν και οι ταβέρνες, οι ταβέρνες στα Ντορνείικα, «τα 5 φι», στην πάνω πλατεία στην Κερατέα, στις οποίες πήγαιναν τακτικά οι μεταλλωρύχοι του Λαυρίου. Εκεί, επίσης, χτιζόταν η κοινωνική ζωή των μεταλλωρύχων. Τα ξέρω, γιατί τα έχω ζήσει. Ο πατέρας μου ήταν μεταλλωρύχος, ο παππούς μου μεταλλωρύχος, κύριε Γλέζο, ο προπάππος μεταλλωρύχος. Ήρθαν από την Εύβοια, απ' την Κύμη Ευβοίας -που εκεί ήταν τα μεταλλεία το 1861- και έλεγαν πόσο υπερήφανοι ένιωθαν, όλοι, σε σχέση με το ότι ήταν μεταλλωρύχοι και για το ότι δούλευαν στη Γαλλική Εταιρεία.

Να πούμε, επίσης, για τα «μέτρα προστασίας». Η συγχωρεμένη η μητέρα μου δεν άφηνε τον πατέρα μου να μπει μέσα, αν δεν έβγαζε τα ρούχα στην αυλή, αν δεν έκανε μπάνιο στο WC που ήταν στην αυλή, έτσι ώστε να μπει μέσα στο σπίτι καθαρός, για να μην πάθουμε εμείς μολυβδίαση. Ο κίνδυνος ήταν υπαρκτός και μεγάλος. Ένας λόγος που κατάφερε ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης τους Γάλλους να πουλήσουν στο ελληνικό δημόσιο για 500 εκατομμύρια δραχμές τα 300 στρέμματα εδώ, τον χώρο της Γαλλικής Εταιρείας, ήταν η απειλή του ότι, αν δεν συμφωνούσαν σε αυτό οι Γάλλοι, λόγω της ρύπανσης που είχε δημιουργηθεί μέσα από 130 χρόνια λειτουργίας των επιχειρήσεων, η Γαλλική κυβέρνηση θα ήταν υπόλογη για πολύ μεγάλα πρόστιμα. Είναι ακόμη μη ορατά, εκτός από τα βιομηχανικά μνημεία, και τα σημάδια της ρύπανσης στην περιοχή. Βεβαίως, έχουν γίνει πάρα πολλά έργα αποκατάστασης από το Πολυτεχνείο, και η πλήρης αποκατάσταση στον χώρο εδώ και έξω, στο Λαύριο. Να πούμε ότι είμαστε τυχεροί που το κράτος εμπιστεύτηκε τον χώρο εδώ στο Πολυτεχνείο. Το Πολυτεχνείο είναι σταθερός

σύμμαχός μας και αρωγός μας σε όλες τις προσπάθειες που κάνουμε για την ανάδειξη που πολιτιστικού πλούτου της περιοχής μας, όπως επίσης και πολλοί άλλοι φορείς, όπως είναι η Εταιρεία Μελετών Λαυρεωτικής, το Βιομηχανικό Βιοτεχνικό Μουσείο, το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και άλλοι. Μας απασχολεί πολύ η στρατηγική εξέλιξη της περιοχής μας, ποιο είναι το μέλλον της, γιατί είναι μια που την έχει προικίσει η φύση και η ιστορία. Μας απασχολεί πολύ πώς θα πάμε παρακάτω, γιατί και στην κρίση υπάρχουν οι συνθήκες ανάπτυξης.

Συχαρητήρια, λοιπόν, φίλε μου Δημήτρη Καλιαμπάκο, πραγματικά απολαύσαμε αυτή τη βραδιά, συχαρητήρια και σε όλους, και ιδιαίτερα στον κ. Αρβανίτη που διάβασε αποσπάσματα και απήγγειλε, και σε όλους εδώ τους φίλους που συμμετείχαν στο panel και σε όλη τη διοργάνωση, και να δώσουμε την υπόσχεση και πάλι στον Μανώλη το Γλέζο να πάμε στην Απείρανθο.

Να 'στε καλά, καλή συνέχεια.

-Δ. Καλιαμπάκος: Λοιπόν, δυο λεπτά ακόμη, για τις ευχαριστίες, ευχαριστίες από καρδιάς. Πρώτα από όλα, ευχαριστώ όλους όσους ήσασταν σήμερα εδώ. Αυτό το ταξίδι θα συνεχιστεί, δεν θα το αφήσουμε σε αυτό το σημείο. Θέλω, επίσης, να ευχαριστήσω τους συνδιοργανωτές, τον Δήμο Λαυρεωτικής, την Εταιρεία Μελετών Λαυρεωτικής, τη Χορωδία Λαυρίου, τον Επιμορφωτικό - Εκδρομικό Σύλλογο, όλη αυτή τη μεγάλη ομάδα ανθρώπων που δούλεψαν αφανώς για την επιτυχία της σημερινής εκδήλωσης.

Θέλω να ευχαριστήσω, ξεχωριστά, τον Νίκο Αρβανίτη, τον ηθοποιό που έδωσε άλλο χρώμα στη σημερινή μας εκδήλωση. Ο Νίκος ο Αρβανίτης, είναι απόφοιτος της Σχολής Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών. Κυνήγησε το όνειρό του στα 20, άφησε τη Σχολή μας για να γίνει ηθοποιός, ολοκλήρωσε τις σπουδές του αργότερα. Σήμερα είναι ένας καταξιωμένος ηθοποιός. Κορυφαία στιγμή σύμπτωσης αυτών των δυο διαφορετικών δρόμων υπήρξε όταν ο Νίκος σκηνο-

θέτησε και έπαιξε στην παράσταση του Προμηθέα Δεσμώτη, που έγινε στο Μέγαρο Μουσικής, στην κεντρική εκδήλωση για τη συμπλήρωση των 180 χρόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Μια ιστορική παράσταση. Όμως, για να φτάσει μέχρις εδώ, να καταφέρει να κάνει το όνειρό του πραγματικότητα, ο Νίκος τόλμησε – και επέτρεψέ μου, Νίκο, να το πω – να μπει 20 φορές στο ταμείο ανεργίας. Μεγάλωσε δυο παιδιά από το θέατρο, σε δύσκολες συνθήκες. Νίκο, πήρες κι απ’ τους μεταλλωρύχους κάτι... Την ψυχή του μεταλλωρύχου!

Ευχαριστώ θερμά τον Θανάση Μαυρίκο, τη Μαρία Μενεγάκη και την Όλγα Σενή για τη βοήθειά τους. Ποτέ δεν έμαθαν όλο το σενάριο αυτής της παρουσίασης, άντεξαν την κρυψινόιά μου και δούλεψαν άπειρες ώρες μαζί μου για να μπορέσουμε να ξεδιαλύνουμε αυτό το τρομακτικό κουβάρι γεγονότων- απόψεων- στοιχείων που έπρεπε κάπου να οδηγήσει.

Ευχαριστώ πολύ όλους εκείνους που έσπευσαν να μου δώσουν υλικό. Ανάμεσα σε αυτούς, τον Χρήστο Προμοίρα, τον Γιώργο Δερμάτη, τον Κώστα Μάνθο. Ευχαριστώ θερμά τους «εραστές της μεταλλείας» που κρατάνε την υπόθεση της παράδοσης των μεταλλωρύχων ζωντανή και ονομαστικά τη Δήμητρα Βουλγαράκη από τη Μύκονο, τη Μυρσίνη Σαμαρά από την Ερμιόνη, τον Θεόδωρή Λιβάνιο από τη Σέριφο, για την πολύτιμη δουλειά που έχουν κάνει, και τους δυο δασκάλους, το Μανώλη Αρχοντάκη και τον Γιαννούλη Γιαννούλη που έγραψαν το βιβλίο «Ποίηση χαραγμένη στην πέτρα».

Ευχαριστώ, τέλος, όλους τους ανθρώπους του Τεχνολογικού Πολιτιστικού Πάρκου Λαυρίου, με επικεφαλής τον Μάκη Χαδουμέλλη, αυτή την ήρεμη δύναμη, κι όλους τους άλλους, προσωπικά, έναν προς έναν, γιατί αυτά τα πράγματα που σας φαίνονται να δουλεύουν ρολόι έχουν μια τεράστια προετοιμασία και μια άπειρη εθελοντική δουλειά.

Σας ευχαριστώ ξανά από καρδιάς όλους!

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Μεταλλωρύχοι της Ελλάδας: Ικνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη

Ιχνηλατώντας την ταυτότητα των μεταλλωρύχων

Ακραίο περιβάλλον

Ευμετάβλητες συνθήκες

Ρίσκο

Ευστροφία

Αυτενέργεια

Συλλογικότητα

Θέληση

Πάθος για τη ζωή

Έρωτας

«Οι σκληροί»

Χιούμορ

ΠΕΡΗΦΑΝΕΙΑ

180
Χρόνια

1829 - 2017

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
εκπαίδευση, έρευνα και κοινωνική προσφορά

ΜΕΤΑΛΛΩΡΥΧΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα απ' την τέχνη

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ «ΜΕΤΑΛΛΩΡΥΧΟΙ, ΙΧΝΗΛΑ
ΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ» ΜΕ ΠΡΟΛΟΓΟ ΤΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΑΛΙΑΜΠΑΚΟΥ ΣΕΛΙΔΟ
ΠΟΙΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΟ ΤΥ
ΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ Γ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΣΕ ΧΑΡΤΙ VOLUME BULK 135gr ΣΕ
1000 ΤΕΜΑΧΙΑ ΤΟΝ ΜΑΪΟ ΤΟΥ 2019

